

ئۇيغۇرلار

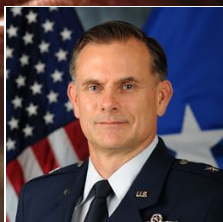
The Uyghurs

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە مەۋجۇدىيىتىنىڭ ژۇرنىلى

The Magazine of the Uyghur Culture and Survival

6 009800 461091 >

مەخپىي ئۇرۇش

1

ئالپاسكا
سۆھبىتى

28

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى
رېئاللىقى

97

ئۇيغۇرلار

ئايلىق ئۇنىۋېرسال ژۇرنال

ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتىنى قەدىمىي دۇنيا مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئۇچراشقان
مەدەنىيەتلىرى مەركىزىدۇر. ھالبۇكى، بۇ يەردىكى ئاساسىي ئېقىم
مەدەنىيىتى يەنىلا ئەزەلدىن شۇ جايدا ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ
مەدەنىيىتىدۇر.

باش مۇھەررىر: ئۇيغۇر كۆكتارت
مۇھەررىرلەر: ھېكمەت ئىبراھىم
ئۆتكۈر ئالماس

چىقارغۇچى ئورۇن:

ئۇيغۇر پروجېكت فوندى (UPF)

www.uyghursfoundation.org

ژۇرنالنىڭ نەشر ھوقۇقى:

ئۇيغۇر پروجېكت فوندىغا تەۋە.

مەنبەسى ھەققىدە ئىزاھات بېرىلگەن قىسمەن
ئەسەرلەردىن باشقا بارلىق ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى
بۇ ژۇرنالغا مەنسۇپ.

6 009800 461091 >

مۇندەرىجە

خەلقئارا ۋەزىيەت

خىتاي ئامېرىكا ئالپاسكا سۆھبىتى

71

تالىبان كىم؟

86

تەيۋەنگە نەزەر

91

مەدەنىيەت ۋە ئىسلام

108

ھەدىس ھەققىدە بەزى بايانلار

ساغلاملىق

47

ئاشۇڭانداننىڭ 12 خىل پايدىسى

كۆپچىلىكتىكى ئۇيغۇرلار

ئوقۇش ھاياتىمدىكى

75

ئەسلىملىرىم

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى

ئۇيغۇرلاردا مېھماندوستلۇق ۋە

67

مېھماندارچىلىق ئەدەبلىرى

مېسىلىسىز ئۇيغۇر

52

ئۇيغۇر ئىرقى قىرغىنچىلىقى

93

ۋاقىت باشقۇرۇش ۋە

كىشىلىك مۇۋەپپەقىيەت

مايمۇن ئويۇنى ۋە ئۇنىڭ

ئارقىسىدىكى روھىي

42

ئاسارەت

118

پەرزەنت تەربىيىسى

ئىتاي تەتقىقاتى

مەخپىي ئۇرۇش

ھۈلىستان

زۆھرەنىڭ ھېكايىسى

ياخشى كەيپىياتنىڭ

مۇھىم ئەھمىيەتلىرى

37

تارىخ ۋە بىز

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى

رېئاللىقى

ئارقا مۇقاۋىدا

نورۇز مۇبارەك

كالىفورنىيەدىن مەرپەت (9 ياش)

ۋە ھەدىيە (7 ياش) سىزغان

HOW CHINA TOOK OVER
WHILE AMERICA'S ELITE SLEPT

مەخپىي ئۇرۇش

STEALTH

WAR

روبېرت سپالدىڭ

GADIER GENERAL
RT SPALDING
(S Air Force, Retired)

سەككىزىنچى باب: ئەقلىي مۈلۈكلەرنى ئوغرىلاش

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

ختاي پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئىگىلەشكە تولمۇ ھېرىس بولۇپ، بۇ ھېرىسلىق ختاينىڭ پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا داۋاملىشىۋاتقىلى نەچچە ئون يىللار بولۇپ قالدى. ختاي ماۋ زېدوڭ دەۋرىدىلا تېخنىكا ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن. ماۋ زېدوڭ ختاي قىزىل ئارمىيەسىگە ئىمكانقەدەر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېخنىكىلىرىنى قولغا كىرگۈزۈش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن. دېڭ شياۋپىڭ بۇنىڭغا تېخىمۇ ئەھمىيەت بەرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ دەۋرىدىن باشلاپ، ختاي زور تۈركۈمدىكى ئوقۇغۇچىلارنى غەرب دۆلەتلىرىدە ئوقۇپ، تېخنىكا ئىگىلەپ كېلىشكە ئەۋەتكەن. «چەكلىمىسىز ئۇرۇش» (超限战) دېگەن كىتابتىمۇ «تېخنىكىنى تىزگىنلەش» تېمىسى كىتابىنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ كىتابتا پەن - تېخنىكا بىلەن پۇل مۇئامىلە نوپۇزغا ئىگە بولۇشنىڭ ئاساسلىق قوزغاتقۇچ كۈچى، دەپ قارالغان. شى جىنپىڭنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا، «2025 ختاي ياسىمىچىلىقى» دېگەن نامدىكى ئون يىللىق سانائەت پىلانىنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن، ختاينىڭ پەن - تېخنىكا «قىزغىنلىقى» تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە چىقتى. ختاي دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ خەۋىرىدە قەيت قىلىنىشىچە، 2025 - يىلىدىن كېيىنمۇ داۋاملاشتۇرۇلۇشى پىلانلانغان مەزكۇر پروجېكت 2049 - يىلىغا بارغاندا ختاينى دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار ياسىمىچىلىق دۆلىتىگە ئايلاندۇرۇشنى مەقسەت قىلغان.

(ئاخىرقى چەك) نېمە ئۈچۈن 2049 - يىلى قىلىپ بېكىتىلگەن؟ چۈنكى، ئۇ چاغدا ختاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانغا دەل 100 يىل بولىدۇ. 2015 - ۋە 2049 - يىللىرى بىردەك مۇۋاپىق پەيتلەردۇر. لېكىن، ختاي يۇقىرى پەن - تېخنىكا ساھەسىدە ئاللىقاچان راۋۇرۇس نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ بولدى. شۇنىسى شەكسىزكى، ختاي دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار نازارەت دۆلىتى بولۇپ، پۈتكۈل

دۆلەت مىقياسىدا تەخمىنەن بىر مىليارت دانە كۆزىتىش كامېراسى ئورنىتىلغان. بۇ كامېرالار خىتاي خەلقىنىڭ ھەربىر ئىش - ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ. خىتاي يەنە پۈتۈن دۇنيا بويىچە يۈز تونۇش جەھەتتىكى ئەڭ ئىلغار سۈنئىي ئەقىل تېخنىكىسىغا، دۇنيا بويىچە سۈرئىتى ئەڭ تېز دەرىجىدىن تاشقىرى كومپيۇتېرغا، ئەڭ كۈچلۈك، ئاۋازدىن پەۋقۇلئاددە تېز ھاۋا تونېلىغا (Hypersonic wind tunnel) ۋە دۇنيادىكى تۇنجى شىفرلانغان سۈنئىي ھەمراھ ئالاقە سىستېمىسىغا ئىگە.

خىتاي ئاللىقاچان دۇنيا ياسىمىچىلىق ساھەسىنىڭ باشلامچىسى بولۇپ، 2010 - يىلىلا بۇ ساھەدە ئامېرىكادىن ئېشىپ كەتكەنىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، «2025 خىتاي ياسىمىچىلىقى» دېگەن نامدا «ئوتتۇز يىلدا دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار ياسىمىچىلىق دۆلىتىگە ئايلىنىش» شوئارىنى كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ تېگىدە باشقا گەپ باردەك قىلىدۇ. مەزكۇر پروجېكتنىڭ «ياسىمىچىلىق ساھەسىنىڭ يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش، پەن - تېخنىكا بىلەن سانائەتنى بىرلەشتۈرۈپ، سانائەت ئاساسىنى كۈچەيتىش، خىتاي ماركىلىرىنى بەرپا قىلىش، يېشىل ئېنېرگىيەلىك ياسىمىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، مۇلازىمەتنى يېتەكچى قىلغان ياسىمىچىلىقنى تەشەببۇس قىلىش» قاتارلىق مۇھىم نىشانلىرى تەتقىقات بىلەن لايىھەگە مەركەزلەشكەن. يۇقىرىدىكى ئىككىنچى نىشان (يەنى «پەن - تېخنىكا بىلەن سانائەتنى بىرلەشتۈرۈپ، سانائەت ئاساسىنى كۈچەيتىش») شۇ نەرسىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسىتىپ تۇرۇپتىكى، مەزكۇر پروجېكتنىڭ نىشانى. سانائەت زاۋۇتىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى. ياخشىلاشلا بولماستىن، بەلكى ئەڭ ئىلغار تېخنىكىلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتۇر. تۆۋەندىكىسى تەرەققىي قىلدۇرۇش پىلانلانغان ئاشۇ تېخنىكىلارنىڭ تىزىملىكىدۇر:

1. يېڭى ئۇچۇر تېخنىكىلىرى

2. رەقەملىك كونترول قىلىنىدىغان يۇقىرى ئۈچ ماشىنا قوراللىرى (machine tool) ۋە ماشىنا

ئادەملەر

3. ئالەم بوشلۇقى ئۈسكۈنىلىرى

4. ئوكيان قۇرۇلۇشى ئۈسكۈنىلىرى ۋە يۇقىرى تېخنىكىلىق پاراخوتلار

5. يۇقىرى تېخنىكىلىق تۆمۈر يول قاتنىشى ئۈسكۈنىلىرى

6. ئېنېرگىيە تېجەيدىغان ئاپتوموبىل ۋە يېڭى ئېنېرگىيە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىللار

7. ئېلېكترونلۇق ئۈسكۈنىلەر

8. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى

9. بىرىكمە ماددىغا ئوخشاش يېڭى ماتېرىياللار

10. بىيو مېدىتسىنا ۋە يۇقىرى تېخنىكىلىق تىببىي ئۈسكۈنىلەر

مەزكۇر ساھەلەردىكى لايىھە ۋە ياسىمىچىلىق ئىشلىرىنى تىزگىنلەش (ختاي ئۈچۈن) غايە بولماستىن، پەقەتلا ۋاستىدۇر. يەنى بۇ پەقەتلا ختاينىڭ دۇنيادىكى چوڭ شىركەتلەرنى تىزگىنلەپ، ئۇلارنى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈش ئۇرۇنۇشىنىڭ بىرىنچى قەدىمىدۇر. بۇ بىرىنچى قەدەم ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، ختاي دۇنيا بازىرىنىڭ سەركىسىگە ئايلانسا، مەسىلەن دېھقانچىلىق ئۈسكۈنىلىرى ۋە تىببىي ئۈسكۈنە ساھەلىرىدە يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتسە، شۇنداقلا ئىلغار كېمىسازلىق تېخنىكىلىرىغا ئىگە بولسا ۋە بۇنىڭغا ختاينىڭ چەتئەلدىكى پورتلىرى قوشۇلسا، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ، ختاينىڭ باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىنى تىزگىنلەيدىغان قورالىغا ئايلىنىدۇ - دە، ختاي بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ گېئوپولىتىك كۈچىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ جارى قىلدۇرۇپ، دۇنيانىڭ كۆپ قىسمى رايونلىرىنى تىزگىنلىيەلەيدۇ.

يۇقىرىقى بايانلىرىمنى كۆرگەنلەر ختاينى ئىلمىي فانتازىيەلىك ئەسەرلەردىكى رەزىلىكتە ئۇچىغا چىققان زۇلمەت ئىمپېرىيەسىگە ئوخشىتىپ، ئەقلى لال بولۇشى مۇمكىن. دېمىسىمۇ، قانداق بىر دۆلەت ئۆزىنىڭ بۇ شەكىلدە ھەممە نەرسىنى كونترول قىلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ؟ لېكىن، ختاينىڭ پىلانى دەل ئاشۇ.

ختاي ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ مەزكۇر پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، «تېخنىكا ئىگىلەش» نى ئاداقى نىشانى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ يادروسى دەپ قارىماقتا. ختاي تېخنىكىغا مۇشۇ دەرىجىدە ئەھمىيەت بەرگەچكە، ئۆز پۇقرالىرىنىڭ ھەممىسىنى جاسۇسلۇققا سالماقتا. 2017 - يىلى 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، «دۆلەتلىك ئىستىخبارات قانۇنى» ختايدا مۇتلەق كۆپ سانلىق ئاۋاز بىلەن ماقۇللاندى. مەزكۇر قانۇن ھۆكۈمەتنىڭ خەلقنى نازارەت قىلىش ھوقۇقىنى ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە زورايتىۋەتكەن بولۇپ، ھۆكۈمەت پۇقرا تۇرماق، ختاي زېمىنىدا تىجارەت قىلىۋاتقان يەرلىك ۋە چەتئەل شىركەت - ئورگانلىرىنىمۇ «قانۇن بويىچە» نازارەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. مەزكۇر قانۇندا يەنە ئىستىخبارات خادىملىرىغا مۇئەييەن كارخانا ياكى شەخسنى «جاسۇس» دەپ ئەيىبلەش ھوقۇقى بېرىلگەن. تۆۋەندىكىسى مەزكۇر «ھەممىڭ جاسۇس» قانۇنىنىڭ بىر ماددىسىدۇر:

14 - ماددا: دۆلەتلىك ئىستىخبارات ئورگانلىرى قانۇن بويىچە ئىستىخبارات خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرغاندا، ئالاقىدار ئورگان، تەشكىلات ۋە پۇقرالاردىن زۆرۈر بولغان ياردەملەرنى ۋە ماسلىشىشنى تەلەپ قىلسا بولىدۇ.

بۇ خىل ئۆزگىرىش پەۋقۇلئاددە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى، بۇ قانۇن ئارقىلىق خىتاينىڭ «تېخنىكىغا ئېرىشىش» ئۈچۈن ۋاستە تاللىمايدىغان، سېسىق نامى پۇر كەتكەن، «ئەخلاق» تىن سۆز ئېچىش مۇمكىن بولمايدىغان ئۇسلۇبى ھۆكۈمەتنىڭ رەسمىي ئېتىراپىغا، شۇنداقلا «قانۇن»دىن ئىبارەت يېپىنچا ۋە دەستەككە ئېرىشتى. مەزكۇر قانۇن ئارقىلىق ھەرقانداق پۇقرانى ھۆكۈمەت تەستىقلىغان ئىستىخبارات خىزمەتلىرىگە قاتنىشىشقا مەجبۇرلاش «ھوقۇقى»غا ئېرىشكەن خىتاي ھۆكۈمىتى بارلىق پۇقرالىرىنىڭ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن — مەيلى كىمدىن بولسا بولسۇن — ئىنژېنېرلىق چېرتىۋىزلىرى، ماتېرىيال، ئەقلىي مۈلۈك قاتارلىقلارنى ئوغرىلاپ كېلىشىگە يول قويدى (ئەمەلىيەتتە شۇنداق قىلىشقا كۈشكۈرتتى). بۇ چاغدا، خىتاي يېڭىدىن بەرپا قىلغان «ئىجتىمائىي ئىشەنچ سىستېمىسى» كارغا كەلدى. ھۆكۈمەت مەزكۇر مېخانىزمىدىن پايدىلىنىپ، زۆرۈر تېپىلغاندا پۇقرالارنى دۆلەتنىڭ ئىستىخبارات خىزمەتلىرىگە ماسلىشىشقا مەجبۇرلىدى، ئەگەر ئۇنىمىسا «ئىجتىمائىي ئىشەنچ نومۇرى»غا تەسىر يېتىدىغانلىقى بىلەن قورقۇتتى. شۇنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى، مەلۇم بىر بېيجىڭلىق خىتاي چەتئەل شىركىتىدە خىزمەت قىلسا، ئاندىن دۆلەت (خىتاي) ئۇنىڭدىن ئۆزلىرى ئۈچۈن سودا جاسۇسلۇقى قىلىپ، شىركەتنىڭ ماتېرىياللىرىنى ئوغرىلاشنى تەلەپ قىلسا ۋە «ئەگەر دېگىنىمىزگە كۆنمىسەڭ، بالاڭ داڭلىق مەكتەپلەردە ئوقۇيالىمايدۇ» دېسە، ئەگەر ئۇ دۆلەتنىڭ تەلپىگە ماقۇل دېسە، بالىسىمۇ داڭلىق مەكتەپلەردە ئوقۇيالىمايدۇ، دۆلەتمۇ مۇھىم ئىستىخباراتقا ئېرىشىدۇ. بۇنىڭ ئاشۇ بېيجىڭلىق خىتاينىڭ نېمە زىيىنى بار؟ بۇ ئېنىقلا (خىتاي ھۆكۈمىتى بىلەن خىتاي پۇقرادىن ئىبارەت) ئىككىلا تەرەپ تەڭ مەنپەئەتلىنىدىغان ئىش.

بەزى ئىستىخبارات خىزمەتلىرى قارىماققا نىسبەتەن زىيانسىزدەك كۆرۈنىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا مەركىزىي ئىستىخبارات ئىدارىسىنىڭ (CIA) يۈزلىگەن تەھلىلچىلىرى بار، ئەمما بۇلار «جېمىس بوند»تىن (داڭلىق جاسۇس ئوبرازى) بەكرەك ئىقتىسادشۇناس پروفېسسورلارغا ئوخشايدۇ. بۇ كىشىلەر ۋەقەلەرنى، ئىقتىسادىي يۈزلىنىشنى ۋە سىياسىي شەخسلەرنى ئىز قوغلاپ تەتقىق قىلىدۇ. لېكىن، CIA نىڭ تەھلىلچىلىرى بۇ ئىشلارنى خۇاۋېي قاتارلىق شىركەتلەرنىڭ سودا مەخپىيەتلىكلىرىنى ئوغرىلاپ، ئاندىن ئۇنى ئامېرىكا تېلېفون - تېلېگراف شىركىتىگە (AT&T) تاپشۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن قىلمايدۇ. نۆۋەتتە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قانۇن تۇرغۇزۇپ، «يوللۇق» رەۋىشتە شىركەت ۋە شەخسلەرنى ئۆزلىرى ئۈچۈن تېخنىكا ئوغرىلاشقا سېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغانلىقىنى نەزەردە تۇتقاندا، «بىر كۈنلەردە خىتايدا ھەممە ئادەم جاسۇسقا ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن» دېيىلسە، بۇ قانداقتۇر تەسەۋۋۇر كۈچى چەكتىن ئېشىپ كەتكەنلىك بولماستىن، ئەقىلگە مۇۋاپىق تەسەۋۋۇردۇر.

غەلىتە يېرى، 2019 - يىلى 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، يەنى خىتاي كومپارتىيەسى ئۆزلىرىنىڭ بارلىق خىتاي پۇقرالىرىنى جاسۇسلۇققا سېلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى جاكارلاپ بىر يىلدىن

كېيىن، بېيجىڭ دائىرىلىرىنىڭ پوزىتسىيەسى تۈيۈقسىزلا يۇمشاشقا باشلىدى. بۇ خىل يۇمشاشقا ئاساسلىقى ئامېرىكانىڭ — خېللا كېچىككەن بولسىمۇ — خىتاينىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئەركىن تىجارەت كېلىشىملىرىگە رىئايە قىلماي، ئەركىن تىجارەتتىن ئۆزىلا نەپ ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقىغا قايتۇرغان ئىنكاس سۈپىتىدە، خىتايدا قاراتقان سودا بېجىنى ئاشۇرغانلىقى سەۋەب بولغان. بۇ ۋاقىتتا، خىتاي كومپارتىيەسىدىكى ئىككىنچى نومۇرلۇق ھوقۇقدار شەخس لى كېچياڭ (李克强) بىر يېڭى قانۇننى ئېلان قىلىپ، چەتئەل شىركەتلىرىنىڭ «ئىستىخبارات قانۇنى» نىڭ زىيىنىغا ئۇچرىماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. ئۇ «مەزكۇر يېڭى قانۇن گەرچە جامائەتچىلىككە ئاشكارىلانمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ قانۇنسىز ھالدا چەتئەل كارخانىلىرىنىڭ تىجارىتىگە ئارىلىشىشىنى، شۇنداقلا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ چەتئەل شىركەتلىرىنى تېخنىكا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇرلىشىنى چەكلەيدۇ» دېگەن.

قائىدە بويىچە، مەزكۇر يېڭى قانۇن چەتئەل شىركەتلىرىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىنى ئوغرىلىغان ۋە ئۇنى باشقىلارغا ساتقانلارنى جازاغا تارتالايدىغان بولغاچقا، ئەقلىي مۈلۈكلەرنىڭ ساختىسىنى ياساش ۋە ئۇنى ئوغرىلاشنىڭ ئالدىنى ئالالايتتى. لى كېچياڭ مەزكۇر قانۇننى ئېلان قىلىش ئارقىلىق، خىتاينىڭ ئاخىرى ئىقتىسادنى ئېچىۋېتىپ، ئادىل، قانۇنلۇق رەۋىشتە تىجارەت قىلىشقا بەل باغلىغانلىقىنى بىلدۈرمەكچى بولغانىدى.

لى كېچياڭ: «بىز ئاشكارا تەدبىرلەرنى ئېغىزىمىزدىن چىقارغانىكەنمىز، چوقۇم دېگەنلىرىمىزنى ئىجرا قىلىمىز» دېدى.

لېكىن، لى كېچياڭنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن مەزكۇر قانۇننىڭ ئىجراسىغىچە بولغان بارلىق ئىشلارغا ئالدىراپ ئىشىنىپ كېتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى، خىتاي ئىلگىرىمۇ دەيدەبىلىك شوئارلارنى توۋلاپ، ئىسلاھات قىلىدىغانلىقى ھەققىدە جار سېلىشقانىدى. لېكىن، خىتايدا تىجارەت قىلغان بىر ئامېرىكالىق سودىگەرنىڭ ئېيتقىنىدەك، «خىتايدىكى تەپتىش ئەمەلدارلىرىدىن قايسى بىرى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئەمەلدارلىرىنى جىنايىتى بار دەپ ھۆكۈم چىقىرالايدۇ؟». بۇنىڭ جاۋابى تولىمۇ ئاددىي، خىتاي ھەقىقىي رەۋىشتە قانۇن ئارقىلىق ئىدارە قىلىنمىغۇچە، خىتايدىكى تەپتىش ئەمەلدارلىرىنىڭ بۇنداق قىلىشقا قۇربى يەتمەيدۇ. خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ھەرقانداق ئەمەلدارىنى «ئەقلىي مۈلۈك ئوغرىلىقى ياكى تەقلىدچىلىكى قىلغان» دەپ ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، چوقۇم خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ شى جىنپىڭ، لى كېچياڭ قاتارلىق كاتتىباشلىرىنىڭ ئىجازىتى بولۇشى كېرەك.

خىتايدىكى ئەدلىيە تۈزۈمى ھەرقانداق چەتئەل كارخانىسىنىڭ بۇ يەردە «ئادالەتكە ئېرىشىش» چۈشىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. ئىلگىرى بېيجىڭدا سوتقا ئەرز قىلىپ باققان ئامېرىكالىق بىر تىجارەتچىنىڭ ئېيتىشىچە، خىتايدا ئادۋوكاتلارنىڭ خىتاي كومپارتىيەسىگە ساداقەت بىلدۈرۈشى تەلەپ

قىلىنىدۇ، «پۇلنى مەن تۆلەيدىكەنمەن - يۇ، ئادۋوكاتنىڭ خىتاي كومپارتىيەسىگە بولغان ساداقىتى ماڭا بولغان ساداقىتىنىڭ ئالدىدا تۇرىدىكەن» دەيدۇ ئۇ.

خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تېخنىكىلارنى قولغا چۈشۈرۈشكە بولغان «ئىشتىياقى»نىڭ نەقەدەر كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى كۆپچىلىككە چۈشەندۈرۈش، شۇنداقلا (خىتايدا تىجارەت قىلىۋاتقان) چەتئەل كارخانىلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەقلىي مۈلۈك، كاپىتال ۋە قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئەتىنى قوغداش جەھەتتە نەقەدەر ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مۇنداق بىر مىسالنى كۆپچىلىك بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن. بىز مەزكۇر مىسالدىن خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ چەتئەل كارخانىلىرىنى خانىۋەيران قىلىۋېتىش ئۈچۈن قانداق ئۇسۇل قوللىنىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا بۇ ئۇسۇلنى قوللىنىشقا قانچىلىك «تەشنا» ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئۆز نۆۋىتىدە، بىز بۇ مىسال ئارقىلىق يەنە خىتاينىڭ ئەخلاقىسىز، قىلىقسىز قىلمىشلىرىغا قانداق قارشى تۇرۇش توغرىسىدىمۇ بەلگىلىك چۈشەنچە ھاسىل قىلالايمىز.

خىتاينىڭ «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى»نى (Tang energy group) چاڭگىلىغا كىرگۈزۈشى

1995 - يىلى، داللاس شەھىرىدىكى يېڭى كارخانىچى پاترىك جەنېۋېين (Patrick Jenevein) تۇنجى قېتىم خىتايدا بارغان. ئەينى چاغدا، جەنېۋېين نولان گۇرۇھىنىڭ (Nolan Group) باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى (CEO) بولۇپ، مەزكۇر گۇرۇھنىڭ ئېنېرگىيەگە ئالاقىدار نۇرغۇن كارخانىلىرى بار ئىدى. شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى تەبىئىي گاز بىر تەرەپ قىلىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. مەزكۇر شىركەتنىڭ تەبىئىي گازنى بىر تەرەپ قىلىش جەريانىدا ئىسراپچىلىقنى ئازايتىپ، ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى ئاشۇرۇش تېخنىكىسى خىتاي دۆلەتلىك نېفىت شىركىتىنىڭ دىققىتىنى تارتقان. شۇنىڭ بىلەن، جەنېۋېين خىتاينىڭ غەربىي شىمالدىكى نېفىت بايلىقى مول بولغان، (ئىشغال ئاستىدىكى) شەرقىي تۈركىستاننى زىيارەت قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان.

1996 - يىلى، جەنېۋېين تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھىنى قۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستاندا نېفىت قازماقچى بولغان. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا، مەزكۇر شىركەتنىڭ خىزمەت دائىرىسى ئەسلىدىكى تەبىئىي گاز بىر تەرەپ قىلىشتىن، تەبىئىي گازدىن پايدىلىنىپ توك تارقىتىشقا تەرەققىي قىلغان. بۇ جەنېۋېيننىڭ ئىلگىرىكى تەجرىبىسىگە ئاساسەن ۋۇجۇدقا چىققان ئۆزگىرىش ئىدى. «ئىلگىرى بىز ئامېرىكاغا مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق باشقا تىجارەتكە قارىغاندا كۆپ پۇل تاپاتتۇق» دەيدۇ ئۇ.

تجارەت يۆنىلىشىدىكى بۇ خىل بۇرۇلۇش يېڭى مۇناسىۋەتلەرگە سەۋەب بولغان. چوڭ تىپتىكى تەبىئىي گاز ئېلېكتىر زاۋۇتلىرىنىڭ ھەممىسى رېئاكتىپ گېنېراتور ئىشلىتەتتى. «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» مۇ رېئاكتىپ گېنېراتور ئىشلەتكەن ھامان، ئۆزىنىڭ خىتايدىكى ئەڭ چوڭ دۆلەت مۇداپىئە ھۆددىگەزلىك شىركىتى بىلەن، يەنى 500 مىڭ خىزمەتچىسى، 140 تارماق شىركىتى بار غايەت زور سانائەت ماگىناتى «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» (中国航空工业集团有限公司) بىلەن ھەمكارلىشىپ قالغانلىقىنى بايقىغان. «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» نىڭ تېخنىكىسىغا كۆز تىكىۋاتقاندى. نەتىجىدە بۇ ئىككى شىركەت بىرلىكتە شامال كۈچى گېنېراتورى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پىرقىرما قانات ياساشقا كىرىشكەن. شۇنداقلا، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» بىلەن «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» 2001 - يىلى ئورتاق مەبلەغ چىقىرىپ «HTblade» پىرقىرما قانات شىركىتىنى قۇرۇپ، شامال كۈچى گېنېراتورى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان پىرقىرما قانات ياسىغان. جەنۇبىي: «بىز ئۇ شىركەتنى يوقىتىن بار قىلىپ، دۇنيادىكى پىرقىرما قانات ياسايدىغان ئىككىنچى چوڭ شىركەتكە ئايلاندۇرغانىدۇق» دەيدۇ.

«HTblade» پىرقىرما قانات شىركىتى ئۆز نۆۋىتىدە كىرىمىنى جىلغىسىدىكى «تەۋەككۈل سەرمايىسى» بىلەن تەمىنلەيدىغان شىركەتلەرنىڭ سەرخىللىرىدىن «كىلېنېر پېركىنس» نىڭ (Kleiner Perkins) دىققىتىنى تارتقان. ئىككى تەرەپ 2009 - يىلىدىن باشلاپ، مەزكۇر شىركەتنى (يەنى «HTblade» پىرقىرما قانات شىركىتىنى) ئاكسىيە بازىرىغا كىرگۈزۈشنى مۇزاكىرە قىلىشىپ، شىركەتنىڭ بازار قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 1 مىليارد 800 مىليون دوللار ئەتراپىدا بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن. «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» بۇ شىركەتنىڭ 25 پىرسەنت پېيىغا ئىگە بولىدىغان، يەنى شىركەت ئاكسىيە بازىرىغا كىرگەن كۈنى 450 مىليون دوللار بازار قىممىتىگە ئېرىشەلەيدىغان بولغان.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جەنۇبىي يەنە ئامېرىكا بىر شىركەت قۇرۇپ، شامال كۈچى گېنېراتورلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان پىرقىرما قاناتلارنى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى GE، Nordex قاتارلىق شامال كۈچى گېنېراتورى شىركەتلىرىگە سېتىشنى ئويلاشقان. «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» مۇ دەرھال بۇ يېڭى شىركەتكە شېرىك بولۇشنى تەلەپ قىلغان، ئەمما جەنۇبىي بۇ تەلەپنى رەت قىلغان. جەنۇبىي بۇ ھەقتە شۇنداق دەيدۇ: «بىز ئۇلارغا <بولمايدۇ، سىلەر بۇ ئىشنى قاملاشتۇرالماسىلەر، سىلەر ئامېرىكانىڭ تىجارەت باسقۇچلىرىغا ناتونۇش. (خىتايدىكىدەك) ھەممە ئىشتا سومكا - سومكا ھۆججەتلەرنى كۆتۈرۈپ ھۆكۈمەتكە قاترايدىغان ئۇسۇل بۇ يەرنىڭ رېتىمىغا يېتىشەلمەيدۇ. ئامېرىكانىڭ قانۇن تۈزۈلمىسىمۇ سىلەر خىتايدا كۆنگەن ئادەتلەرگە ئوخشىمايدۇ، شۇنداقلا سىلەر ئامېرىكا مەبلەغ بېجىنى ئازايتىش - كەچۈرۈۋېتىشتىن

بەھرىمەن بولالمايسىلەر. شۇڭا، سىلەرنىڭ بىزنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، بىز بىلەن ھەمكارلاشماقچى بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن رەھمىتىمىزنى بىلدۈرمىز، ئەمما بىز بۇ تەكلىپكە قوشۇلۇشقا ئامالسىمىز < دېدۇق. ئەمما، ئۇلار (ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى) <بىز ئالتە يۈز مىليون دوللار مەبلەغ سالىمىز > دېۋىدى، بىز بۇنىڭغا ماقۇل، دېدۇق».

2009 - يىلى، ختاينىڭ سودا مىنىستىرى چېن دېمىڭ (陈德铭) چىكاگونى زىيارەت قىلغاندا، «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ بالا شىركىتىدىن بىرى بىر پارچە توختام ئىمزالاپ، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» قۇرغان مەزكۇر شىركىتچىلىكتىكى كارخانىغا تۇنجى قېتىملىق 300 مىليون دوللار مەبلەغنى بېرىشكە قوشۇلغان. مەزكۇر بالا شىركەتنىڭ ئىسمى «سوۋىڭ شامال ئېنېرگىيەسى» (Soaring Wind Energy) ئىدى.

ئىمزالىنىپ بولغان مەزكۇر توختامغا كۆرە، «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ مەبلەغى ئارقىلىق ئامېرىكا شامال ئېنېرگىيەسى ئىستانسىسىلىرىنى قۇرۇش، شۇنداقلا تېكساس شىتاتىدا پىرقىرىما قانات زاۋۇتىدىن بىرنى قۇرۇش ۋە شۇ جايدىن مىڭ نەپەر خىزمەتچى قوبۇل قىلىش پىلانلانغانىدى. لېكىن، كېيىن بۇ ئىش شۇ پېتى توختاپ قالغان. جەنۇبىي بۇنى ختاي كومپارتىيەسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھوقۇق كۈرىشىنىڭ نەتىجىسى دەپ قارىغان. چۈنكى، بو شىلەي (薄熙来) بىلەن شى جىنپىڭ ئارىسىدىكى ھوقۇق كۈرىشىدە، بىر قاتار سەتچىلىكلىرى ختايدا قاتتىق غۇلغۇلا قوزغۇۋەتكەن سابىق سودا مىنىستىرى بو شىلەي پارتىيەدىن قوغلانغان ۋە نەتىجىدە يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان توختاممۇ توختىتىپ قويۇلغان. «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ تامامەن ختاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى شىركەت ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇملۇق، شۇ ۋەجىدىن ختايدىكى بارلىق پارتىيە ئەزالىرىنىڭ بۇ كۈرەشتە كىمىنىڭ يېڭىپ چىقىدىغانلىقىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ۋاقىتنىچە قەدەم ئالماي تۇرۇشى مەزكۇر سودا كېلىشىمىگىمۇ تەسىر كۆرسەتكەن بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن.

لېكىن، «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ باشقىچە چوت سوقۇۋاتقان بولۇشى ئېھتىمالغا تېخىمۇ يېقىن ئىدى. دەرۋەقە، كېيىنكى ئىشلار دەل شۇنداق بولدى. «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» (دەسلەپتە دېيىشكەندەك) «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» قۇرغان يېڭى شىركەتكە پاي قوشۇشنىڭ ئورنىغا، بۇ يېڭى شىركەت بىلەن رىقابەتلەشتۈرۈش ئۈچۈن، بالا شىركەتتىن يەنە بىرنى قۇردى.

«ئۇلار يەنە تېخى بىزنىڭ باش دىرېكتورىمىزنىمۇ تارتىۋالدى، بىز بەھرىمەن بولىدىغان مەبلەغ بېجىنى ئازايتىش - كەچۈرۈۋېتىش ئىمتىيازىدىن بەھرىمەن بولۇۋالدى، پىروجېكتلىرىمىزنى ئوغرىلىدى» دەيدۇ جەنۇبىي.

ھالبۇكى، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى»غا قىلىنغان ھۇجۇم بۇنىڭلىق بىلەن توختاپ قالغىنى يوق. جەنۇبىيىنىڭ ئېيتىشىچە، «ختاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» بىلەن «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» بىرلىكتە قۇرغان «HTblade» پىرقىرىما قانات شىركىتىمۇ خىتاينىڭ ھۇجۇم نىشانىغا ئايلانغان. مەزكۇر شىركەتنى ئاكسىيە بازىرىغا كىرگۈزۈش پىلانى تۈيۈقسىز توختىتىلغان، شۇنداقلا خىتاي سودا مىنىستىرلىقى ئۆز ئالدىغا «HTblade» پىرقىرىما قانات شىركىتىنىڭ نەق پۇل مۈلكىنى باۋدىڭ خۇبىياڭ ئاۋىياتسىيە پىرقىرىغۇچ زاۋۇتىغا (Baoding Huiyang Propeller Factory) تەقسىم قىلىپ بەرگەن. خىتاي سودا مىنىستىرلىقى يەنە ئۆز ئالدىغا «HTblade» پىرقىرىما قانات شىركىتىنىڭ پايلىرىنى «ختاي دۆلەتلىك ماتېرىيال شىركىتى» (中国材料工业科工集团公司) ۋە جوڭفۇ شىركىتىگە (中孚) ئوخشاش خىتاينىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلىرىغا بۆلۈپ بەرگەن.

جەنۇبىيىنىڭ نۇقتىسىدىن قارىغاندا، مەزكۇر دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئۇنىڭ پۇل - مېلىنى قاقتى - سوقتى قىلىۋېلىش ئۇسۇللىرى خىلمۇخىلدۇر. «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» دەسلەپتە خىتاينىڭ تەبىئىي گازنى بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسىنى ياخشىلىشىغا ياردەم قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى ئاشۇرغان. شۇنداقلا، تەبىئىي گاز گېنېراتورى ياساپ چىقىپ، ئايروپىلان قانتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىلىق، ھەم ئاۋىياتسىيە، ھەم قايتا ئىشلەپچىقىرىش بازىرىدا تېگىشلىك ئورۇنغان ئېرىشكەن. ئەمما، «ختاي ئاۋىياتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مال - مۈلۈكلەرنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل تارماقلىرى ئىنايىن خۇپىيانە ھالدا بۇ تېخنىكىلارنى، ياسىلىپ بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىنى ئوغرىلاپ، بازارنى، سېتىش ئەترىتىنى ۋە پايدىنى تارتىۋالغان. شۇنداقلا (بۇنىڭلىق بىلەن بولدى قىلماي) جەنۇبىيىن پىلانلاپ قويغان يېڭى بازارنى تىزگىنلەش مەقسىتىدە ئامېرىكاغا كەلگەن.

(يۇقىرىدا قىسقىچە بايان قىلىنغان) خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كۆرسەتمىسىگە بىنائەن «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى»غا قول سېلىش ھەرىكىتىنى بىر نەچچە ئېغىز گەپ بىلەن چۈشەندۈرۈپ بولغىلى بولمايدۇ. ئالدى بىلەن، مەن جەنۇبىيىنىڭ بۇ كەچمىشىنى ئاڭلىغىنىمدا، «ختاي ئاۋىياتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى»نىڭ بۇ قىلمىشى «يامان غەرەزلىك سېتىۋېلىش» دېگەن سۆزگە قايتىدىن ئېنىقلىما بېرەلگۈدەك، دەپ ئويلىدىم. لېكىن، ئارقىدىنلا بۇ سۆزنىڭ مەزكۇر قىلمىشنىڭ رەزىللىك دەرىجىسىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى بايقىدىم. بۇ خىل «تاجاۋۇزچىلىق» مىسلى كۆرۈلمىگەندۇر. بۇ نەچچە مىليارد دوللارلىق مۈلكى بار ئىككى شىركەتنى ئوچۇق - ئاشكارا ھالدا، تامامەن يۇتۇۋېلىش قىلمىشىدۇر.

ختاي ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى كارخانىلىرىغا قانداق مۇئامىلە قىلىشى ئۆزىنىڭ ئىشى، چۈنكى خىتاي بەربىر ھاكىمىيەتلىك دۆلەت. خىتايدا ھەممە نەرسە — كىچىكى بىر تىيىن پۇلدىن،

چوڭى زاۋۇت - كارخانىلارغىچە — بىردەك خىتاي كومپارتىيەسىگە تەۋە. لېكىن، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ چەتئەل شىركەتلىرىگە ۋە ئۆزىنىڭ تېخنىكا ساھەسىدىكى شىركەتلىرىگىمۇ قول ئۇزارتىشقا پېتىنالىشى ئەقىلگە سىغمايدۇ. ئەھۋال بۇنداق بولىدىغان بولسا، كېيىن يەنە قايسى شىركەت خىتاي بىلەن تىجارەت قىلىشنى خالايدۇ؟ مەن جەنۇبىيىدىن «خىتايدا تىجارەت قىلىشنى ياكى خىتاي شىركەتلىرى بىلەن شىركەتلىشىشنى ئويلاۋاتقان ئامېرىكا شىركەتلىرىگە بېرىدىغان قانداق مەسلىھەتلىرىڭىز بار؟» دەپ سورىۋىدىم.

ئۇ مۇنداق دېدى: «نېمىلەرنىڭ ئۆزىڭىز ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ئىكەنلىكىنى ياخشى ئويلاپ، شۇ نەرسىلەرنى بار كۈچىڭىز بىلەن قوغداڭ ۋە بۇ ھەقتىكى زەررىچىلىك مەخپىيەتلىكلەرنىڭمۇ ئاشكارىلىنىپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىڭ. بازار پۇرسىتىنىڭ غايىۋى ۋە ئەمەلىي تەرەپلىرى، شۇنداقلا ئۇزۇن مۇددەتلىك يوشۇرۇن خەۋپ ئارىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق نۇقتىسىنى تېپىشقا كالا قاتۇرۇڭ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئۇزۇن مۇددەتلىك يوشۇرۇن خەۋپ <شىركىتىڭىزنىڭ رەقەبىتىڭىزگە ئايلىنىپ قېلىشى> دېگەندەك ئىشلارنى كۆرسىتىدۇ. شۇنى ئۇنتۇماڭكى، سىزنىڭ شىركەتلىرىڭىزنىڭ ئارقىسىدا ھۆكۈمەت بار، ئۇلار سىزگە ھېچقانداق شەپقەت بىلەن تۇرۇپلا، سىز بىلەن قارشى تەرەپ تەڭ مەبلەغ چىقارغان كەسپلەرنىڭ ھەممىسىنى قارشى تەرەپكە تەۋە قىلىپ قويالايدۇ. يەنە تېخى سىز بۇنى بايقاپ قالغاندىن كېيىنمۇ، ئۇ نەرسىلەرگە چىڭ ئېسىلىۋېلىپ، سىزگە قايتۇرۇپ بەرگىلى ئۇنىمايدۇ».

مەن جەنۇبىيىگە: «بۇنداق ھەمكارلىق ئەندىزىسى قارىماققا چەتئەللىك مەبلەغ سالغۇچىلار ئۈچۈن پەۋقۇلئاددە خەۋپلىكتەك، ھېچبىر مەنپەئەت كاپالىتى يوقتەك كۆرۈنىدىكەن» دېۋىدىم، ئۇ مۇنداق دېدى:

«خەۋپ <نەتىجىنىڭ ئېنىقسىزلىقى> بىلەن ئوڭ تاناسىپ تۈزىدۇ. كۆرۈلگۈسى پايدا - زىيان بىلەن بىر قاتار نەتىجىلەرنى تەڭ نەزەردە تۇتقاندا، خەۋپكە تەۋەككۈل قىلىش (خىتايغا مەبلەغ سالماقچى بولغانلارغا) تامامەن ئەرزىيدىغاندەك كۆرۈنىدۇ».

ئۆزۈم مەبلەغ سالغۇچى بولغان جەنۇبىيىن ئاخىرىدا «ھېچنېمە قىلماسلىقىڭىمۇ خەۋپى بار» دېگەن سۆزنى قىستۇرما قىلدى.

ئاندىن ئۇ يەنە خىتاينىڭ ئەھۋالى ھەققىدە توختىلىپ: «خەۋپ باشقا يەردىن ئەمەس، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ يادرولۇق رەھبەرلىك توپىدىن كېلىدۇ. خىتايدىكى سىياسىي يۈزلىنىش ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بىز ھازىر ئەڭ كۈچلۈك بورانغا قارشى كېتىۋاتىمىز، ئەمما شامال ئوڭدىن كېلىدىغان كۈنلەرمۇ كېلىدۇ» دېدى.

جەنۇبىيىنىڭ تېكىساسلىقلارغا خاس تەلەپپۇزدا ئۆزىنىڭ ئاچچىق كەچمىشلىرىنى قايتىدىن بايان قىلىشىدىن، ئۇنىڭ تەھلىل قىلىشقا ماھىر تىجارەتچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولاتتى. ئۇ

ئامېرىكا چەتئەل مۇناسىۋەتلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شۇنداقلا خىتاي بازىرىدا 20 يىل تۇرغان تەجرىبىلىك تىجارەتچى بولغاچقا، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ھىيلە - نەيرەڭلىرىنى بەش قولىدەك بىلەتتى. ئۇنىڭغا ئوخشاش خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ياردىمى ئاستىدا چەتئەل كارخانىلىرىغا قىلىنغان ھۇجۇمنى بىۋاسىتە باشتىن كەچۈرگەنلەر تولىمۇ ئاز. ئۇ كېيىن ئادۋوكاتلار بىلەن ھەمكارلىشىپ، «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ ئوغرىلىقىغا قارشى ھۇجۇمغا ئۆتتى. 2014 - يىلى «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» بىلەن بولغان تالاش - تارتىشنى ھەل قىلىش ئۈچۈن كېسىم سوتىغا ئەرز سۈندى. ئۇ بىر مەيدان «جەڭ» بولۇشنى مۆلچەرلىگەندى، دەرۋەقە شۇنداق بولدى.

بىر يىلدىن كېيىن، مەزكۇر كېسىم سوتى «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» 70 مىليون دوللار تۆلەم تۆلىشى كېرەك، دەپ ھۆكۈم چىقاردى. ئۈچ يىلدىن كېيىن، ئامېرىكا فېدېرال رايونلۇق سوتىمۇ شۇ ھۆكۈمنى قوللىدى. لېكىن، «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» مەزكۇر ھۆكۈمگە ئېتىراز بىلدۈرگەچكە، نۆۋەتتە بۇ دېلو بەشىنچى سەييارە نازارلىق ئەرزى سوتىدا ھۆكۈم چىقىرىلىشنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئەگەر بۇ سوتىمۇ يۇقىرىقى ھۆكۈم كۈچكە ئىگە بولسا، «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» ئامېرىكا ئالىي سوتىغا ئەرز قىلىشى مۇمكىن.

خىتاينىڭ قانۇن ئۇرۇشى

جەنۇبىيىنىڭ ئەرز - شىكايەت جەريانىدىن خىتاي شىركەتلىرىنىڭ ئامېرىكا قانۇنلىرىنى قانداق سۈيىستېمال قىلىشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇ «چەتئەل ئىگىلىك ھوقۇقى كەچۈرۈم قىلىش قانۇنى» غا (Foreign Sovereign Immunities Act)، ئادۋوكاتلار قوشۇنىغا، ئادەتتىكى. كىشىلەر بەرداشلىق بېرەلمىگۈدەك دەرىجىدىكى. يۇقىرى دەۋالاشش ھەققىگە، شۇنداقلا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، ھېچكىم تېگىگە يېتەلمەيدىغان «ئىگىدارلىق ھوقۇقى» غا ۋە يالغان ھېساب ئويدۇرۇپ چىقىرىدىغان ناچار ئادەتكە تايانغان ئۇرۇش، يەنى «قانۇن ئۇرۇشى» دۇر. خىتاي كارخانىلىرى مۇشۇ نەرسىلەرنى «قالقان» قىلىپ، ئەرز قىلىنىشتىن ساقلىنىپ قېلىۋاتىدۇ.

ئادەتتە، خىتاي شىركەتلىرى بۇ خىل ئەرز - شىكايەتلەرگە دۇچ كەلگەندە، ئەڭ ئالدى بىلەن «چەتئەل ئىگىلىك ھوقۇقى كەچۈرۈم قىلىش قانۇنى» ئارقىلىق ئۆزىنى قوغداپ، ئامېرىكا شىركەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇشقا ئۇرۇنىدۇ. دەرۋەقە، «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك

شىركىتى» نىڭ ئادۋوكاتلىرىمۇ مەزكۇر شىركەتنىڭ خىتاينىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا ئىكەنلىكىنى، شۇ ۋەجىدىن ئامېرىكا سوتقا تارتىلماسلىق ئىمتىيازىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىشقان.

«تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» نىڭ ئادۋوكاتلىرىمۇ خىتاي تەرەپنىڭ مۇشۇنداق تەكتىكا ئىشلىتىدىغانلىقىنى پەملىگەچكە، «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» قىلىپ، دېلونىڭ خاراكتېرىنى «سودا كېلىشىمى ماجرالى» دەپ بېكىتكەن. دېگەندەك، (ئىككى شىركەت ئارىسىدىكى) توختامدىمۇ بۇ بىر «سودا كېلىشىمى» دېيىلگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن، مەبلەغ سالغۇچىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، دېلو «سودا كېلىشىمى» نىڭ سوتلاش تەرتىپى بويىچە مېڭىشى كېرەك ئىدى.

جەنۇبىيىنىڭ — گەرچە ئۇ ئادۋوكات بولمىسىمۇ — دېيىشىچە، خىتايدا تىجارەت قىلغان ئامېرىكا شىركەتلىرى ھەرقانداق تىجارەت توختامىنى «سودا كېلىشىمى» دەپ بېكىتىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى قوغدىيالايدىكەن. دەسلەپتىلا شۇنداق قىلغاندا ۋاقىت ۋە پۇلنى تېجەپ قالغىلى بولىدىكەن. لېكىن، ئاشۇ ئىبارە بولمىغان تەقدىردىمۇ، بىر دېلونى «سودا كېلىشىمى ماجرالى» سۈپىتىدە سوتقا ئەرز قىلىش (خىتاي شىركەتلىرىنىڭ) «سوتقا تارتىلماسلىق ئىمتىيازى» نى بىكار قىلىدىغان ئۈنۈملۈك چارىدۇر. «بۇ ئارقىلىق سىز بىۋاسىتە سوتچىغا، زاستاتېلار ئۆمىكىگە، ياكى كېسىم كومىتېتىغا >بۇ ئىككى تەرەپ ئارىسىدىكى، تامامەن تىجارەت خاراكتېرلىك كېلىشىمدۇر. سوتچىلار، كېسىمچىلەر، سىلەر بۇنىڭ ھەقىقەتەن سودا كېلىشىمى ئىكەنلىكىنى بايقىشىڭلار كېرەك» دېيەلەيسىز. ئامېرىكا قانۇنىنىڭ (ئاتالمىش) ئەۋزەللىكلىرىدىن بىرى، مەزكۇر تۈزۈلمە كۆپىنچە ھاللاردا توغرا جاۋابنى تېپىپ چىقالايدۇ» دېدى جەنۇبىيىن.

لېكىن، خىتاي بۇ خىل «قانۇن ئۇرۇشى» قوزغاش ئارقىلىق ۋاقىتنى سوزۇپ، (ئامېرىكانىڭ) ئەدلىيە تارماقلىرىنى «توغرا جاۋاب» نى تاپالماس قىلىپ قويۇشنى مەقسەت قىلغان. خىتاي كارخانىلىرىنىڭ ھەممىسىگە خىتاي ھۆكۈمىتى مەبلەغ سالغان بولۇپ، ئۇلار دۆلەت خەزىنىسىگە تايانغان ھالدا، ئەرز - نارازىلىق ئەرزى سۇنۇش، سوتتىن ھۆججەت تەلەپ قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ۋاقىتنى سوزۇپ، سوتنىڭ خىزمەت سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ، رەقبنى خورىتىشقا ئۇرۇنىدۇ. يەنى «رەقبنى دەۋالاش ھەققىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەنلىكتىن، دەۋالاشىشتىن ۋاز كېچىشكە قىستاش» خىتاي شىركەتلىرىنىڭ ئاساسلىق تەكتىكىسىدۇر.

جەنۇبىيىن ۋە «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» گەرچە دەسلەپتە داۋادا ئۆتۈپ، 70 مىليون دوللار تۆلەمگە ئېرىشىدىغان بولغان بولسىمۇ، لېكىن «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ ئادۋوكاتلىرى دېلاۋېر شىتاتى بىلەن كالىفورنىيە شىتاتىدا جەنۇبىيىگە قارشى داۋا ئېچىپ، ھەربىرىدە 70 مىليون دوللار تۆلەم تەلەپ قىلغان.

«ئۇلار نورمىدىن ئارتۇق ئەرلەر ئارقىلىق غەلىبىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ» دەيدۇ جەنۇبىيىن.

ھېلىمۇ ياخشى، بەزى مەبلەغ سالغۇچىلار «قولغا كەلگۈسى تۆلەم پۇلىنى تېگىشلىك نىسبەتتە بۆلۈشۈش» شەرتى ئاستىدا، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى»نى (دەۋالاشش ھەققىگە كېرەكلىك) مەبلەغ بىلەن تەمىنلىگەن ۋە جەنۇبىيىن شۇ ئارقىلىق ھەددى - ھېسابسىز بايلىققا ئىگە رەقىبى بىلەن پۈت تېپىشش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن.

جەنۇبىيىنغا كۆرە، خىتاي شىركەتلىرىنىڭ «قانۇن ئۇرۇشى» قىلىشىغا سەۋەب بولۇۋاتقان، بېيجىڭ دائىرىلىرىنىڭ پارتىيە سىياسىتىگە ئالاقىدار باشقا ئامىللارمۇ بار. لېكىن، خىتاي كومپارتىيەسى كاتتىباشلىرىنىڭ غەربىنى ۋە قارارىنى ئېنىق بىلىش بەسى مۈشكۈلدۇر.

«خىتاي ياكى خىتاي كومپارتىيەسى نوقۇل كاپىتالىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا قارار چىقارماستىن، سىياسىي ئاقىۋەتنى نەزەردە تۇتقان ھالدا مۇئەييەن قارارلارنى چىقىرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، سىياسىي نەتىجە ئۇلار ئۈچۈن دەۋالاشش ھەققىدىنمۇ مۇھىمدۇر. ئۇلار ئۆزلىرى قوغدىماقچى بولغانلارنىڭ سىياسىي ئىستىقبالىنى قوغداپ قالالسا ياكى ئۆزى ۋەيران قىلماقچى بولغانلارنىڭ سىياسىي ئىستىقبالىنى ۋەيران قىلالىسا، قانچىلىك پۇل كېتىشىدىن ۋايىم يەپ يۈرمەيدۇ» دەيدۇ جەنۇبىيىن.

بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئەدلىيە دېلولىرى (خىتاي ئۈچۈن) نوقۇل قانۇن ئۇرۇشلا بولماستىن، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بېيجىڭدىكى ھوقۇق كۈرىشىنىڭ داۋامى بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، بۇ دېلولارنىڭ نەتىجىسى بەزىلەر ئۈچۈن «تۆھپە» بولسا، يەنە بەزىلەر ئۈچۈن تەنقىدىنىڭ مەنبەسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جەنۇبىيىن سوتتا يەنە بىر قېتىملىق ئىستراتېگىيەلىك غەلىبىگە ئېرىشتى. «بىز، يەنى بىزنىڭ ئادۋوكاتلىرىمىز <قانۇنەن ئۆزىنى پارچىلاش نەزەرىيەسى>نى قورال قىلىپ، خىتاي كارخانىلىرىنىڭ نىقابىنى يىرتىپ تاشلىدى» دەيدۇ ئۇ. «قانۇنەن ئۆزىنى پارچىلاش نەزەرىيەسى» دېگىنىمىز كارخانا ياكى شەخسلەرنىڭ يەنە بىر شىركەت قۇرۇپ، ئۇنى ئۆزى، يەنى پائالىيەتنى تىزگىنلىگۈچى شىركەت ياكى شەخس ئۈچۈن قانۇنىي قالغان قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى»نىڭ ئادۋوكاتلىرى سوتقا: «مەزكۇر بالا شىركەتنىڭ قانۇنسىز قىلمىشلىرى ئەمەلىيەتتە ئانا شىركەت — خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر، شۇنداقلا خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتىنىڭ بىزگە نىسبەتەن قانۇنىي مەسئۇلىيىتى بار بولغاچقا، بىز (توختامنى توختىتىۋېتىش، مال - مۈلۈكلىرىمىزنى باشقىلارغا ئۆتكۈزۈۋېتىش توغرىسىدىكى) ئىككى بۇيرۇقنى بىۋاسىتە خىتاي ھۆكۈمىتىدىن كەلگەن، دەپ قارايمىز» دېگەن. بۇ خىل مۇناسىۋەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇش «خىتاي

ئاۋئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ «بىزنىڭ <تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى> نىڭ زىيىنى بىلەن ئالاقىمىز يوق، شۇڭا قانۇنىي جاۋابكارلىقنى ئادا قىلىش مەجبۇرىيىتىمىزمۇ يوق» دېگەن باھانىسىنىڭ ئاساسىدىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

لېكىن، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» ئىسپات ۋە ئۇلارنى كۆرسىتىش جەھەتتە زىيان تارتقان. چۈنكى، خىتاينىڭ قانۇن سىستېمىلىرىغا كىرىش، شۇنداقلا «خىتاي ئاۋئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ ئىچكى خىزمەت ئەھۋالى ۋە ھۆججەتلىرىگە (شۇنداقلا خىتاي كومپارتىيەسىگە ساداقەت بىلدۈرىدىغان ئادۋوكاتلارغا) ئېرىشىش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» «خىتاي ئاۋئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» نىڭ قايسى خىل ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىشى كېرەكلىكىنىمۇ تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويالمىغان. خىتاي ئۆزىنىڭ مەمۇرىي ۋە ئەدلىيە تۈزۈلمىسىنى ئوچۇق - ئاشكارىلاشتۇرۇپ، كارخانا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلمىغۇچە، خىتاي شىركەتلىرىنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلماقچى بولغان ھەرقانداق شىركەت («تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» دۇچ كەلگەنگە ئوخشاش) مۇشۇ خىل قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىدۇ. لېكىن، «تاڭ ئېنېرگىيە گۇرۇھى» نىڭ بۇ دېلودا ئۆتۈپ چىقىش ئېھتىماللىقى خېلىلا يۇقىرى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئاللىقاچان كېسىم سوتىدا ۋە فېدېرال سوتتا ئۆتۈپ چىققان.

«ئۇلار تاكى ئالىي سوتقىچە ئەرز قىلماقچى. ئۇلار ئاخىرىدا يېڭىلىگەندە، يەر بىلەن يەكسان بولىدۇ، چۈنكى بۇ يەردە ھۆكۈم قىلىۋاتقىنى بىزنىڭ (ئامېرىكانىڭ) قانۇنىمىزدۇر. لېكىن، ئۇلارنىڭ <يەر بىلەن يەكسان بولۇشى> قانداقراق بولار؟ بىز ھازىرغىچە ئۇلاردىن بىر سېنىمۇ تۆلەم ئالالمىدۇق. ھېچكىمنىڭ بۇ تۆلەمنى تۆلىگۈسى يوق. چۈنكى، بۇ (يەنى چەتئەل شىركىتىگە تۆلەم تۆلەپ بېرىش) ئۇلارنىڭ (شۇ تۆلەمنى تەستىقلىغۇچى خىتاي ئەمەلدارلارنىڭ) سىياسىي ئىستىقبالىنى ۋەيران قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز قىلىشقا تېگىشلىك، شۇنداقلا نۆۋەتتە قىلىۋاتقان ئىش ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى توڭلىتىشتۇر» دەيدۇ جەنۇبىي.

خىلمۇخىل تېخنىكا ئوغرىلاش ئۇسۇللىرى

بىز بۇ يەرگە كەلگەندە، خىتاينىڭ تېخنىكا ئوغرىلاش ۋە تەتقىق قىلىش ۋاسىتىلىرىگە يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كارخانىلارنى مەجبۇرىي ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ۋە قانۇن ئۇرۇشىدىن ئىبارەت ئىنتايىن نومۇسىسىز ئىككى تۈرنى قوشۇپ قويساق بولىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت، خىتاي زېرىكمەستىن ئىشلىتىدىغان تېخنىكا ئوغرىلاش ئۇسۇللىرىدىن يەنە «چەتئەل شىركەتلىرىنىڭ تېخنىكا ئۆتكۈزۈپ

بېرىشنى خىتاي بازىرىغا كىرىشىدىكى شەرت قىلىش»، مەن ئالدىنقى بابلاردا قەيت قىلغاندەك «تور ئارقىلىق كوللېكتىپ ھۇجۇم قوزغاش»، «تەتقىقات خاراكتېرلىك ئالىي مەكتەپلەرگە، تەتقىقات تەجرىبىخانىلىرىغا ۋە كارخانىلارغا خىتاي (جاسۇس)لارنى ئورۇنلاشتۇرۇش» قاتارلىقلار بار. لېكىن، خىتاي ھۆكۈمىتى. ئويلاپ چىقالايدىغان تېخنىكا. ئوغرىلاش ئۇسۇللىرى ھەرگىز يۇقىرىقىلار بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ.

بۇلارنىڭ ئىچىدىكى رەسمىي قاناللاردىن بىرى يېشى 65 تىن تۆۋەن چەتئەل مۇتەخەسسسلرىنى نۇرغۇن پۇل ئارقىلىق جەلپ قىلىدىغان «مىڭ ئىختىساس ئىگىسى پروگراممىسى» (Thousand Talents program). مەزكۇر پروگراممىنىڭ ئورگان تور بېتىدە: «چەتئەللىك مۇتەخەسسسلەر خىتايغا كىرىپ - چىقىش، تۇرالغۇ، داۋالاش، سۇغۇرتا، ئۆي سېتىۋېلىش، باج قاتارلىق جەھەتلەردە، يۇقىرى قاتلاملىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى جەلپ قىلىش پروگراممىسىدىكى ئالاھىدە سىياسەتلەردىن بەھرىمەن بولالايدۇ» دېيىلگەن. مەزكۇر پروگراممىدا چەتئەل مۇتەخەسسسلرىنىڭ ئۇدا ئۈچ يىل، يىلدا توققۇز ئاي خىتايدا خىزمەت قىلسا، ئاندىن مەزكۇر «ئىمتىياز»لاردىن بەھرىمەن بولالايدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. خىتاي كومپارتىيەسى ئوتتۇرىغا قويغان ئىختىساسلىقلار بەھرىمەن بولىدىغان «ئىمتىياز» يۇقىرىقىلار بىلەنلا چەكلەنمەستىن، «بۇ پروگراممىغا قوبۇل قىلىنغان ھەربىر ئىختىساس ئىگىسىگە بىر مىليون يۈەن تەتقىقات تولۇقلىمىسى بېرىلىدۇ. مەسئۇل ئورگانلار تەستىقلىغاندىن كېيىن، تەتقىقات تولۇقلىمىسىنىڭ سوممىسى ئۈچ مىليون يۈەندىن بەش مىليون يۈەنگىچە ئۆستۈرۈلىدۇ. مۇكاپاتلىنىدىغان ساھەلەر پەن تەتقىقاتىنى، بولۇپمۇ ئاساسىي پەن تەتقىقاتىنى مەركەز قىلىدۇ».

ئەگەر غەربلىك مۇتەخەسسسلەرنىڭ كەسپىي ساھەسى دەل خىتاي كۆز تىكىۋاتقان ساھە بولسا، ئۇ چاغدا خىتاي ھەرگىز پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرمايدۇ. مەسىلەن، ئەسلىدە «ئاممىباب ئېلېكتىرىك شىركىتى» (General Electric Company) رېئاكتىپ موتور ياساشقا مەسئۇل بولغان بىر ئىنژېنېر بۇ شەرتكە دەل ئۇيغۇن كېلەتتى. چۈنكى، ئىلغار، ئاۋازدىن تېز رېئاكتىپ ئايروپىلاننىڭ موتورىنى ياساش ئايغا چىقىشتىنمۇ قىيىن بولغاچقا، بۇ ئىنژېنېر پېنسىيەگە چىقىشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، «خىتاي ئاۋىئاتسىيە سانائىتى گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى» بىلەن مۇناسىۋىتى بار بىر شىركەت ئۇنى ئەسلىدىكى مائاشىنىڭ ئون ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدىغان مائاش بىلەن تەكلىپ قىلغان. لېكىن، ئۇ بۇ تەكلىپنى رەت قىلىپ، ئامېرىكا ھاۋا ئارمىيەسىدە خىزمەت قىلىشنى تاللىغان.

بەزىدە خىتاي بىۋاسىتە ئاشۇ تېخنىكىغا ئىگە شىركەتنى ئىزدەپ، توختام تۈزۈش تەكلىپىنى بېرىدۇ. خىتاي ئارمىيەسى بىلەن مۇناسىۋىتى بار قورال - ياراغ شىركەتلىرى يادرو ئوقۇشى سەپلىگىلى بولىدىغان قىتئەلەر ئارا باشقۇرۇلىدىغان بومبا تەتقىقاتىدا دەل مۇشۇ خىل ئۇسۇلنى

قوللانغان. ئۇلار «ئاممىباب ئېلېكترون شىركىتى» نىڭ قارمىقىدىكى خىۋىس ئېلېكترون شىركىتى (Hughes Electronics Corporation) ۋە بوئىڭ سۈنئىي ھەمراھ سىستېمىسى شىركىتى (Boeing Satellite Systems) بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۇلار بىلەن توختام تۈزۈشكەن. مەزكۇر شىركەتلەر خىتاينى سۈنئىي ھەمراھ ۋە راکېتا قويۇپ بېرىشتە زۆرۈر بولغان قىتئەلەرئارا باشقۇرۇلىدىغان بومبا تېخنىكىسى بىلەن، شۇنداقلا ئامېرىكا تۇپرىقىغا قورال ئورۇنلاشتۇرۇش ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلىگەن.

سىز بەلكىم ھەرقانچە كۆپ پۇل بەرگەن تەقدىردىمۇ دۈشمەننىڭ قورالىنى ئۆز تۇپرىقىغا ئورۇنلاشتۇرىدىغان بۇنداق قىلمىشنى يوللۇقلاشتۇرغىلى بولمايدۇ، دەپ ئويلاۋاتقان بولۇشىڭىز مۇمكىن. لېكىن، بەزى ئامېرىكا شىركەتلىرى پايدىغا، بازار ئۈلۈشىگە دۈم چۈشكەن بولغاچقا، (ئۆز دۆلىتىنىڭ دۈشمىنىنى ھەربىي تېخنىكا بىلەن تەمىنلىمەسلىكتىن ئىبارەت) بۇ ئەقەللىي ساۋاتلارنى ئاللىقاچانغا چۆرۈۋېتىشكەن. نۇرغۇن شىركەتلەر مۇشۇ خىل بۇزغۇنچى خىتاي شىركەتلىرى ۋە زور پايدا چىقىدىغان توختاملارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، بەس - بەستە قانۇنغا خىلاپلىق قىلىشىپ، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ گۇماشتىلىرىغا ئايلىنىپ، ئامېرىكانىڭ دۆلەت بىخەتەرلىكىنى تەھدىتكە ئۇچراتقان.

كېيىنچە ئامېرىكا دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسى خىۋىس ئېلېكترون شىركىتى ۋە بوئىڭ سۈنئىي ھەمراھ سىستېمىسى شىركىتىگە قارىتا تەدبىر قوللىنىپ، ئۇلارنى سانلىق مەلۇماتلارنى خىتاينىڭ ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، 123 تۈردە ئېكسپورت قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىش بىلەن ئەيىبلىگەن ۋە نەتىجىدە بۇ ئىككى شىركەتنىڭ ھەربىرىگە 32 مىليون دوللار جەزىمانە قويۇلغان. خىۋىس شىركىتى ئۆزىنىڭ «ئەسلىدە ئېلىشقا تېگىشلىك ئىجازەتنامىنى ئالمىغان» لىقىغا پۇشايمان قىلغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

توققۇزىنچى باب:

ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى ئارقىلىق دۇنياغا خوجا بولۇش

ئۇل مۇئەسسەسەلەر بىر جەمئىيەتنىڭ نورمال ئايلىنىشىدا كەم بولسا بولمايدىغان ئاساستۇر. خىتاي تاشيول، تۆمۈر يول، ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە تېلېگراف سۇپىلىرىنى ياساشتىن ئىبارەت ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشلىرىدىن، بولغۇسى ئىتتىپاقداشلىرى، شۇنداقلا رەقىبلىرى ئۈستىدە نوپۇزغا ئىگە بولۇشتىكى ئاددىي، «زىيانسىز»، ئەمما كۈچلۈك قورال سۈپىتىدە پايدىلىنىۋاتىدۇ. «ئۇل مۇئەسسەسە» دېگەن سۆزدىكى «ئۇل» سۆزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغىنىدەك، جەمئىيەتنى تەشكىل قىلغان بۇ ئاساسىي تەركىبلەرنى كۆپىنچە ھاللاردا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان، كۈندىلىك تۇرمۇشتا بۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلغىلى بولمايدىغان بولغاچقا، بۇلار ئاسانلا دىققەت قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان ئادەتتىكى نەرسىلەردەك تۇيۇلۇپ قالىدۇ. ئاددىي پۇقرالار گاز تۇرۇبلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى، تاشيول ياكى ئەۋرەز يولى سىستېمىسى قۇرۇلۇشىغا كېتىدىغان خىراجەت ياكى بۇنىڭ مۇھىملىقى، ۋە ياكى دېڭىز قاتنىشىنى كىمىنىڭ كونترول قىلىشى ياكى يىراق جايلاردا بىرەر پورتقا ئىگە بولۇشنىڭ ئەھمىيىتى قاتارلىقلار ھەققىدە كالا قاتۇرۇپ يۈرمەيدۇ. لېكىن، مەزكۇر سىستېمىلار بىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىمىز ئۈچۈن پەۋقۇلئادە مۇھىم. بۇ سىستېمىلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ياكى قىسمەن ۋەيران بولۇشى دەرھال ئاپەت خاراكتېرلىك ئاقىۋەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ.

خىتاي ئۆزىنىڭ دۆلەت ئىچى ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىغا يۈكسەك دەرىجىدە ئېتىبار بېرىدىغان بولۇپ، ئۇلار ئېكسپورت قىلىدىغان ماللىرىنى توشۇشتا ئىشلىتىش ئۈچۈن، چوڭ تىپتىكى، پەۋقۇلئادە چوڭ تىپتىكى پورتلارنى ياساۋاتىدۇ. شۇنداقلا (ئالدىمىزدا بايان قىلىنىدىغىنىدەك)، خىتاي يەنە ئىقتىسادنىڭ ئېشىشىنى غىدىقلاش ئۈچۈن، غەرب دۆلەتلىرى خىتاينىڭ غايەت زور مەبلەغلەردىن پايدىلىنىپ، تەننەرخى نەچچە مىليارد دوللارغا يېتىدىغان «ئادىمىزاتسىز شەھەر»لەرنى بەرپا قىلىۋاتىدۇ. لېكىن، ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشلىرى ئۆز نۆۋىتىدە يەنە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ

چەتئەل سىياسىتىدىكى ئەڭ ئاغدۇرمىچى تاكتىكىلىرىنىڭ بىرىدۇر. دەرۋەقە، خىتاينىڭ ئىقتىساد جەھەتتە قىيىن ئەھۋالدا قالغان دۆلەتلەر ئۈچۈن، تاشيول، تۆمۈريول، پورت، ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە تېلېگراف سىستېمىسى. ياساپ بېرىشى. ئۇلارنى. مەزكۇر ياردەمدىن «مەنپەئەتلەنگۈچى» دۆلەتكىلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرگىمۇ تەسىر كۆرسىتىش ۋە تىزگىنلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. چۈنكى، ترانسپورت ماللارنىڭ چېگرادىن كىرىپ - چىقىشىنى تىزگىنلەشنىڭ ئاچقۇچىدۇر.

خىتاينىڭ ئۇل مۇئەسسەسە ئۇرۇشى بەلكىم ئۇنىڭ «چەكلىمىسىز ئۇرۇش»لىرى ئارىسىدىكى ئەڭ نازۇك ۋە ئەڭ زىيانلىقى. بولۇشى. مۇمكىن. گەرچە خىتاي كومپارتىيەسى. ھەردائىم بۇنى. «ئىككىلا تەرەپ تەڭ مەنپەئەتلىنىدىغان» ھەمكارلىق دەپ پەردازلىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاداقى مۇددىئاسى ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشلىرىنى. يەمچۈك قىلىپ تۇرۇپ، قارشى. تەرەپنى ئىندەككە كەلتۈرگەندىن كېيىنلا ئەپتى - بەشىرىنى ئاشكارىلاشتۇر. يەنى خىتاي ئالدى بىلەن قارشى تەرەپكە ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشلىرى جەھەتتە ياردەم بېرىدۇ، ئەمما بۇ سىستېمىلارنىڭ تولۇق كونتروللۇق ھوقۇقىنى ھەرگىز تەلتۈكۈس تاپشۇرۇپ بەرمەيدۇ، ئەكسىچە بۇلارنىڭ تىزگىنى بېيجىڭنىڭ قولىدا قالىدۇ.

خىتايدىكى «ئادەمسىز شەھەر»لەر

2017 - يىلى ئامېرىكادىكى ئەڭ سەرخىل ترانسپورت مۇتەخەسسسلرىدىن بىرى، پېنسىلۋانىيەدىكى موران ترانسپورت گۇرۇھىنىڭ (Moran Logistics) باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى جون موران (John Moran) نيۇيوركقا بېرىپ، ياۋروپادىكى مەلۇم بىر چوڭ تىپتىكى بىناكارلىق گۇرۇھىنىڭ خوجايىنى بىلەن تاماق يېگەن. مەزكۇر شىركەتنىڭ خوجايىنى 400 مىليون دوللار قىممىتىدىكى تەرەققىيات تۈرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن نيۇيوركقا كەلگەنىدى. ئۇلار بىلەن بىللە غىزالانغانلاردىن يەنە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ بانكىنىڭ ئۆي - مۈلۈككە مەبلەغ سېلىش بۆلۈمىنىڭ دىرېكتورىمۇ بار ئىدى.

موران بىلەن بانكا دىرېكتورى تېزلا ئىچەكىشىپ كەتكەن، ھەتتا ئۆتمۈشتە قوشنا بولۇپ باققانلىقىنى، نۇرغۇن ئورتاق دوستلىرى بارلىقىنى. بايقاشقان. بۇ يېڭى دوستىنىڭ ياش تۇرۇپلا كەسىپتە شۇنچە زور ئۇتۇق قازانغانلىقىغا مەستلىكى كەلگەن موران ئۇنىڭدىن: «مەن شۇنىڭغا تولىمۇ قىزىقمەن، سىزدەك يۇقىرى ئورۇندىكىلەرنىڭمۇ ئەندىشە قىلىدىغان ئىشلىرى بارمۇ؟» دەپ سورىغان. ياش بانكىر ئىككىلەنمەستىنلا: «شۇنداق، بىرسى بار» دەپ جاۋاب بەرگەن.

«نېمە ئۇ؟»

«ختاي!»

«نېمىشقا؟»

«بىزنىڭ بانكىمىز، شۇنداقلا غەربتىكى باشقا چوڭ بانكىلارنىڭ ھەممىسى خىتاينىڭ ئۆي - مۈلۈك ساھەسىگە نەچچە يۈز مىلياردلاپ مەبلەغ سېلىۋەتتى، ئەمما بىز بۇ پۇللارنى قانداق قايتۇرۇپ كېلىشنى بىلمەيمىز. مەن ھەر ئايدا خىتاينىڭ ئون كۈنلۈك كاماندروپىكىغا چىقىمەن. ھەرقېتىم (خىتايدىن) قايتىپ كەلگەندە، بېسىم ئالدىنقى ئايدىكىدىن كۈچىيىپ كېتىدۇ».

مورانمۇ خىتاينىڭ نۇرغۇن جايلىرىغا بېرىپ باققان. ئۇنىڭ شىركىتى خەلقئارا ترانسپورت ساھەسىنىڭ سەركىسى بولۇپ، دۆلەت ھالقىغان نۇرغۇن شىركەتلەر بىلەن ھەمكارلىقى بار ئىدى. موران ئۆزىنى تىجارەت ۋە پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىغا راۋۇرۇس ئېيىم بار، دەپ ئويلايتتى. ئەمما، ئۇمۇ ياش بانكىر بىلەن بولغان شۇ قېتىملىق سۆھبەتتە «كۆزى ئېچىلىپ» قالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمىغان.

موران 2008 - يىلى باشلانغان پۇل مۇئامىلە كىرىزىسىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ياردەم مەبلەغى ئاجرىتىش لايىھەسىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا شۇنداق دەيدۇ: «ئادەتتىكى ئامېرىكىلىقلار ھەر ئايدا سەككىز مىليارد دوللارلىق مىقدارلاشتۇرۇپ بوشىتىش مەبلەغى ئامېرىكا ئىقتىسادىغا كىرىپ تۇرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمما، بۇ پۇللارنىڭ كۆپ قىسمى غەرب دۆلەتلىرىدىكى بانكىلارغا كىرىدۇ. ئاندىن مەزكۇر بانكىلار بۇ پۇللارنى خىتاينىڭ ھەرقايسى بانكىلىرىغا قەرز بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ پۇللارنىڭ كۆپ قىسمى خىتاي بانكىلىرىنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق خىتايدىكى خۇسۇسىي كارخانىلارغا قەرز بېرىلىدۇ. ئۇلار ئەنە شۇنىڭغا تايىنىپ زور مىقداردا قۇرۇلۇشلارنى سالالايدۇ».

موران يەنە: «1950 - يىللىرى ئامېرىكانىڭ دۆلەت ئىچى ئىقتىسادىي جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، ئىمپورت - ئېكسپورتقا تايانمايدىغان ھالەتكە كەلگەن چاغدىكىگە ئوخشاش، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تامامەن مۇستەقىل ئىقتىسادىي گەۋدە بەرپا قىلىش ئارزۇسى بار. خىتاي ھۆكۈمىتى تامامەن ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان، بېكىك ئىقتىسادىي گەۋدە بەرپا قىلىشنى پىلانلىماقتا» دەيدۇ.

مورانغا كۆرە، خىتاي مەزكۇر نىشانغا يېتىش ئۈچۈن، نۇرغۇن يېڭى شەھەرلەرنى بەرپا قىلىشقا باشلىغان بولۇپ، بۇنداق شەھەرلەرنىڭ سانى 120 گە يېتىدىكەن. «بۇ شەھەرلەرنىڭ كۆلىمىنىڭ فىلادېلفىيانىڭ ئىككى ھەسسىسىگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى، نۇرغۇنلىرىنىڭ نيۇيوركىتىنمۇ چوڭ ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ. بۇ ئادەمنى چۆچۈتىدۇ» دەيدۇ موران. بۇ خىل شەھەر قۇرۇلۇشلىرىنىڭ قانچىلىك شىددەتلىك ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىش ئۈچۈن يەنە بىر مىسالغا

قاراپ باقايلى، 2012 - يىلىدىن 2014 - يىلىغىچە، ختايدا ئىشلەپچىقىرىلغان ۋە قوللىنىلغان بېتوننىڭ مىقدارى ئامېرىكا 1900 - يىلىدىن 2014 - يىلىغىچە بولغان يۈز يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتا ئىشلىتىلگەن بېتوننىڭ ئومۇمىي مىقدارىدىنمۇ كۆپ. بۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي خەلقئارالىق بازاردىن مەبلەغ توپلىغان ۋە ۋال كۈچىسى بۇ دولقۇنغا باشلامچىلىق قىلغان. نەتىجىدە، (دۇنيا مىقياسىدا) قۇرۇلۇشچىلىق قىزغىنلىقى قوزغالغان. 2018 - يىلى موران خىتايغا بېرىپ، كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىلەردىن ھاڭ - تاڭ قالغان. يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، ياش بانكىر «قايتۇرۇپ كېلەلمەسلىكتىن قورققان» نەچچە يۈز مىليارد دوللار پۇل ئىچىدە ھېچكىم يوق ئاسمان - پەلەك بىنالىار، تۇرالغۇ بىنالىرى ۋە زاۋۇت ھالىتىدە موراننىڭ كۆز ئالدىدا زاھىرلانغان.

«ئادىمىزاتسىز ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆلىمىنىڭ زورلىقى كىشىنى ھەيرانۇ ھەس قالدۇراتتى. ماشىنا ھەيدىگەچ داللىرىنى ئايلاندىرىش، كۆزىڭىزگە فىلادېلفىيادىنمۇ چوڭ شەھەرلەر كۆرۈنىدۇ. كەچ كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ شەھەرلەردە بىرمۇ چىراغ يورۇتۇلمىغان، چۈنكى شەھەردە ئادىمىزاتسىز ئەسەر يوق. باشقىلار بۇ شەھەرلەرنى <ئالۋاستى شەھەر> دېيىشىدۇ، لېكىن ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرگىنىڭىزدە، راستلا كۆزلىرىڭىزگە ئىشىنەلمەي قالسىز» دەيدۇ موران.

موراننىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ كۆرگەن بەزى «ئادىمىزاتسىز شەھەر»لەر ھېلىھەم كېڭەيتىلىۋاتقان بولۇپ، قارىغانلىكى يەردە ئېگىز بىنالىرىنى سېلىشتا ئىشلىتىلىۋاتقان كىرانلارنى كۆرگىلى بولاتتى. «مەن مېنى كۈتۈۋالغان ساھىبخاندىن <نېمىشقا بۇ قۇرۇلۇشلار توختىماي داۋاملىشىدۇ؟ بۇ 120 قەۋەتلىك بىناغا كۆچۈپ كىرىدىغان شىركەتلەر قەيەردە؟> دەپ سورىسام، ئۇلار جاۋاب بەرگىلى ئۇنىمىدى، ئۇلار بۇ توغرىسىدا گەپ قىلىشنى خالىمايتتى» دەيدۇ ئۇ.

موران يەنە شېنجېن شەھىرىنىڭ غايەت زور ياسىمىچىلىق مەركىزىنىمۇ زىيارەت قىلغان. ئۇلار مورانغا ئىككى مىل كەڭلىكتىكى سۈنئىي كۆلنى كۆرسەتكەن. كۆلنىڭ ئەتراپى تامامەن چاسا شەكىلدە كېسىلگەن گرانىت تاشلار بىلەن قورشالغان، شۇنداقلا بىرلا ۋاقىتتا ئون مىڭ ئادەمنى سىغدۇرالايدىغان، گرانىت تاشتىن ياسالغان ئۈستى ئوچۇق تاماشىبىن سۈپىسى بار ئىدى. ئەتراپتا يەنە LED چىراغلار، مۇزىكىلار قويۇلۇپ تۇرىدىغان ياڭراتقۇلار، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان مەنزىرىلەر ۋە كۆلنى چۆرىدىتىپ ياسالغان سىلكىنىشكە چىداملىق يۈگۈرۈش يولى بار ئىدى. بۇ تەرەققىياتلارغا ۋە كۆلنى چۆرىدەپ سېلىنغان 550 مىليون كۋادرات فۇتۇلۇق A دەرىجىلىك ئىشخانا رايونىغا تولىمۇ مەستلىكى كەلگەن موران يېنىدىكى ساھىبخاندىن نېمىگە قاراۋاتقانلىقىنى سورىغان.

قارشى تەرەپ: «بۇ بىزنىڭ كەلگۈسىدىكى تېخنىكا بازىمىز، يەنى ئۆزىمىزنىڭ <كىرىمىنى جىلغىسى> دۇر» دېگەن.

ئەينى چاغدا ئۇ رايوننىڭ 95 پىرسەنتىدە ئادەم يوق ئىدى. لېكىن، موران بۇ يەردىكى سەپىرىنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، (ئاشۇ ئادىمىزاتسىز) «پۈتۈن شەھەر ئەقلىي مۈلۈك ساھەسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن بەرپا قىلىنغانىكەن» دېگەن تەسىراتقا كەلگەن. ئەمما، مورانغا ساھىبخانلىق قىلغان كىشىنىڭ نەزىرىدە، بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان «ئەقلىي مۈلۈك»لەرنىڭ نۇرغۇنى ئېنىقلا غەربتىن ئوغرىلانغان بولاتتى. بۇ شەھەرلەرنىڭ باشقىلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى تەقلىد قىلىپ ياسايدىغان خىتاي زاۋۇتلىرىدىن ھېچ پەرقى يوق ئىدى. پەرقى بار دېيىلسە، باشقا زاۋۇتلاردا ئادەتتىكى تاۋارلارنىڭ ساختىسى ياسالسا، بۇ يەردە يۇقىرى تېخنىكىلىق، رەقەملىك مەھسۇلاتلار تەقلىد قىلىپ ياسالاتتى.

غەربنىڭ نەچچە مىلياردلىغان مەبلەغىنى سەرپ قىلىپ بەرپا قىلىنغان مەزكۇر ئادىمىزاتسىز شەھەرلەر قانداق ئاۋاتلاشتۇرۇلىدۇ ۋە قانداق تاپاۋەت قىلىدۇ؟ بىنلار ھېلىھەم قۇرۇق تۇرۇۋاتقان ئەھۋالدا، شەھەرلەرنى ئىنسان ئولتۇرغۇدەك ھالغا ئەكىپلىش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ بىنا سېلىشنىڭ، تېخىمۇ كۆپ تاشيول، تېخىمۇ كۆپ ئېلېكتر مۇئەسسەسەسى ۋە تۇرۇبا يوللىرىنى ياساشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟

غەربتىكى مەبلەغ سالغۇچىلارغا «ھەربىر ئۆي 100 مىڭ دوللارغا سېتىلىدۇ» دېيىلگەنلىكىنى پەرەز قىلىپ باقايلى. بۇ (خىتايدەك) پۇقرالىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 7500 دوللار دەپ مۆلچەرلىنىۋاتقان بىر دۆلەتكە نىسبەتەن ئىنتايىن يۇقىرى باھادۇر. خىتاي پۇقرالىرىنىڭ بۇ خىل ئاجىز سېتىۋېلىش كۈچىگە مىليونلىغان — بەزى مۆلچەرلەرگە كۆرە 64 مىليون — يۈرۈش ئۆيىنىڭ، شۇنداقلا نەچچە مىليارد كۋادرات فوت ئىشخانا رايونىنىڭ ۋە زاۋۇتلارنىڭ قۇرۇق تۇرۇۋاتقانلىقى قوشۇلسا، ئەركىن بازار مۇھىتىدا، تەمىنات — ئېھتىياج ئارىسىدىكى بۇ قەدەر زور تەڭپۇڭسىزلىق ئۆي — مۈلۈك باھاسىنىڭ شىددەت بىلەن تۆۋەنلىشىگە سەۋەب بولۇشى كېرەك. (خىتايدىكى بۇ خىل چەكتىن ئاشۇرۇپ بىنا سېلىش ئەھۋالى زادى قانچىلىك ئېغىر؟ ئامېرىكادىكى ئەر — ئايال ۋە بالىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق كىشىلەرنى خىتايدىكى قۇرۇق تۇرغان ئاشۇ 64 مىليون يۈرۈش ئۆيىگە كۆچۈرسە، بۇ ئۆيلەر يېتىپ ئېشىپ قالىدۇ). لېكىن، خىتايدا ئۆي باھاسىنى ھۆكۈمەت تىزگىنلەپ تۇرىدىغان بولغاچقا، باھا ھېلىھەم ئۆزگەرمەي تۇرماقتا. موراننىڭ قارىشىچە، نەچچە ئون مىليون يۈرۈش ئۆي سېتىلماي تۇرغاچقا، خۇسۇسىي ئۆي — مۈلۈك سودىگەرلىرى بۇ ئۆيلەرنى بانكىغا رەنىگە قويۇپ، ئۇلاردىن قەرز ئالىدۇ. ئاندىن خىتاي بانكىلىرى بۇ ئۆيلەر ئارقىلىق غەرب بانكىلىرىدىن قەرز ئالىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا، بۇ «ئادىمىزاتسىز شەھەر»لەرنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىتايدا توختىماي مەبلەغ سالغان غەربلىكلەر ئەڭ ئاخىرىدا قاتتىق زىيانغا ئۇچرايدۇ. بەلكىم ئۇلار ھەربىر دوللاردا سەكسەن سېنت زىيان تارتىشى مۇمكىن، بۇ ئاجايىپ ئېغىر زىياندۇر.

موراننىڭ قارىشىچە، بۇ غەربتىكى پېنسىيە فوندىغا ئوخشاش مەبلەغ سالغۇچى ئاپپاراتلار ئۈچۈن ئېچىنىشلىق ساۋاق، غەربنىڭ بانكا سىستېمىسى ئۈچۈن ئەجەللىك زەربە بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، خىتاي تەرەپتە بولسا، ئۆي - مۈلۈك سودىگەرلىرى يەنىلا ئەسلى باھاسىدىن يىگىرمە پىرسەنت تۆۋەن باھادا ئاشۇ 64 مىليون يۈرۈش قۇرۇق ئۆيىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدۇ. بۇ ۋاقىتتا خىتاي ھۆكۈمىتى خۇسۇسىي ئۆي - مۈلۈك سودىگەرلىرىنىڭ ۋە خىتاي بانكىلىرىنىڭ بۇ ئۆيلەرنى ئەرزان باھادا سېتىشىغا يول قويسىلا، مىليونلىغان خىتاي خەلقى بۇ ئۆيلەرنى سېتىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىدۇ ۋە «ئادىمىزاتسىز شەھەر»لەرنى ئاۋاتلاشتۇرىدۇ. يەنى خىتاي كومپارتىيەسى غەربنى زىيان تارتقۇزۇپ، مىليونلىغان خىتاي پۇقراسىنى ئۆيىگە ئىگە قىلىدۇ. ئۇنداقتا، يېڭى كۆچۈپ كىرگەن ئۆيلەرگە نېمىلەر لازىم بولىدۇ؟ ئەلۋەتتە، توكلۇق ئوچاق، دوخۇپكا، توڭلاتقۇ، قاچا يۇيۇش ماشىنىسى، كىرئالغۇ، قۇرۇتۇش ماشىنىسى، چىراغ، ئۈستەل، ياڭراتقۇ، گىلەم، كىتاب ئىشكەبى، تېلېۋىزور، كومپيۇتېر... دېگەندەك ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان ئائىلە ئۈسكۈنىلىرى لازىم بولىدۇ. شۇنداقلا، بۇ يېڭى شەكىللەنگەن جەمئىيەت يەنە دوختۇرخانا، مەكتەپ، سودا ساراي، زاۋۇت، ئىشخانا بىنالىرى قاتارلىق ئۇل مۇئەسسەسەلەرگە موھتاج بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئائىلە بىنالىرىدىن ئىبارەت ئۇل مۇئەسسەسە بەرپا قىلىنسا — گەرچە بۇ غەرب دۆلەتلىرىنىڭ غايەت زور زىيىنى بەدىلىگە تاماملانغان بولسىمۇ — خىتاينىڭ بۇ ئادىمىزاتسىز شەھەرلىرى مورانىڭ ئېيتقىنىدەك، بىردىنلا «خىتاينىڭ سانائىتىنى قايتىدىن گۈللەندۈرىدىغان، ئۇلارنى <مۇستەقىل ئىقتىسادىي گەۋدىگە ئىگە بولۇش> تىن ئىبارەت نىشانغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرىدىغان كاتالىزاتور»غا ئايلىنالايدۇ.

ھاكىمىيەتلىق تۈزۈلمىنى نۇسخىلاش

مەن بىر قېتىم ئامېرىكا دۆلەت بىخەتەرلىك كومىتېتىدا، ماكىنسىي شىركىتىدىكى (McKinsey & Company) چەتئەلگە ياردەم قىلىش مەسلىسىنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسسىنىڭ لېكسىيەسىنى ئاڭلاشقا تەكلىپ قىلىندىم. ماكىنسىي شىركىتى ئۆزىنىڭ ئورگان تور بېتىدە ئۆزىنى تەشكىلات - ئورگانلارنىڭ «زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىشى»غا ياردەم بېرىدىغان شىركەت، دەپ تونۇشتۇرغان.

مەن ئورنۇمدا ئولتۇرغاندىن كېيىن، ھېلىقى مۇتەخەسسسىنىڭ خىتاي ۋە ئافرىقاغا ئالاقىدار دوكلاتىنىڭ «شىر ۋە ئەجدىھالارنىڭ ئۇسۇلى» دېگەن غەلىتە ماۋزۇسىغا كۆزۈم چۈشتى. مەن ماكىنسىي شىركىتى ھەققىدە ياخشى باھالارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەڭ نادىر مۇتەخەسسسلەرنى تەكلىپ

قىلىپ ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانلىقىم ئۈچۈن، ۋاقتىنچە ئۇ ماۋزۇنىڭ ئىشىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، لېكسىيە سۆزلىگۈچىنىڭ دەسلەپكى قارىشىمنى ئۆزگەرتەلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇردۇم. دەرۋەقە، ئۇ مېنىڭ كۆز قارىشىمنى — مەن كۈتمىگەن شەكىلدە — ئۆزگەرتتى.

مەزكۇر مۇتەخەسسس سۆزىنى تۆۋەندىكىدەك خۇلاسە شەكىلدە باشلىدى: «ھېچقايسى دۆلەت مەيلى تىجارەت، مەبلەغ سېلىش، ياكى ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى جەھەتلەردە بولسۇن، ئافرىقا دۆلەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا خىتايدەك كۆپ ئارىلاشمىدى، شۇنداقلا (ھېچقايسى دۆلەت) خىتاي ئۇلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتە يۆلگەندەك يۆلىمىدى. بىزنىڭ نەزىرىمىزدە، ئامېرىكانىڭمۇ ئافرىقا بىلەن ئەينى شەكىلدە ھەمكارلىشىش پۇرسىتى بار».

ئاندىن ئۇ خىتاينىڭ قانداق قىلىپ ئافرىقانىڭ ئەڭ چوڭ ئىقتىسادىي شېرىكىگە ئايلانغانلىقىنى تونۇشتۇردى. مەن ئۇنىڭ شۇنىڭدىن كېيىنكى بايانلىرىنى، تەرەققىي تاپمىغان دۆلەتنى ئۇچۇر تېخنىكىسىنى ئاساس قىلغان ھاكىمىيەتلىك دۆلەتكە ئايلاندۇرىدىغان «بەش باسقۇچلۇق پىلان» دەپ ئاتىدىم. راستىنى ئېيتقاندا، ماككىنسى شىركىتىنىڭ تەتقىقاتچىلىرى «بىز ئامېرىكالىق مەبلەغ سالغۇچىلارغا ئافرىقا بازىرىغا كىرىش، شۇنداقلا <ھەر ئىككى تەرەپ تەڭ مەنپەئەتلىنىدىغان> دۆلەت قۇرۇلۇشى پۇرسىتىنى كۆرسىتىپ بېرىۋاتىمىز» دەپ ئويلىشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ پەقەت بۇرنىنىڭ ئۈچىنىلا كۆرگەنلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

خىتاينىڭ تەرەققىي تاپمىغان دۆلەتلەرنى تىزگىنلەشتىكى رەزىل مېتودىدىكى بىرىنچى قەدەم، مىنېرال ماددىلار، نېفىت ياكى دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىغا ئوخشاش، خىتاي موھتاج بولۇۋاتقان تەبىئىي بايلىقلارنى تېپىشتۇر. مەسىلەن، مەلۇم بىر دۆلەتتە مىنېرال ماددىلار مول بولسا، خىتاي شۇ دۆلەتنىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن كان ئېچىش توغرىسىدا سۆھبەتلىشىدۇ ۋە ئىككى تەرەپ كېلىشكەندىن كېيىن توختام تۈزۈلىدۇ.

ئىككىنچى قەدەم — كان قۇرۇش، شۇنداقلا كاننىڭ نورمال ئايلىنىشى ئۈچۈن توك - سۇ بار بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشتۇر.

ئۈچىنچى قەدەم — قېزىلغان كان مەھسۇلاتلىرىنى خىتايغا توشۇشتۇر. ئەنە شۇ چاغدا (يەنى قېزىلغان بايلىقلارنى يۆتكەپ كېتىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغاندا) خىتاي ئاندىن تاشيول، تۆمۈريول، سودا پورتى ياساش دېگەندەك، ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدۇ. شۇنى ئەستىن چىقارماڭلاركى، مال تەمىناتىنىڭ راۋانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، توك ۋە تېلېگراف سىستېمىسى كەم بولسا ھەرگىز بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن، خىتاي يەنە مەزكۇر دۆلەتلەر بىلەن توختام تۈزۈشۈپ، بۇ ئۇل مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇپ چىقىدۇ ۋە شۇ تەرىقىدە، سانائەتلەشكەن ئىقتىسادىي گەۋدىنىڭ «ئۈستىخنى» دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللىنىدۇ.

تۆتىنچى قەدەم — مۇتەخەسسسلارنىڭ دوكلاتىنىڭ مېنى ھەيران قالدۇرغان جايلاردىن بىرى بولدى. بۇ مۇتەخەسسسلارنىڭ ئېيتىشىچە، خىتاي ئافرىقا ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىغا ئەمەس، بەلكى ياسىمىچىلىققا ئەڭ كۆپ مەبلەغ سالغان. ئۇلار ئاياغچىلىق، توقۇمىچىلىق دېگەندەك نۇرغۇن ئەمگەك كۈچى تەلەپ قىلىدىغان، ئاشۇرما قىممىتى تۆۋەن ياسىمىچىلىق ساھەلىرىگە زور مىقداردا مەبلەغ سالغان. بۇ ئىش، يەنى (ئەڭ چوڭ) ئەرزان ئەمگەك كۈچى بازىسى بولغان خىتاينىڭ (ئافرىقا) تېخىمۇ ئەرزان ئەمگەك كۈچى بازىرى بەرپا قىلىشقا ئۇرۇنۇشى كىشىگە مەخپىرىيلىك تۇيۇلىدۇ. ھېچكىم بۇنداق قىلىشنىڭ سەلبىي تەسىرلىرىنى تىلغا ئالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ياسىمىچىلىق ساھەسىنىڭ گۈللىنىشى بەشىنچى قەدەمگە، يەنى شەھەرلەشتۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. خىتاي شىركەتلىرى چوقۇم ئۆي سالىدۇ، چۈنكى خىتاي ئىشچىلارنىڭ تۇرىدىغان جايى بولۇشى كېرەك. نەزەرىيە جەھەتتە، ئىشچىلار سىنىپى بۇ ۋاقىتتا يانفون دېگەندەك تاۋارلارنى سېتىۋالالايدىغان بولغاچقا، بۇنداق قىلىش ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ھۆكۈمەتمۇ نازارەت كامېرالىرىنى ئورنىتىپ، باشقا ئىجتىمائىي نازارەت تېخنىكىلىرىنىمۇ قوللىنىلايدۇ.

دوكلات مەلۇم بىر نۇقتىغا كەلگەندە، مەزكۇر مۇتەخەسسسلار «ئافرىقا ھازىر ئەللىك دوللارغا بىر يانفون سېتىۋالغىلى بولىدىغانلىقى»نى زوق - شوق بىلەن سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئافرىقادىكى تېلېفون شىركەتلىرىنىڭ يۇمشاق دېتاللارنىمۇ يەرلىكلەشتۈرۈپ، قارا تەنلىكلەرنى يانفوندا رەسىمگە چۈشكەندە، تېخىمۇ چىرايلىق چىقىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقى ھەققىدە ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەۋاتقاندا، مەن «پەرۋەردىگاردىم! ئۇلار (يەنى خىتاي) بۇنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ ئۇچۇر تېخنىكىسىنى ئاساس قىلغان ھاكىمىيەتلىك تۈزۈمىنى ئافرىقاغا ئاپىرىش ئۈچۈن قىلغان» دېگەنلەرنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم.

ئەنە شۇ خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ھەقىقىي مۇددىئاسىدۇر: يۈز تونۇش تېخنىكىسى رەسىملەرگە تايىنىدۇ، رەسىم قانچە ياخشى تارتىلسا، خەلقنى نازارەت قىلىش شۇنچە ئاسانلىشىدۇ. يۇقىرىقى ئامىللارنىڭ ھەممىسى تەل بولۇپ، يېڭىدىن گۈللىنىۋاتقان دۆلەتتە يىلتىز تارتسا، خىتاي ئۆز دۆلىتىدە ئاللىقاچان ۋايىغا يەتكۈزگەن رەقەملىك ھاكىمىيەتلىك تىزگىنلەش ۋاسىتىلىرى ئارقىلىق ئافرىقادىكى يەنە بىر دۆلەتنى ئۆزىگە ئوخشاش قىلىپ قۇرۇپ چىقالايدۇ. بۇ ئۇل مۇئەسسەسەلەر ھۆكۈمەتلىرىنى، سۈنئىي ئەقىلگە تايىنىدىغان كۆزىتىش كامېرالىرى ۋە ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنى نازارەت قىلىش سىستېمىلىرى ئارقىلىق ئۆكتىچىلەرگە قارشى پاكىت توپلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. خىتاي ئەنە شۇ تەرىقىدە مۇكەممەل، ئۇچۇر - رەقەم تېخنىكىسىنى ئاساس قىلغان ئىگىلىك بەرپا قىلىپ، ئۇنىڭ كونتروللۇق ھوقۇقىنى مۇستەبىت رەھبەرلەرگە تاپشۇرۇپ بېرەلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىتاي يەنە بۇ ئەسلىھەلەرگە قايتما ئىنكاس ئۈسكۈنىسى ئورنىتىپ، مەزكۇر (كۆزىتىش سىستېمىلىرىغا

توپلانغان) ئۇچۇرلارنىڭ ھەممىسىنى خىتايغا يوللىيالايدۇ. بۇنداق قىلىش خىتاينىڭ مەۋجۇت تېخنىكىسىنى كۈچەيتىپ، ئۇنى تېخىمۇ كۆپ سودا پۇرسىتىگە ئېرىشتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭ شۇ دۆلەتكە بولغان نوپۇزىنى ئاشۇرىدۇ. بۇ دېموكراتىيەگە قارشى ئىجتىمائىي كونترولنىڭ ئۆرنىكى بولۇش سۈپىتى بىلەن، تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئىستراتېگىيەدۇر. ئەگەر بۇ ئىستراتېگىيەنىڭ دۆلەتنى راۋاجلاندۇرۇش، زامانىۋىلاشتۇرۇش ۋە ئىقتىسادىي ئېكسپىلاتاتسىيە تەرەپلىرىنىلا كۆرگەندە، ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتماي تۇرغىلى بولمايدۇ.

دوكلات ئاياغلاشقاندىن كېيىن، مەن مۇتەخەسسستىن: «سىز (بۇ دوكلاتنى تەييارلاشتا) كىملىرىنى زىيارەت قىلىپ باقتىڭىز؟» دەپ سورىدىم.

بۇ مۇتەخەسسس ئۆز ئەترىتىدىكىلەرنىڭ خىتاي شىركەت خوجايىنلىرىنى ۋە (ئافرىقا دۆلەتلىرىدىكى) ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى زىيارەت قىلغانلىقىنى ئېيتتى.

مەن يەنە ئۇنىڭدىن: «سىز پۇقرالار بىلەن سۆزلىشىپ باقتىڭىزمۇ؟» دەپ سورىدىم، مەن بۇ يەردە ئىشچىلار، ئۆكتىچى رەھبەرلەر، ئوقۇتقۇچىلار، دىنىي زاتلار قاتارلىقلارنى نەزەردە تۇتقاندىم. «بىر قانچە قېتىم تاكىسى شوپۇرلىرى بىلەن سۆزلىشىپ باقتىم» دېدى ئۇ.

دېمەك، ئۇ ئۆز تەتقىقاتىدا خىتاينىڭ نۇقتىسىدا تۇرۇپ، تىجارەتنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنىلا كۆزىتىپ، كىشىلىك ھوقۇق، پىكىر ئەركىنلىكى، دىنىي ئەركىنلىك، دېموكراتىيە قاتارلىق سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە دىققەت قىلمىغانىدى. (خىتاي قايتىدىن قۇرۇپ چىقىۋاتقان دۆلەتلەردىكى) يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ خىتايدىن شېرىنكەنە ئېلىشى سەۋەبلىك، ئاز ساندىكىلەرنىڭ مەنپەئەتلىنىپ، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ زىيانغا ئۇچراۋاتقانلىقى ۋە مۇھىت بۇزغۇنچىلىقى قاتارلىقلارمۇ ئۇنىڭ دوكلاتىدا تىلغا ئېلىنمىغانىدى. مەزكۇر تەتقىقات گۇرۇپپىسى خىتاينىڭ ئافرىقادىكى مەشغۇلات ئەندىزىسىنىلا تەتقىق قىلماقچى بولغان بولسا كېرەك، ئەمما ئۇلارنىڭ خىتاينىڭ ئازراقمۇ چۈشەنمەيدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. ماكىنسى شىركىتى كۆڭۈل بۆلىدىغان بىردىنبىر ئىش «2025 - يىلىغا بارغاندا، خىتاي كارخانىلىرىنىڭ ئافرىقىدىكى مەۋجۇت ۋە يېڭىدىن ئېچىلغان ساھەلەردە 440 مىليارد دوللار پايدىغا ئېرىشەلەيدىغانلىقى» بولغان. يەنى بۇ تەتقىقات «دوللار» غىلا كۆڭۈل بۆلۈپ، (خىتاي شۇ جايلارغا ئېلىپ كېلىدىغان خىرىس، كىرىس قاتارلىق) باشقا نەرسىلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلغانىدى.

دۆلىتىمىزدىكى ئەڭ نادىر ۋە ئەقىللىق كىشىلەر ئۆزلىرىمۇ تۇيىمىغان ھالدا، 84 بەتلىك «سنارىيە» دىن بىرنى يېزىپ، بېيجىڭ دائىرىلىرىنىڭ دۆلەت قۇرۇلۇشىدىن پايدىلىنىپ، ئافرىقادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرنى خىتايچە ھاكىمىيەتلىق خاراكتېرگە ئىگە ھۆكۈمەتلەرگە ئايلاندۇرغانلىقىنى تەسۋىرلەپ چىققان. بۇنى كىشىلەرگە قانداق پۇل تېپىشنى، ھوقۇقنى قولغا كىرگۈزۈشنى ۋە

ئۆكتىچىلەرنى نازارەت قىلىشنى ئۆگىتىدىغان قوللانما دېيىشكە بولىدۇ. (خىتاينىڭ مەزكۇر ئەندىزىسى داۋاملاشقان تەقدىردە) ئەڭ ئاخىرىدا بۇ دۆلەتلەر بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى كېلىدىغان مۇستەبىت ھۆكۈمدارلارنىڭ چاڭگىلىدا قالىدۇ - دە، پايدىنىڭ ھەممىسىنى خىتاي ئالىدۇ. ئەمما بۇ ھۆكۈمدارلار خىتاينىڭ ئۆزلىرى بىلەن تېخنىكىلارنى «ھەمبەھىر» لىشىپلا قالماي، يەنە ئۆز ئىدىئولوگىيەسىنى ۋە پۇقرالىرىنى بۇ دۆلەتلەرگە ئەكىلىۋاتقانلىقىنى، شۇنداقلا ئۇلارنى زور مىقداردىكى قەرز، يوشۇرۇن قاقتى - سوقتى قىلىش، سانلىق مەلۇماتلارنى نازارەت قىلىش قاتارلىق توزاقلارغا دەستىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يەتمىگەندەك قىلاتتى. ھالبۇكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى خىتاينىڭ كەلگۈسىدە بۇ دۆلەتلەرنى ئۆزىنىڭ دېگىنىگە كۆندۈرۈشتىكى قوراللىرى ئىدى.

ئىنگىلىزچىدىن ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمە قىلغان

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئامېرىكا - خىتاي ئالياسكا ئۇچىرىشى

ئامېرىكا - خىتاي دىپلوماتىلىرىنىڭ ئالىياسكا سۆھبىتى خاتىرىسى

(سۆھبەت ئۇيۇشتۇرۇلغان ۋاقىت: 2021 - يىلى، 18 - مارت)

ئامېرىكا دۆلەت سېكرېتارى بىلىنكېن: ياخشىمۇسىلەر، چۈشتىن كېيىنلىكىڭلار خەيرلىك بولغايسى! مەن دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى سۇلىۋان ۋە ئۆزۈمگە ۋاكالىتەن ياكى مۇدىر (يەنى خىتاي كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى تاشقى ئىشلار كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى ۋە ئىشخانا مۇدىرى، خىتاينىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق دىپلوماتىيە ئەمەلدارى ياكى جىيى، 杨洁篪) ۋە ۋاڭ كومىسسارىنىڭ (خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ۋە خىتاينىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى، خىتاينىڭ ئىككىنچى نومۇرلۇق دىپلوماتىيە ئەمەلدارى ۋاڭ يى، 王毅) ئالىياسكاغا كەلگەنلىكىنى قارشى ئالىمەن، ھەمدە بىز بىلەن كۆرۈشۈشكە كەلگەنلىكىڭلارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن.

مەن ئەمدىلا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى ئاۋستىن (Austin) بىلەن بىرگە دۆلىتىمىزنىڭ ئەڭ يېقىن ئىككى ئىتتىپاقداش بولغان ياپونىيە ۋە كورىيە جۇمھۇرىيىتىدىكى ماقامداشلىرىمىز بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىپ كەلدىم. ئۇلار بۈگۈن ۋە ئەتە بۇ يەردە ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇزاكىرىلەرگە ئىنتايىن قىزىقىدۇ، چۈنكى بىز مۇزاكىرە قىلماقچى بولغان مەسلىھەتچىلەر ئوقۇل خىتاي ۋە ئامېرىكا. ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى رايون (ئاسىيا - تىنچ ئوكيان)دىكى ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىكى دۆلەتلەرگىمۇ مۇناسىۋەتلىكتۇر. ھۆكۈمىتىمىز دىپلوماتىيەنى ئاساس قىلغان ھالدا ئامېرىكانىڭ مەنپەئەتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ۋە قائىدىلەرنى ئاساس قىلغان خەلقئارا تەرتىپنى مۇستەھكەملەشكە كۈچ چىقىرىدۇ.

مەزكۇر سىستېما (يەنى مەن گېپىنى قىلىۋاتقان خەلقئارالىق تەرتىپ) قانداقتۇر ئابستراكت نەرسە بولماستىن، ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئىختىلاپىنى تىنچ ھەل قىلىشىغا، كۆپ تەرەپلىك تىرىشچانلىقلارنى ئۈنۈملۈك ماسلاشتۇرۇشىغا ۋە ھەممەيلەننىڭ ئوخشاش قائىدىگە ئەمەل قىلغان ھالدا يەرشارى سودىسىغا ئىشتىراك قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان سىستېمىدۇر. قائىدىگە ئاساسلانغان مەزكۇر دۇنيا تەرتىپىنىڭ ئورنىغا دەستىلىگۈسى تەرتىپ بولسا «كۈچلۈكنىڭ دېگىنى دېگەن»، «غالبىلار ھەممىگە ئىگە» بولىدىغان تەرتىپ بولۇپ، بۇ خىل تەرتىپ ئاستىدىكى دۇنيا ھەممىمىز ئۈچۈن تېخىمۇ زوراۋان ۋە مۇقىمسىز بولىدۇ.

بىز يەنە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان، خوتەن، تەيۋەندىكى قىلمىشلىرى، ئامېرىكاغا قىلغان تور ھۇجۇمى ۋە ئىتتىپاقداشلىرىمىزغا قاراتقان ئىقتىسادىي تەھدىتى قاتارلىق ھەرىكەتلىرىگە بولغان چوڭقۇر ئەندىشىمىزنى ئوتتۇرىغا قويىمىز. يۇقىرىدىكى قىلمىشلارنىڭ ھەربىرى يەر شارىنىڭ مۇقىملىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان قائىدە ئاساسىدىكى تەرتىپكە تەھدىت سالىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئوقۇل خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرى ئەمەس، يەنە شۇ سەۋەبتىن بىز بۈگۈن بۇ مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش مەجبۇرىيىتىمىز بارلىقىنى ھېس قىلماقتىمىز.

مەن «ئامېرىكا خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە، رىقابەتلىشىشكە تېگىشلىك يەردە رىقابەتلىشىدۇ، ھەمكارلىشىشقا تېگىشلىك يەردە ھەمكارلىشىدۇ، قارشىلىشىشقا تېگىشلىك يەردە قارشىلىشىدۇ» دېدىم. مەنچە، بىزنىڭ بۇ يەردىكى، يەنى ئالىياسكادىكى مۇزاكىرىلىرىمىز يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىزنىڭ مەقسىتىمىز كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىشلىرىمىزنى، كۈنتەرتىپىمىزدىكى مۇھىم نۇقتىلارنى بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا قويۇش ئارقىلىق، ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈشتۇر. بۇ يەرگە كەلگىنىڭلارغا رەھمەت.

مۇدىر ئەپەندى (ياڭ جىيېننى دېمەكچى)، مەن سۆزىنى سىزگە بېرىشتىن بۇرۇن، دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى سۇلىۋاننى بىر نەچچە ئېغىز سۆز قىلىشقا تەكلىپ قىلماقچى.

دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى سۇلىۋان: رەھمەت سىزگە، سېكرېتار ئەپەندى.

ياڭ مۇدىر ۋە ۋە ۋاڭ كومىسسارىنى قارشى ئالىمىز. مەنچە، بىزنىڭ ئالىياسكادا ئۇچرىشىشىمىز تولىمۇ مۇۋاپىق بولدى. چۈنكى، بۇ يەر ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن يىراق بولسىمۇ، ئەمما ئامېرىكانىڭ مەرد، ماسلىشىشچان، جەسۇرلۇقتەك خاراكتېرلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بۇنداق جاي ئاز ئۇچرايدۇ.

سېكرېتار بىلىنكېن بىز بۈگۈن ۋە ئالدىمىزدىكى كۈنلەردە سىلەر بىلەن مۇزاكىرىلىشىدىغان، ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي تەھدىتتىن تارتىپ ھەممىباب قىممەت قاراشلارنى دەپسەندە قىلىشقا بولغان نۇرغۇن مەسىلىلەرنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتى. بىز بۇنى ئوچۇق - ئاشكارا، بىۋاسىتە ۋە ئېنىق مۇزاكىرە قىلىمىز. بۇلار ئامېرىكا خەلقىنىڭ كۆڭلىدىكى ئەندىشىلەردۇر. ئەمما بۇنىڭلىق بىلەنلا قالماستىن، بىز يېقىنقى ئىككى ئاي ئىچىدىكى سۆھبەتلىرىمىز جەريانىدا، ئىتتىپاقداشلىرىمىز ۋە شېرىكلىرىمىزدىن كەڭ خەلقئارا جەمئىيەتكىچە، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكىلەردىن (خىتاينىڭ قىلمىشلىرى توغرىسىدىكى) ئەندىشىلەرنى ئاڭلىدۇق.

بىز بۈگۈن شۇنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويىمىزكى، ئامېرىكا ئۈچۈن ھەممىدىن مۇھىمى — بىزنىڭ دۇنيادىكى مېتودىمىز ۋە خىتايغا تۇتقان پوزىتسىيىمىزنىڭ ئامېرىكا خەلقىگە نەپ يەتكۈزۈشىگە ۋە

ئىتتىپاقداشلىرىمىز، شېرىكلىرىمىزنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدىشىغا كاپالەتلىك قىلىشتۇر. بىز توقۇنۇشنى خالىمايمىز، ئەمما كەسكىن رىقابەتنى قارشى ئالىمىز. بىز ھەر ۋاقىت پىرىنسىپلىرىمىزدا چىڭ تۇرۇپ، خەلقىمىز ۋە دوستلىرىمىز ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ چىقىمىز. بىز بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئالدىمىزدىكى سائەتلەردە مۇزاكىرە قىلىشنى ئۈمىد قىلىمىز. رەھمەت سىلەرگە.

ياڭ جىيېچى: دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ۋە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋاڭ يى ئىككىمىز سېكرېتار بىلىنكېن ۋە سۇلىۋان ئەپەندىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، بۇ ئىستراتېگىيىلىك سۆھبەتنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئامېرىكانىڭ ئانكورېج شەھىرىگە كەلدۇق. بىز بۇ دىئالوگنىڭ سەمىمىي ۋە ئوچۇق - يورۇق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. خىتاي بىلەن ئامېرىكا بىردەك دۇنيادىكى چوڭ دۆلەتلەردىندۇر، دۇنيا ۋە رايوننىڭ تىنچ، مۇقىم تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش جەھەتتىكى مۇھىم مەسئۇلىيەتلەر بىزنىڭ زىممىمىزگە يۈكلەنگەن.

بىز ۋە خەلقئارا جەمئىيەت ئەمەل قىلىۋاتقان تەرتىپ — ب د ت نى مەركەز قىلغان خەلقئارا سىستېما ۋە خەلقئارا قانۇننى ئاساس قىلغان خەلقئارالىق تەرتىپ بولۇپ، ئاز ساندىكى دۆلەتلەر تەرەپ قىلىۋاتقان ئاتالمىش «قائىدىلەرنى ئاساس قىلغان» خەلقئارالىق تەرتىپ ئەمەس. ئامېرىكانىڭ ئامېرىكاچە دېموكراتىيەسى بولسا، خىتاينىڭ خىتايچە دېموكراتىيەسى بار. ئامېرىكانىڭ دېموكراتىيەسىگە، دۇنيا خەلقىمۇ باھا بېرىپ بېقىشى كېرەك. ئامېرىكانىڭ دېموكراتىيە جەھەتتىكى ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقىغا باھا بېرىشتە، ئامېرىكانىڭ ئۆزىنىڭلا گېپى ھېساب بولمايدۇ.

بۇ دۇنيادىكى ئۇرۇشلارنى (خىتاي ئەمەس) باشقا بىر قىسىم كىشىلەر قوزغاپ، نۇرغۇن ئۆلۈم - يېتىمگە سەۋەب بولدى. ئەمما، خىتاي ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ تىنچ تەرەققىيات يولىدا مېڭىشىنى، سىرتقا قارىتا تىنچلىق سىياسىتى يۈرگۈزۈشىنى، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ھەممىلا يەردە تاجاۋۇزچىلىق قىلماسلىقىنى، باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھاكىمىيەتلىرىنى ئاغدۇرۇۋەتمەسلىكىنى، باشقا دۆلەت خەلقلىرىنى قىرغىن قىلماسلىقىنى ۋە شۇ ئارقىلىق دۇنيادا داۋالغۇش ۋە مۇقىمسىزلىق پەيدا قىلماسلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداقلا، بۇ قىلمىشلار تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئامېرىكاغىمۇ پايدىسىز دۇر.

شۇڭا ئامېرىكا نۆۋەتتە قىلىشقا تېگىشلىك ئىش — ئۆزىنىڭ ئاتالمىش دېموكراتىيەسىنى تەرەپ قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۆز ئوبرازىنى ئۆزگەرتىشتۇر. ھازىر ئامېرىكادىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئامېرىكانىڭ دېموكراتىيەسىگە ئىشەنچىسى يوق، ئۇلار ئامېرىكا ھۆكۈمىتى توغرىسىدىمۇ ھەرخىل كۆز قاراشلاردا بولماقتا. ئەمما، خىتايدا ئامېرىكالىقلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان راي سىناشنىڭ نەتىجىسىگە قارىغاندا، خىتاي رەھبەرلىرى خىتاي خەلقىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئالقىشىغا ئېرىشكەن. شۇڭا خىتاينىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈلمىسىنى قارىلاش ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ

ھېچقايسىسى كارغا كەلمەيدۇ. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتىكى، بۇ خىل رەزىل قىلمىش پەقەت خىتاي خەلقىنى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇلارنى بىز بېكىتكەن لىنىيەنى بويلاپ ئىلگىرىلىتىدۇ.

شۇڭا كىشىلەر سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى تەپەككۇرىدىن ۋە ھېچكىم پايدا ئالالمايدىغان مېتودلاردىن ۋاز كېچىشى، ئۆزىنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشى، 21 - ئەسىردە چوڭ ياكى كىچىك بارلىق دۆلەتلەر، بولۇپمۇ چوڭ دۆلەتلەر بىر يەرگە كېلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ كەلگۈسىگە تۆھپە قوشۇشى ۋە (شى جىنپىڭ ئوتتۇرىغا قويغاندەك) «ئىنسانىيەت تەقدىرىنىڭ ئورتاق گەۋدىسى» نى بەرپا قىلىشى كېرەك.

مەنچە رايون (ئاسىيا)دىكى بەزى مەسىلىلەرگە، ئامېرىكانىڭ ئۆزىنىڭ قورال كۈچىگە ياكى پۇل مۇئامىلە زومىگەرلىكىگە تايىنىپ، باشقا دۆلەتلەرنى يىراقتىن باشقۇرۇشى ۋە ئۇلارنى ئېزىشى، ئاتالمىش «دۆلەت بىخەتەرلىكى» ئۇقۇمىنى سۈيىستېمال قىلىپ، نورمال سودا پائالىيەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلىشى، شۇنداقلا باشقا دۆلەتلەرنى خىتايغا ھۇجۇم قىلىشقا كۈشكۈرتۈشى سەۋەب بولغان. خىتايغا كەلسەك، بىز ئىمپورت - ئېكسپورتقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى پەن - تېخنىكا ئۆلچىمى بويىچە بىر تەرەپ قىلدۇق. سىز يېقىندا زىيارەت قىلغان ياپونىيە ۋە كورىيەدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەت خىتاينىڭ ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى چوڭ سودا ھەمراھلىرىدۇر. شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرى ئىتتىپاقى ھازىر ياۋروپا بىرلەشمىسى ۋە ئامېرىكادىن ئېشىپ، خىتاينىڭ ئەڭ چوڭ سودا ھەمراھىغا ئايلاندى (يەنى بىز سىلەر «تۆھمەت» قىلغاندەك، رايوندىكىلەر بىلەن زىددىيەتلەشمىدۇق، ئەكسىچە تولىمۇ «ئىجىل - ئىناق» ئۇتۇۋاتىمىز، ت).

خىتاي چاغىنى ھارپىسىدا، رەئىس شى جىنپىڭ بىلەن پرىزدېنت جو بايىدىن تېلېفوندا پاراخلىشىپ، ئالاقىنى كۈچەيتىپ، ئىختىلاپنى تىزگىنلەپ، ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلدى. بىز بۈگۈن ئىككى رەھبەر تېلېفون سۆھبىتىدە ھاسىل قىلغان ئورتاق تونۇشنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، بۇ سۆھبەتنى ئېلىپ بېرىۋاتىمىز. بۇ يىغىننى ئېچىشمۇ ئەمەلىيەتتە ئىككى رەھبەرنىڭ قارارىدۇر. شۇڭا ئىككى دۆلەت ۋە دۇنيا خەلقى بۇ يىغىندىن ئەمەلىي نەتىجىلەرنى كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىدۇ. شىنجاڭ، شىزاڭ ۋە تەيۋەن بىردەك خىتاي زېمىنىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىدۇر. بىز ئامېرىكانىڭ خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز. بىز بۇ خىل ئارىلىشىشقا قەتئىي قارشى تۇرىمىز (ياڭ جىيىچى بۇ گەپنى ئىككى قېتىم تەكرارلىدى) ۋە بۇنىڭغا كەسكىن ئىنكاس قايتۇرىمىز.

كىشىلىك ھوقۇق مەسىلىسىدە، بىز ئامېرىكانىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىپادىسىنىڭ تېخىمۇ ياخشىراق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. خىتاي كىشىلىك ھوقۇق جەھەتتە سىجىل ئىلگىرىلىدى. مەنچە،

ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئامېرىكا ئۇرغۇن كىشىلىك ھوقۇق مەسلىھەتلىرى مەۋجۇت، بۇنى ئۆزۈڭلارمۇ ئېتىراپ قىلىسىلەر. ئامېرىكا كىشىلىك ھوقۇق مەسلىھەتلىرى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. قارا تەنلىكلەرنى قىرغىن قىلىش مەسلىھەتلىرى يېقىنقى تۆت يىلدا پەيدا بولۇپ قالغان مەسلىھەت بولماستىن، ئۆزۈندىن بېرى ساقلىنىپ كەلگەن مەسلىھەت. شۇڭا، مەنچە بىز ئىككى دۆلەت ئەڭ ياخشى ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى بىلىپ، دۆلەت ئىچىدا ھەل قىلالىغان ئىشلارنى خەلقئاراغا كۆتۈرۈپ چىقىشتىن ساقلىنىشىمىز كېرەك.

بىز (ئامېرىكا بىلەن خىتاي) ئىلگىرىمۇ تىركىشىپ باقتۇق، نەتىجىدە بۇنىڭ ئامېرىكاغىمۇ پايدىسى بولمىدىغۇ؟! ئامېرىكا بۇ تىركىشىشتىن نېمىگە ئېرىشتى؟ مەنچە ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىدى. تىركىشىش ئامېرىكاغا ئېغىر زىياندىن باشقا نەرسە ئېلىپ كەلمىدى. خىتاي بۇ خىل تىركىشىشكە بەرداشلىق بېرەلەيدۇ (ئەمما، سىلەر بەرداشلىق بېرەلمەيسىلەر، ت).

شۇڭا بىزنىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى مەيدانىمىز — رەئىس شى جىنپىڭنىڭ ئېيتقىنىدەك — «توقۇنۇشماسلىق، تىركەشمەسلىك، ئۆزئارا ھۆرمەتلىشىش ۋە ئىككى تەرەپ تەڭ پايدا ئېلىش» تۇر. ئەمەلىيەتتە، پىرىزدېنت بايدېنمۇ تېلېفوندا شى رەئىسكە «توقۇنۇشماسلىق، تىركەشمەسلىك» دېگەن نۇقتىلارنى ئېيتقان. شۇڭا بىز ئىككى دۆلەت رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ھاسىل قىلىنغان ئورتاق تونۇشنى ئومۇميۈزلۈك ۋە توغرا ئىزچىللاشتۇرۇپ، خىتاي - ئامېرىكا مۇناسىۋىتىنى ساغلام ۋە مۇقىم تەرەققىيات يولىغا قايتۇرۇپ كېلىشكە تىرىشىشىمىز كېرەك، رەھمەت. (تەرجىمان ياڭ جىيېننىڭ سۆزلىرىنى ئېنگىلىزچىغا تەرجىمە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ياڭ جىيېن يەنە تۆۋەندىكىلەرنى قىستۇرما قىلدى)

تور ھۇجۇمى توغرىسىدا شۇنى دەيمەنكى، مەيلى تور ھۇجۇمى قوزغاش ئىقتىدارى ياكى شۇ ئىقتىدارنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە بولسۇن، ئامېرىكا بۇ ساھەدىكى چېمپىيوندۇر. سىلەر بۇ جەھەتتە باشقىلارنى ئەيىبلەسەڭلار بولمايدۇ.

ئامېرىكا خەلقئارا جامائەت پىكىرىگە ۋەكىللىك قىلمايدۇ. غەرب دۇنياسىمۇ خەلقئارا جامائەت پىكىرىگە ۋەكىللىك قىلمايدۇ. مەيلى نوپۇس كۆلىمى ياكى دۇنيانىڭ يۈزلىنىشىدىن قارىغاندا، غەرب دۇنياسىنىڭ پىكىرىنى دۇنيا جامائەت پىكىرى دەپ قاراشقا بولمايدۇ. شۇڭا بىز ئامېرىكانىڭ «ھەممىباب قىممەت قاراشلار» ياكى «خەلقئارا جامائەت پىكىرى» دېگەن گەپلەرنى قىلىشتىن ئاۋۋال، ياخشىراق دەڭسەپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمىز، چۈنكى سىلەر دۇنياغا ۋەكىللىك قىلالايسىلەر. سىلەر پەقەت ئامېرىكا ھۆكۈمىتىگىلا ۋەكىللىك قىلالايسىلەر. مېنىڭچە دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم دۆلەتلەر ئامېرىكا دەۋاتقان «ھەممىباب قىممەت قاراشلار»نى ياكى ئامېرىكانىڭ پىكىرىنىڭ خەلقئارا

جامائەت پىكىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى؛ ئاز ساندىكى كىشىلەر بېكىتكەن قائىدىنى، يەنى «قائىدىنى ئاساس قىلغان» خەلقئارا تەرتىپىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

(بىلىنكىن ۋە سۇلىۋان) ئىككىڭلارنىڭ باشلاش نۇتقى سەل ئۆزگىچىراق بولغاچقا، مېنىڭكىمۇ ئادەتتىكى سەل ئوخشىمايلاق قالغان بولۇشى مۇمكىن.

ۋاڭ يى: مەن ياڭ مۇدىرنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا قىسقىراق سۆزلەيمەن. بۈگۈن سىلەر بىلەن كۆرۈشكەنلىكىمدىن خۇشالمەن.

ئۆتكەن بىر قانچە يىلدا، خىتاينىڭ قانۇنلۇق ھوقۇقى - مەنپەئەتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، خىتاي - ئامېرىكا مۇناسىۋىتى مىسلى كۆرۈلمىگەن قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدى. بۇ ئىككى دۆلەت خەلقنىڭ مەنپەئەتىگە، شۇنداقلا دۇنيانىڭ مۇقىملىقى ۋە تەرەققىياتىغا زىيان يەتكۈزدى. بۇ ئەھۋال ئەمدى داۋاملاشماسلىقى كېرەك. خىتاي ئۆتمۈشتە ئامېرىكانىڭ ئورۇنسىز ئەيىبلىشىنى قوبۇل قىلمىغىنىدەك، كەلگۈسىدىمۇ قوبۇل قىلمايدۇ. بىز ئامېرىكانىڭ ئارانلا قىلسا خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا چات كېرىۋالدىغان زومىگەرلىكنى توختىتىشنى تەلەپ قىلىمىز. بۇ «كونا ئىللەت»نى ئۆزگەرتىدىغان ۋاقىتمۇ بولۇپ قالدى. بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىكى، 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، ئامېرىكا خۇڭكوڭ مەسىلىسى توغرىسىدا، خىتايدا قاراتقان ئاتالمىش «جازا» لىرىنى ئېغىرلاتتى. خىتاينىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا بۇنداق قوپاللىق بىلەن ئارىلىشىش خىتاي خەلقىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى. بىز ئەلۋەتتە بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز.

ئانكورىج شەھىرى خىتاي بىلەن ئامېرىكانىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولسىمۇ، ئەمما نېمىلا دېگەن بىلەن ئۇ يەنىلا ئامېرىكانىڭ زېمىنى. بىز ئامېرىكانىڭ تەكلىپىگە بىنائەن بۇ يەرگە كەلدۇق. لېكىن، بىز يولغا چىقىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، ئامېرىكا خىتايدا قارىتا يېڭى جازا تەدبىرلىرىنى ئېلان قىلدى. مەنچە بۇ نورمال «مېھمان كۈتۈش» ئادىتى ئەمەس. ئەمما، ئامېرىكا بۇ ئارقىلىق خىتاي بىلەن بولىدىغان سۆھبەتتە ئاتالمىش «ئەۋزەللىك»نى قولغا كەلتۈرمەكچى بولغان بولسا، چوتنى خاتا سوققان بولىدۇ ۋە بۇ پەقەت ئامېرىكانىڭ زەئىپلىكى ۋە بىقۇۋۇللۇقىنىلا كۆرسىتىپ بېرىدۇ، خالاس. ھەمدە بۇ خىتاينىڭ «ھەققانىي» مەيدانىغا زەربىچە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ ۋە خىتاي خەلقىنىڭ ئىرادىسىنىمۇ تەۋرىتەلمەيدۇ.

مەن يەنە شۇنى دەپ قويايىكى، رەئىس شى جىنپىڭ بىلەن پرىزدېنت بايدېننىڭ خىتاي چاغىنىنىڭ ھارپىسىدا ئۆتكۈزگەن تېلېفون سۆھبىتى ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇلار ھاسىل قىلغان ئورتاق تونۇش خىتاي - ئامېرىكا مۇناسىۋىتىنى نورماللاشتۇرۇش ئۈچۈن يول كۆرسىتىپ بەردى. خەلقئارا جەمئىيەت بۈگۈن ۋە ئەتىكى سۆھبەتلىرىمىزنى، بىزنىڭ ئۆزئارا سەمىمىي ۋە دوستانە

مۇئامىلە قىلىشالايدىغان - قىلىشالمايدىغانلىقىمىزنى، بۇ سۆھبەتنىڭ دۇنياغا ئاكتىپ، ئىجابىي سىگنال بېرەلەيدىغان - بېرەلمەيدىغانلىقىنى يېقىندىن كۆزىتىۋاتىدۇ.

شۇڭا، ئەگەر ئامېرىكا خالىسا، بىز بۇ مەسئۇلىيەتنى ئورتاق زىممىمىزگە ئېلىپ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىمىزنى قىلىشقا تەييار. مەن مۇشۇنچىلىك سۆزلەي، رەھمەت.

بىلىنكىن: مۇدىر ئەپەندى، دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى، سىلەرنىڭ تولىمۇ ئۇزۇن سۆزۈڭلارغا قارىتا، مەنمۇ بىر قانچە جۈملىنى قىستۇرما قىلىشنى توغرا تاپتىم.

شۇنى دېيىشىم كېرەككى، مەن دۆلەت سېكرېتارى بولغان قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى يۈزگە يېقىن ماقامدىشىم بىلەن سۆزلەشتىم، مېنىڭ (شۇلاردىن) ئاڭلىغانلىرىم سىلەرنىڭ ئېيتقانلىرىڭلارغا پەقەتلا ئوخشىمايدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ئامېرىكانىڭ (خەلقئارا سەھنىگە) قايتىپ كەلگەنلىكىدىن، ئىتتىپاقداشلىرىمىز ۋە شېرىكلىرىمىز بىلەن قايتىدىن ھەمكارلاشقانلىقىدىن تولىمۇ مەنۇن ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا ھۆكۈمەتتىڭلارنىڭ بەزى قىلمىشلىرىدىن قاتتىق تەشۋىشلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاۋاتىمەن.

بىزنىڭ رەھبەرلىك ئىقتىدارىمىزنىڭ، دۇنيا مىقياسىدىكى ئىش بېجىرىش ئۇسلۇبىمىزنىڭ نامايەندىلىرىدىن بىرى تامامەن ئىختىيارىيلىقنى ئاساس قىلغان ئىتتىپاقداشلىق ۋە ھەمكارلىق مۇناسىۋەتلىرىدۇر. پرىزدېنت بايدىن بۇنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇشقا كۈچىمەكتە.

بىزنىڭ رەھبەرلىك ئىقتىدارىمىزنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى يەنە بىر گەۋدىلىك نامايەندىسى دۆلەتنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش ئىزدىنىشىدۇر. بىز بۇ ئىزدىنىش ئارقىلىق، ئۆزىمىزنىڭ مۇكەممەل ئەمەسلىكىمىزنى، خاتالىق سادىر قىلىدىغانلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلىمىز، گاھىدا (توغرا يۆنىلىشتىن) بۇرۇلۇپ، گاھىدا ئارقىغا چېكىنىپمۇ كېتىدىغانلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلىمىز. ئەمما (ختايغا ئوخشىمايدىغان يېرىمىز شۇكى، ت) بىز تارىختىن بۇيان ئاشۇ خىرىسلارغا ئوچۇق - ئاشكارا، دادىل يۈزلىنىپ كەلدۇق، ئۇلارنى نەزەردىن ساقىت قىلمىدۇق، بىزدە مەسىلە يوق دەپ تۇرۇۋالمىدۇق، ئۇلارنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنمىدۇق. بىز ئەنە شۇ رەۋىشتە (ھەرقېتىم ئۆز خاتالىقلىرىمىزنى تۈزەتكەندىن كېيىن) تېخىمۇ كۈچلۈك، تېخىمۇ ياخشى بىر دۆلەت بولۇپ ئۆيۈشتۈق.

پرىزدېنت بايدىن مۇئاۋىن پرىزدېنت بولغان مەزگىلدە، بىز خىتاينى زىيارەت قىلغانىدۇق. بۇ پۇل مۇئامىلە كىرىزىسىدىن كېيىنكى ۋاقىت ئىدى. ئۇ شۇ چاغدىكى مۇئاۋىن دۆلەت رەئىسى شى جىنپىڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خىتاي رەھبەرلىرى بىلەن نۇرغۇن مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزگەن بولۇپ، شۇ مۇزاكىرىلەردىن بىرىدە «ئامېرىكانى يېڭىلىدۇ، دەپ قارىغۇچى چوقۇم خاتالاشقان بولىدۇ» دېگەندى، بۇ ھۆكۈم بۈگۈنمۇ كۈچكە ئىگە.

ياڭ جېچى: مەن بۇ زالغا كىرگەندىلا، ئامېرىكا ۋەكىللىرىگە ھەرقايسى تەرەپنىڭ باشلاش نۇتقىدا ئىنتوناتسىيىگە دىققەت قىلىشى كېرەكلىكىنى ئەسكەرتىشىم كېرەك ئىدى، ئەمما مەن ئۇنداق قىلماپتىمەن.

بىز ئامېرىكا تەرەپنىڭ ئىنتوناتسىيە سەۋەبلىك، مۇشۇنداق سۆزلەشكە مەجبۇر بولدۇق. ئەجەبا سىلەرنىڭ مەقسىتىڭلار خىتايغا ئۆزۈڭلارنى چوڭ تۇتقان ھالدا، كۈچۈڭلارنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، خىتاب قىلىش ئەمەسمۇ؟

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئەستايىدىللىق بىلەن پىلانلانغانمۇ ۋە بارلىق تەييارلىق خىزمەتلىرى جايدا ئىشلەنگەنمۇ؟ سىلەر سۆھبەتنى مۇشۇنداق ئېلىپ بارماقچىمۇ؟

(ھېلىغۇ ھازىركەن) سىلەرنىڭ 20 ~ 30 يىل ئىلگىرىمۇ بىزگە بۇنداق گەپ قىلىش سالاھىيىتىڭلار يوق ئىدى. چۈنكى، بۇ تاكتىكاڭلار خىتاي خەلقىگە كارغا كەلمەيدۇ.

ئەگەر سىلەرنىڭ بىز بىلەن سەمىمىي مۇئامىلە قىلىشقۇڭلار بولسا، ئۇنداقتا بىز بىر - بىرىمىزنى ھۆرمەت قىلغان ئاساستا مۇئامىلە قىلىشىشىمىز كېرەك.

ئەجەبا، بىز ئەجەبىيەلەرنىڭ دەردىنى ئاز تارتتۇقمۇ؟ بىز چەتئەللەرنىڭ قورشاشىدا تۇرۇۋاتقىلى قانچىلىك بولدى؟ خىتاينىڭ تۈزۈلمىسى توغرىلا بولسا، خىتاي خەلقى ئەقىللىق خەلقتۇر، بىزنى قورشايىمەن دەپ قورشاپ بولغىلى بولمايدۇ. تارىخ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، خىتاينى قورشايىمەن، باستۇرىمەن دېگۈچى، ئاخىرىدا زىياننى ئۆزى تارتىدۇ.

ۋاڭ يى: (بىلىنكېن ۋە سۇلىۋان) ئىككىلا ئەپەندىم سۆزىدە، ئۆزلىرى زىيارەت قىلغان دۆلەتلەردىكىلەرنىڭ «خىتاي بىزگە تەھدىت سېلىۋاتىدۇ» دېگەنلىكىنى تىلغا ئالدى. بۇنىڭ ھەقىقەتەن شۇلارنىڭ شىكايىتى ئىكەنلىكىنى ياكى ئامېرىكانىڭ پەرىزى ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن. سىلەر خىتاي تەرەپ بىلەن پىكىر ئالماشتۇرماي تۇرۇپلا، بىزگە «باشقىلارغا تەھدىت سالىدىك» دېگەن قالىپنى كىيگۈزسەڭلار توغرا بولامدۇ؟ خىتاي ئەلۋەتتە بۇنى قوبۇل قىلالمايدۇ. ئەگەر قارشى تەرەپ ئۆزۈڭلارنىڭ ئىتتىپاقىدەش بولغانلىقى ئۈچۈنلا، ئاق - قارىنى ئايرىماستىن شۇلارغا چاپان ياپساڭلار، خەلقئارا مۇناسىۋەتلەرنى نورمال تەرەققىي قىلدۇرۇش بەسىي مۈشكۈل بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا، مەنچە ئالدىراپ باشقىلارغا «تەھدىتچى» دېگەندەك قالىپلارنى كىيگۈزمەڭلار. مېنىڭچە «زادى كىم كىمگە تەھدىت سېلىۋاتىدۇ؟» دېگەن مەسىلىگە دۇنيا خەلقى ئادىل جاۋاب بېرىدۇ، تارىخمۇ لايىقىدا يەكۈن چىقىرىدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ھېكمەتیار ئىبراھىم

مەنبە:

<https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-national-security-advisor-jake-sullivan-chinese-director-of-the-office-of-the-central-commission-for-foreign-affairs-yang-jiechi-and-chinese-state-councilor-wang-yi-at-th/>

ياخشى كەيپياتنىڭ مۇھىم
ئەھمىيەتلىرى
جون شىندلېر

ياخشى كەيپياتنىڭ مۇھىم ئەھمىيەتلىرى

جون شىندلېر

ئادەم بەدىنى بەدەندىكى ئىچكى ئاجراتمىلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى قانداق ساقلاشنى بىلىشمۇ، ئىنسانلار بىلىمەيدۇ. ئەمما، بىزمۇ ئىچكى ئاجراتمىلىرىمىزنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى خۇشال كەيپيات ئارقىلىق ساقلىيالايمىز.

ناچار كەيپيات جىسمانىي ۋە روھىي ساغلاملىققا زىيانلىق، ياخشى كەيپيات بولسا ساغلام بەدەن ئۈچۈن ئەڭ چوڭ ئەڭگۈشتەردۇر. تەمكىنلىك، شۈكۈر - قانائەتچانلىق، جەسۇرلۇق، قەتئىيلىك ۋە خۇشاللىق قاتارلىق ساغلام روھىي ھالەتلەر مېڭە ئاستى بېزى (<گىپوفىز> مۇ دېيىلىدۇ) نىڭ ھورمون ئاجرىتىپ چىقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئەڭ ياخشى ھورمون تەڭپۇڭلۇقىنى ۋەجۇدقا چىقىرىدۇ. بۇ خىل تەڭپۇڭلۇقنىڭ ئۈنۈمى دۇنيادىكى ھەرقانداق دورىنىڭكىدىنمۇ ياخشى بولۇشى مۇمكىن.

ئىجابىي كەيپياتنىڭ ئاجايىپ رولى

پائۇل ۋايت 1951 - يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلىنغان «ئىچكى كېسەللىكلەر مېدىتسىناسى يىللىق مەجمۇئەسى» دە ئۆزىنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى كۆز قارىشىنى مىسال بىلەن چۈشەندۈرگەن. ئۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بۆرەك ئۈستى بېزى پوستلاق ھورمونى (<كورتيكوتروپىن> مۇ دېيىلىدۇ) ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمەيتتى. ئۇنىڭ بىر ئايال بىمارى ئېغىر رېماتىزم قىزىتمىسىغا گىرىپتار بولغان بولۇپ، بۇ ئايالنىڭ ئىككى بالىسى ۋە ھاراقنى ئۆلگۈدەك ئىچىدىغان ئېرى بار ئىدى. ئەينى چاغدا ئۇ ئايالنىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىنىغا ئۈچ يىل بولغان بولۇپ، دوختۇرلار ئۇنىڭ ئەڭ كۆپ بولغاندا يەنە بىر يىل ياشىيالايدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

بۇ ئايالنىڭ روھىي ھالىتىمۇ ئىنتايىن ناچار بولۇپ، ساقىيىشتىن ئاساسەن ئۈمىدىنى ئۈزگەنىدى. ئەمما، «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك، دەل شۇ مەزگىلدە ئېرى ئاللىقانداق سەۋەبلەر بىلەن ئۇلارنى تاشلاپ كەتكەن ۋە ئۇلارغا تۇرمۇش خىراجىتى ئۈچۈن بىر تىيىنمۇ قالدۇرۇپ قويىمىغان. شۇنىڭ بىلەن، بۇ ئايال بارلىق بەختسىزلىككە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. شۇنداقلا، دەل ئاشۇ «مەجبۇرلۇق» سەۋەبلىك، چۈشكۈن كەيپياتتىن قۇتۇلغان.

دوختۇر ۋايت ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرگىلى بارغاندا، ئۇ قەتئىيلىك بىلەن: «دوختۇر، مەن بىر ئاماللارنى قىلىپ ياخشىلىنىشقا بەل باغلىدىم، مەن ئىككى بالامنى باقمىسام بولمايدۇ» دېگەن. دوختۇر ۋايت ئۇنىڭغا: «خانم، مەنمۇ سىزنىڭ ياخشىلىنىپ كېتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، ئەمما يۈرىكىڭىز كۆپ ھەرىكەت قىلىشقا بەرداشلىق بېرەلمەسە، دەيمەن» دېگەن.

كۆپچىلىككە شۇنى ئەسكەرتىمەكچىمەن، دوختۇر ۋايت ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ ئىقتىدارىنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قويغىنى يوق. ئۇنىڭدەك كەسپىي خادىملار يۈرەكنىڭ مەۋجۇت ئەھۋالىنى ۋە كەلگۈسىدە كۆرۈلۈشى مۇمكىن بولغان مەسىلىلىرىنى ئەلۋەتتە بىلىدۇ. ئەمما ئۇ بۆرەك ئۈستى بېزى پوستلاق ھورموننىڭ فىزىئولوگىيىلىك تەسىرىنى، شۇنداقلا بەزى كەيپىياتلارنىڭ بۆرەك ئۈستى بېزى پوستلاق ھورمونىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىشىنى غىدىقلاپ، ھورموننىڭ نورماللىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئېھتىماللىقىنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قويغانىدى (چۈنكى، يۇقىرىدىمۇ قەيت قىلغىنىمىزدەك، ئەينى چاغدا كىشىلەر بۇ خىل ھورموننىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلمەيتتى). گەرچە دوختۇر ۋايت ئۇ ئايالغا ۋاقىتنىچە ئورنىدىن تۇرۇۋالماستىن تەكلىپىنى بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئايال جاسارەت، ئىرادە، قىزغىنلىق ۋە خۇشاللىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشلەشكە باشلىغان ۋە شۇ رەۋىشتە جاپالىق ئىشلەپ ئىككى بالىسىنى سەككىز يىل باققان.

كۆزىتىشكە ماھىر ھەرقانداق دوختۇر ئۆزىنىڭ داۋالاش تارىخىدىنمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مىساللارنى بايقىيالايدۇ. بۇ خىل مىساللار ئادەتتە ئوپېراتسىيەدىن كېيىن كۆپ ئۇچرايدۇ. شىپاخانىمىزدىمۇ ئىلگىرى مۇشۇنداق بىر ئىش يۈز بەرگەنىدى. بىز يامان سۈپەتلىك ئۆسمىگە گىرىپتار بولغان بىر بىمارغا قارىتا ئىنتايىن قىيىن، چوڭ ئوپېراتسىيە قىلغانىدۇق. ئوپېراتسىيەدىن ئۈچ كۈن كېيىن، مەسئۇل دوختۇر مەندىن بىمارنى كۆرۈپ بېقىشنى تەلەپ قىلدى ۋە «ئۇ ئۇزۇن ياشىيالايدىغاندەك تۇرىدۇ» دېدى.

كېسەللىك ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇ ھەقىقەتەن ئۇزۇن ياشىيالايدىغاندەك قىلاتتى. مەن ئۇنىڭ ياتىقىغا كىردىم، ئۇ خېلىلا سەگەك كۆرۈنىسىمۇ، ئەھۋالى يەنىلا ئېغىر ئىدى.

مەن: «ھېنرى، بۈگۈن قانداقراق تۇرىسىز؟» دەپ سورىدىم.

ھېنرى ماڭا قاراپ خۇشال كۈلۈمسىردى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھاياتىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇراتتى (مەن بۇنداق كۈچنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنى بىلمەيمەن)، ئۇ تولىمۇ سەمىمىي ئاھاڭدا «ئەھۋالىم ناھايىتى ياخشى! بىر نەچچە كۈندىن كېيىن دوختۇرخانىدىن چىقىمەن» دېدى.

ھېنرى ئىزچىل شۇ ھالىتىنى ساقلىدى ۋە ناھايىتى ياخشى ئەسلىگە كەلدى. مەنچە، ئەگەر ئۇ كېسەللىك كەلتۈرۈپ چىقارغان پاسسىپ كەيپىياتلارنىڭ ئىسكەنجىسىدە قالغان بولسا، ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن بولاتتى.

ئوتتۇرا ياشلىق يەنە بىر ئايال بىمارمۇ مەشگۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ كونترول قىلغىلى بولمايدىغان قاناش سەۋەبىدىن دوختۇرخانىدا يېتىپ قېلىپ، سالامەتلىكى بارغانسېرى ناچارلىشىپ كەتكەنىدى. ھەر قېتىم ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرگىلى كىرگىنىدە، ئۇنىڭ ھايات قېلىشىدىن ئۈمىد يوقتەك ھېس قىلاتتىم. لېكىن ھەر دائىم ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورىغىنىمدا، ئۇ ھەمىشە خۇشاللىق ۋە ئىشەنچ ئىلكىدە: «ئەھۋالىم ناھايىتى ياخشى، (يېتتۈرمەي) ئولتۇرغۇم بار، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۆيگە قايتىمەن» دەيتتى. دەرۋەقە، ئۇمۇ ناھايىتى تېزلا ئەسلىگە كەلدى. ئەمما، ئۇ ئاللىقانداق داۋالاش ئۇسۇللىرى سەۋەبلىك ئەمەس، بەلكى ياخشى كەيپىيات ئارقىلىقلا ساقايغانىدى.

ياخشى كەيپىيات ۋە ئىچكى ئاجراتما تەڭپۇڭلۇقى

ياخشى كەيپىيات كىشىلەرنىڭ مېڭە ئاستى بېزىنى غىدىقلاپ، ئىچكى ئاجراتما تەڭپۇڭلۇقىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ. لېكىن، ھورموننى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغاندا، بۇ ئۈنۈمگە يەتكىلى بولمايدۇ. ياخشى كەيپىيات بەدەننىڭ مۇۋاپىق مىقداردا ھورمون ئاجرىتىپ چىقىرىشىغا تۈرتكە بولسا، ناچار كەيپىيات نامۇۋاپىق مىقداردا ھورمون ئاجرىتىپ چىقىرىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

ياخشى كەيپىيات مۆجىزە يارىتالايدۇ

بىزنىڭ ھورمونغا بولغان تونۇشىمىز ھېلىھەم چالا، ئەمما بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە نۇرغۇن داۋالاش مۆجىزىلىرىنى چۈشەندۈرىشىمىزگە ئىمكان يارىتىدۇ. بىلىمىمىزنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، تەبىئەت دۇنياسى بىز ئۈچۈن قەدىمكىلەرنىڭ نەزىرىدىكىدىنمۇ نەچچە مىڭ ھەسسە سىرلىقلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ ھەقتە بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي. باكتېرىيەگە قارشى دورىلار كەشىپ قىلىنىشتىن ئىلگىرى، بىر ئەرنىڭ بۆرىكى يۇقۇملانغان. 1934 - يىلى بۇ ئىنتايىن ئېغىر كېسەل ھېسابلىناتتى. يۇقۇملانغۇچى ئادەتتە ئاسان تېرىكىدىغان، سەپرا ئادەم ئىدى. بۇ سەلبىي كەيپىياتلار ئۇنىڭ بەدىنىدىكى بۆرەك ئۈستى بېزى پوستلاق ھورمونىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىشىنى (نامۇۋاپىق دەرىجىدە) غىدىقلاپ، ئۇنىڭ كېسىلىنى تېخىمۇ ئەدەتتە تەكەندى.

كېيىن، ئۇ بىمار داخانىنىڭ ئالدىغا بارغان. داخان بىر نېمىلەرنى دەپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرگەن، نەتىجىدە ئۇ قىزغىنلىق، ئۈمىد ۋە ئىشەنچكە تولغان (مەن بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى قىلالمىغانىدىم). ئۇنىڭدىن كېيىن، (بۇ خىل ئىجابىي كەيپىياتتىن روياپقا چىققان) ئەڭ مۇۋاپىق ئىچكى ئاجراتما تەڭپۇڭلۇقى بۇ ئادەمنىڭ بەدىنىدە ئەڭ ياخشى قوغداش ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن. شۇ دەۋردە بەدەندىكى ئىممۇنىتېت سىستېمىسى (بۇ خىل كېسەللىكلەر ئۈچۈن) بىردىنبىر داۋالاش قورالى ئىدى. كېيىن ئۇ ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كەلدى.

قانداق چارە ئىشلىتىشتىن قەتئىينەزەر، كەيپىيات ياخشىلانسا، ئوخشاش ئۈنۈمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. مۇھىمى ياخشى كەيپىياتنى قانداق شەكىللەندۈرۈش ئەمەس، بەلكى ياخشى كەيپىياتنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ خىل ئىش ئىنسانلار يارىتىلغاندىن بۇيان ئىزچىل مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، ئەمما بىز ئۇنىڭ (يەنى ئىجابىي كەيپىياتنىڭ) مۇھىملىقىنى ئەمدىلەپ ھېس قىلىشقا باشلىدۇق.

ياخشى كەيپىيات ئىككى خىل شەكىلدە تەسەر كۆرسىتىدۇ

ئادەتتە، ياخشى كەيپىياتنىڭ ئىككى خىل ئۈنۈمى بار. بىرىنچىسى، ياخشى كەيپىيات جىددىيلىك پەيدا قىلىدىغان ناچار كەيپىياتنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ؛ ئىككىنچىسى، ياخشى كەيپىيات مېڭە ئاستى بېزىنى غىدىقلاپ، ئىچكى ئاجراتما فۇنكسىيەسىنى ئەڭ تەڭپۇڭ ھالەتكە ئەكىلىدۇ. دەل مۇشۇ تەڭپۇڭلۇق سەۋەبىدىن كىشىلەر «پاھ، نېمە دېگەن قالتىس!» تىپىدىكى جۇشقۇن كەيپىياتلارغا ئىگە بولىدۇ. ئەمما بىز شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، يۇقىرىقى ئىككى خىل ئۈنۈم ئوخشاشلا مۇھىم.

ھاياتنىڭ گۈزەللىكىنى ھېس قىلىش

ساغلام تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى ئاچقۇچى ياخشى روھىي ھالەتنى ساقلاشتۇر. شۇ ۋەجىدىن، ھاياتتىكى ئەڭ مۇھىم ئىشلاردىن بىرى روھىي ھالىتىڭىزنى مەشىقلەندۈرۈش ۋە تىزگىنلەشتۇر.

ھازىرغا قەدەر، مائارىپنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى زېھنىي ئەقلىمىزنى كۈچلەندۈرۈش بولۇپ كەلدى، بۇ ئەلۋەتتە ئىنتايىن مۇھىم. ھالبۇكى، بىر ئادەمنىڭ زېھنىي ئەقلى ئۈستۈن، ئەمما كەيپىياتى ناچار بولسا، ئۇنىڭ تۇرمۇشى يەنىلا ئېچىنىشلىق بولىدۇ. ئەگەر بۇ ئىككىسىدىن چوقۇم بىرىنى تاللاشقا توغرا كەلسە، «ھېسسىي ئەقلى ئۈستۈن، زېھنىي ئەقلى تۆۋەن» بولۇش «ھېسسىي ئەقلى تۆۋەن، زېھنىي ئەقلى ئۈستۈن» بولغاندىن ياخشىدۇر، چۈنكى «زېھنىي ئەقلى تۆۋەن» بولسىمۇ، «ھېسسىي ئەقلى ئۈستۈن» بولغان كىشى تېخىمۇ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشى مۇمكىن.

تەدبىرىڭىز توغرا بولسا، ياخشى روھىي ھالەت ھازىرلاش زېھنىي ئەقلىنى كۈچلەندۈرۈشتىن كۆپ ئاسان. ئەمەلىيەتتە، ھەر قانداق ئادەم ناچار كەيپىياتتىن قۇتۇلالايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كەيپىياتىنىڭ ناچارلىقى راست، چۈنكى نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان، بىز كەيپىياتنى تىزگىنلەش مەشىقىگە ئىزچىل سەل قاراپ كەلدۇق.

خۇلاسە:

ساغلام كەيپىيات ۋە ناچار كەيپىيات ئىككىلىسى مېڭە ئاستى بېزىگە زور دەرىجىدە تەسەر كۆرسىتىدۇ. ئەمما، ياخشى كەيپىيات شۇ ئارقىلىق سالامەتلىكنى ياخشىلايدۇ، ناچار كەيپىيات بولسا كىشىنى كېسەل قىلىۋېتىدۇ.

«كەيپىيات ئىنقىلابى» ناملىق كىتابتىن ھېكمەتپار ئىبراھىم تەرجىمىسى

مايمۇن ئويۇنى ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى روھىي ئاسارەت

دوختۇر مەمەت ئىمىن

مايمۇن ئويۇنى ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى روھىي ئاسارەت

مەمەت ئىمىن

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا مېنى ئويغا سالغان بىر ئىش باغچىلاردا ۋە ئادەم كۆپ توپلىشىدىغان جايلاردا قويۇلىۋاتقان مايمۇن ئويۇنى، يەنى مايمۇن ئىگىسىنىڭ قولىدىكى قامچىسىنى ھاۋاغا ئۇرۇپ ئاۋاز چىقىرىپ ھەيۋە قىلىشلىرى ۋە مايمۇننىڭ سوكۇلداپ مېڭىپ، خۇددى ئۇ قامچىنىڭ ئاۋازىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەندەك ئويۇن قويۇپ ئەتراپتا توپلاشقان ئادەملەرنى جەلىپ قىلىش ئارقىلىق ئىگىسىنى خۇش قىلىشى بولغان ئىدى. ئۇ چاغلاردا مەن گەرچە ئۇ قامچا ئاۋازىنىڭ مايمۇنغا بېرىلگەن بىر سېگنال ئىكەنلىكىنى بىلسەممۇ، لېكىن ئۇنىڭ كەينىدىكى ھەقىقىي ئەھۋاللارنى بەك چۈشىنىپ كەتمىگەن ئىدىم. پەقەتلا مايمۇننىڭ ئويۇن قويۇش ماھارىتىدىن ھەيران قېلىپ، مايمۇننىڭ ئەقلىگە ئايرىن ئوقۇغان ئىدىم. كېيىن كۆرگەن بىلگەنلىرىمنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئۇ مايمۇنلارنىڭ شۇ ماھارەتلىك ئويۇنلىرىنىڭ كەينىدە قانچىلىك بەدەللەر تۆلەنگەنلىكىنى ئاز تولا تونۇپ يېتىشكە باشلىدىم.

مايمۇن ئويۇنى خىتاي ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادا بىر ئاز ئومۇملاشقان ۋە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئاتا مىراس ئائىلە كىرىم مەنبەسى بولۇپ، ئۇلار نەچچە ئەۋلاد ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن مايمۇنلارنى تەربىيەلەپ، كوچىلاردا ئويۇن قويۇش ئارقىلىق تۇرمۇشىنى قامداشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئاساسەن ئالاھىدە تەربىيە كۆرمىگەن ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە ئاجىز ئورۇندا تۇرىدىغان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار مايمۇن تەربىيەلەشتە ئەڭ ئاز چىقىم كىتىدىغان، بىراق ئەڭ ئۈنۈملۈك بولغان روھىي ئاسارەت قىلىشنىڭ بىرىنچى قەدىمى بولغان سەۋەبسىز جازالاش ئارقىلىق ۋەھىمە، قورقۇنچ پەيدا قىلىش ئارقىلىق روھىي جەھەتتە باغلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىدىكەن. كونكېرت قىلىپ ئېيتقاندا، ئەسلى قائىدە بويىچە مايمۇن تەربىيەلەشچى ئەگەر مايمۇن گەپ ئاڭلاپ، ئىگىسىنىڭ دېگىنى بويىچە قىلسا، مايمۇنغا مۇكاپات بېرىشى كېرەك؛ ئۇنداق بولغاندا مايمۇن ماھارىتىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلىشى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېرىشكەن مۇكاپاتنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، مايمۇننىڭ مۇكاپاتقا بولغان تەلپى يۇقىرىلايدۇ. يەنى مايمۇن ئىگىسى مايمۇننى تېخىمۇ يۇقىرى سەۋىيەلىك قىلىش ئۈچۈن، مايمۇنغا تېخىمۇ كۆپ مۇكاپات بېرىشكە توغرا كېلىدىكەن. نەتىجىدە مايمۇن

تەربىيەلەشنىڭ تەننەرخى يۇقىرىلاپ ماڭىدىكەن. ئەگەر مايمۇن ئىگىسى مايمۇننى جازالاش ئارقىلىق روھىي ئاسارەت قىلىش ئۇسۇلىنى قوللانغاندا، مايمۇن تەربىيەلەشنىڭ تەننەرخىنى كۆپ مىقتاردا تۆۋەنلەتكىلى بولىدىكەن. يەنى، مايمۇن تەربىيەلىگۈچى مايمۇن تەربىيەلەش تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىپ، مايمۇن تەربىيەلەش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن مايمۇننى سەۋەبسىز ئۇرۇپ جازالايدىكەن. مايمۇن گەرچە دەسلەپتە ئۆزىنىڭ سەۋەبسىز ئۇرۇلىشىغا قارشىلىق كۆرسەتسىمۇ، بىراق كېيىنچە ئېگىسىنىڭ ئۆزىنى ئۇرمانلىقىنى ئۆزىگە بېرىلگەن ئەڭ چوڭ مۇكاپات دەپ بىلىدىغان بولىدىكەن ۋە سەۋەبسىز تايلاق يېمەسلىك ئۈچۈن تېخىمۇ سەگەك، تېخىمۇ گەپ ئاڭلايدىغان بولۇپ، ئىگىسى بىر ئىش قىلىشقا مەجبۇرى قىلمىسىمۇ، ئۆزلىكىدىن قىلىپ ئىگىسىنى خوش قىلىدىغان بولىدىكەن. ئاخىردا مايمۇن ھەتتا ئۆزىنى سەۋەبسىز ئۇرغان ئۇ ئىگىسىدىن ئايرىلالماس بولۇپ قالدىكەن.

كېيىن مەن تاساددىپىي پۇرسەتتە خىتايدا 2000 يىل بۇرۇن يىزىلغان «شاجۇنشۇ، خەلقنى كونتۇرۇل قىلىشنىڭ 5 خىل ئۇسۇلى» دىگەن بىر كىتابنى ئوقۇپ قالدىم. ئۇ كىتابتىكى خەلقنى كونترول قىلىشنىڭ بەش خىل ئۇسۇلى ئىچىدىكى بىر خىل ئۇسۇلدا مۇنداق دىيىلگەن ئىكەن. خەلق باي بولغاندا، قوساق تويغاندا، ئويلايدىغان ئىشلار كۆپ بولىدۇ، ئەركىنلىككە بولغان تەلپىي يۇقۇرىلايدۇ؛ ئۇنداق ئادەملەرنى ئاز نەرسە بىلەن مۇكاپاتلاپ خوش قىلماق، رازى قىلماق تەس بولىدۇ. ئۇلار راھەت تاپقانچە تەلەپلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. ئۇلارنى باشقۇرۇش تەس بولىدۇ؛ ھاكىمىيەتكە تەھدىت بولىدۇ. ئۇلارنى كونترول قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ مال مۈلكىنى مۇسادىر قىلىپ، ئۇلارنى ناھايىتى يوقسۇل ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇش كىرەك. زىندانلارغا تاشلاپ جازالاش كىرەك. ئادەم يوقسۇل ھالغا چۈشۈپ قالغاندا، قورساق تويغۇزۇشنىڭ غېمىدە بولۇپ، باشقا ئىشلارنى ئويلاشقا ۋاقتى يەتمەيدۇ. ئۇنداق كىشىلەر جازالانماسلىقىنى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن ئەڭ چوڭ مۇكاپات، ئەڭ چوڭ بەخت دەپ بىلىدۇ. ئۇلارنى ئازراقلا مۇكاپات بىلەن رازى قىلغىلى بولىدۇ. ئۇنداق ئادەملەر ئازلا مەنپەئەت ئۈچۈن باشقىلارنى ساتىدىغان بولىدۇ.

ھازىرقى زامان پىسخىكا ئىلىمىدا روھىي ئاسارەت (enslaved minds) دەيدىغان بىر ئۇقۇم بولۇپ، ئۇ ئاساسلىقى ھەر خىل روھىي ياكى زېھنىي مونوپول قىلىش (mental manipulation) ئۇسۇللىرىنى، قارشى تەرەپنىڭ روھىيىتىنى كونترول قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ئىنسانلار دەۋاتقان مېڭە يۇيۇش، ئوقۇتۇپلىش، جىن چاپلىشىپ قېلىش دېگەندەكلەرمۇ مۇشۇ كاتىگورىيە ئىچىگە كىرىدۇ. بۇ گەرچە ھازىرقى زاماندا سېستىمىلىق تەتقىق قىلىنغان بىر ئىلىم بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قەدىمدىن تارتىپ ئوخشىمىغان مەقسەدە ۋە ئوخشىمىغان ئۇسۇلدا قوللىنىپ كېلىنمەكتە. مۇستەملىكىچىلىك ئەۋجەلگەن

دەۋرلەردە، مۇستەملىكە قىلغۇچى مۇستەملىكە قىلىنغۇچىلارنى قورال كۈچىگە تايانماي كونترول قىلىش ئۈچۈن قوللىنىپ كەلگەن بولسا، ھازىرقى زاماندا ئائىلىدە ئەر خوتۇنى ياكى ئايال ئەرنى كونتۇرۇل قىلىش ئۈچۈن، دىكتاتور ھاكىمىيەت خەلقىنى كونتۇرۇل قىلىشتا قوللانماقتا.

ئامېرىكالىق تارىخشۇناس كارتېر ۋۇدسون (Carter G. Woodson) روھىي ئاسارەت ياكى روھىي قۇللۇقنى ئىنسانلار بويىغا سېلىنغان ھەقىقىي بۇزۇلماس زەنجىر دەپ ئاتاپ، مۇنداق دەيدۇ: سىز بىر ئىنساننىڭ روھىنى كونترول قىلىشىڭىز، ئۇنىڭ سۆز ھەرىكىتىدىن ئەنسىرىمىسىڭىزمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭغا نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشىنى، نېمىنى دەپ، نېمىنى دېمەسلىكىنى ئېيتىپ يۈرۈشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ ئۆزى تۇردىغان «توغرا جاي»نى ۋە سۆزلەيدىغان «توغرا سۆز»نى تاپالايدۇ. ئۇنىڭغا ئارقا ئىشكىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى دەپ بېرىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. نەدە ئارقا ئىشك بولسا، ئۆزى ئىزدەپ تاپالايدۇ. ھەتتا ئارقا ئىشك بولمىسىمۇ، تامدىن بىرنى ئۆرۈپ تاشلاپ، ئارقا ئىشكىتىن بىرنى ياسايدۇ. ئۇ ئالغان تەربىيە ئۇنىڭغا شۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تونىتىدۇ.

ھەممىمىزنىڭ خەۋرى بولغاندەك، ئۆتكەن يىلى ئامېرىكا ئۇيغۇر قانۇنى ماقۇللانغاندا، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنى قوللىنىپ ئامېرىكاغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارغان ئىدى. ئامېرىكانىڭ سابىق تاشقى ئىشلار مىنىستىرى مايك پومپېئو ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا يۈرگۈزگەن قىرغىنچىلىق سىياسىتىنى «ئىرقىي قىرغىنچىلىق» دەپ ئېلان قىلغاندىن ۋە ئامېرىكا ئىچى ھۆكۈمەت ۋەزىپە ئۆتەشكە باشلىغاندىن كېيىن، خىتاي ھۆكۈمىتى بىر تەرەپتىن مايك پومپېئو ۋە 27 نەپەر سابىق ھۆكۈمەت خادىملىرىغا ئىمبارگو ئېلان قىلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن كونا ئۇسۇلنى ئىشقا سېلىپ ھەر خىل تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى قوللىنىپ، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارنى قوللىنىپ، پومپېئوغا قارشى كەڭ كۆلەملىك تەشۋىقات قىلىشقا ئۆتمەكتە. بۇنىڭدىن مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان بەزىلىرىمىز «ۋەتەندىكى خەلقىمىز ئامېرىكا يۈز بەرگەن ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپتۇ» دەپ خوش بولغان بولساق، يەنە بەزىلىرىمىز «مۇھاجىرەتتە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان داۋا ئۈنۈم بېرىپتۇ: خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆزىنى ئاقلاشقا مەجبۇر بوپتۇ» دەپ خۇشال بولۇشتۇق. ئەلۋەتتە، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مەقسىتىنىڭ بىزنى خوش قىلىش ئەمەسلىكىنى ھەممەيلەن ئوبدان بىلىمىز.

ئۇنداقتا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇنداق بىر تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشىنىڭ مەقسىتى نېمە؟ خىتاي ھۆكۈمىتى راستىنلا ئەزەلدىن قوللىنىپ كېلىۋاتقان كونا تاكتىكىسىنى قوللىنىپ ئۆزىنى ئاقلاۋاتامدۇ ياكى باشقا مەقسەتمۇ بارمۇ؟ كۆرۈنۈشتە خىتاي ھۆكۈمىتى كونا ئۇسۇلنى تەكرارلاۋاتقاندا كۆرۈنۈشمۇ، بىراق ئەگەر بىز بەزى نۇقتىلارنى ئوبدان كۆزىتىپ باقساق، خىتاي ھۆكۈمىتى ئامېرىكا ھۆكۈمەتنىڭ ئالمىشىشى بىلەن، ئالدىنقى تۆت يىلدا يۈزگۈزگەن تاكتىكىلىرىدا بەزى ئۆزگىرىش ئېلىپ بېرىشقا باشلىغانلىقىنى بايقىيالايمىز. بۇرۇن خىتاي ھۆكۈمىتى ئامېرىكا ۋە ياكى خىتاي سىرتىدا

يۈز بەرگەن خىتايغا قارشى چوڭ ۋەقەلىكنى خەۋەر قىلغاندا، ئۇنى ئەينەن خەۋەر قىلماستىن، ئامال بار بۇرمىلاپ تەشۋىق قىلغاندىن باشقا، ۋەقەلىكنىڭ كونكرېت مەزمۇنلىرىنى ئۈنچە تەپسىلىي خەۋەر قىلمايتتى. بۇ قىتىم خىتاي ھۆكۈمىتى مايك پومپىئو باياناتىدا ئىلان قىلغان ۋە خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇزۇندىن بىرى ئۇيغۇرلارغا يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان قىرغىنچىلىقلىرىنى، شۇ قىرغىنچىلىقنىڭ بىۋاستە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان ئۇيغۇرلارغا بىر - بىرلەپ ئىنكار قىلدۇرغان.

ئىشنىمەنكى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇ تەشۋىقاتلار ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان مەقسىتى يالغۇز ئىنسانلارنى ئۆزىنىڭ سەپسەتلىرىگە ئىشەندۈرۈپ، ئۆزىنى ئاقلاش بولۇپلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مۇنداق ئىككى مەقسىتى بولۇشى مۇمكىن. بىرىنچىدىن، ئالدىنقى يىللاردا ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئېلىپ بارغان كاللا يۇيۇش يەنى روھىي ئاسارەتنىڭ ئۈنۈمىنى سىناق قىلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا ئېلىپ بېرىۋاتقان سېستىمىلىق ۋە پىلانلىق روھىي ۋەيرانچىلىق (mental breakdown) نىڭ بىر قىسمى بولۇشى مۇمكىن. ئەلۋەتتە بۇلارنى كونكرېت ئىجرا قىلىۋاتقانلار ئۈنچە يۇقىرى سەۋىيەلىك ئادەملەر بولمىسىمۇ، بىراق ئۇ تەشۋىقاتلارنى پىلانلىغان ئادەم ئۆزىنىڭ نىمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىدىغان ئىنسانلار بولۇپ، ئۇلار قانداق ئۇسۇلنى قوللانغاندا ئىنسانلارنىڭ پىسخىكا روھىي ھالىتىنى ۋەيران قىلىپ، ئۇلارنى روھىي ئاساسەت ئاستىغا ئالغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىشى مۇمكىن.

ئىنسانلار روھىي ئاسارەت ئاستىغا ئېلىنغاندا، ئۇلارنى بەزى ئىشلارغا مەجبۇرى قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ. روھىي ئاسارەت ئاستىغا ئېلىنغان ئىنسانلار، خۇددى ئويۇن قويۇش ئۈچۈن تەربىلەنگەن مايىمۇندەك، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۆزىنى ئاسارەت قىلغۇچىنى خوش قىلىشنىڭ كويىدا بولىدۇ. ئۇلار كۆپۈنچە ئەھۋالدا ئەندىشە قىلىش، قورقۇنچ ۋە ۋەھىمە ئىچىدە ياشايدۇ. روھىي ئاسارەت ئاستىغا ئېلىنمىغان، غۇرۇرى بار ھەرقانداق بىر ئىنسانغا نىسبەتەن، ئەڭ ئېغىر جازا ئۆلۈم بولماستىن، بەلكى ئۇ ئادەمگە ئۆزى سۆيگەن ئادەمنى ئۆلتۈرگۈزۈش، ئۆزى سۆيگەن ئادەمگە خايىنلىق قىلغۇزۇش، ئۆزى ئۈچۈن ھەق سۆزلىگەن ئادەمنى ھاقارەت قىلغۇزۇش بولۇپ، ئىنساننى ئۆز ۋىجدانىغا قارشى سۆزلەشكە مەجبۇرى قىلىشنىڭ ئاساسلىق مەقسىتى، ئۇ ئىنساننى روھىي جەھەتتىن جازالاشتۇر. ئىنسان ھايات قېلىش ياكى مەلۇم ئىمتىيازغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۆز ۋىجدانىغا قارشى ئىش قىلىشقا مەجبۇرى بولغاندا، ئۇ ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا توقۇنۇش پەيدا بولىدۇ. يەنى ئۇ ئادەمنىڭ تاشقى كۆرۈنىشى ۋە ئىپادىسى بىر خىل، ئىچكى دۇنياسى باشقا بىر خىل بولۇپ، تاشقى ئىپادىسىگە ۋەكىللىق قىلىدىغان تەرەپ بىلەن ئىچكى دۇنياسىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان تەرەپ ئارىسىدا ئىزچىل توقۇنۇش يۈز بېرىشى، نەتىجىدە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ ئادەمنىڭ پىسخىكىسىدا ئېغىر دەرىجىدە ۋەيرانچىلىق يۈز بېرىدۇ. ئىنسانلاردا يۈز بەرگەن بۇ خىل پىسخىكا ۋەيرانچىلىقى يالغۇز ئۇلارنىڭ نورمال ھاياتى ۋە تەپەككۇرىغا تەسىر كۆرسۈتۈپ قالماستىن، بەلكى كىيىنكى ئەۋلادلىرىغىمۇ تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن.

ئاشۋاگاندا نىڭ 12 خىل پايدىسى

فرانزىسكا سىپرېتزلەر

ئاشۋاگاندا نىڭ ئون ئىككى خىل پايدىسى

ئاشۋاگاندا (Ashwagandha) قەدىمىي دورىلىق ئۆسۈملۈكتۇر.

ئۇ ماسلىشىش مەنبەسى (adaptogen) دەپ قارىلىدۇ، يەنى بەدىنىڭ بېسىمى بىر تەرەپ قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

ئاشۋاگاندا نىڭ بەدىنىڭ ۋە مېخانىزىم ئۈچۈن باشقا نۇرغۇن پايدىلىرىمۇ بار. مەسىلەن، ئۇ مېخانىزىم قۇۋۋەتلىپ، قان شېكېرى ۋە كورتىسولنىڭ (cortisol) نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىپ، ئەندىشە ۋە چۈشكۈنلۈكنىڭ ئالامەتلىرىگە قارشى تۇرۇشقا ياردەم بېرەلەيدۇ.

تۆۋەندىكىسى ئاشۋاگاندا نىڭ ئىلىم - پەندە ئىسپاتلانغان 12 تۈرلۈك پايدىسىدۇر:

1. ئۇ 3000 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، بېسىمنى يەڭگىلەتتى، ئېنېرگىيە سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش ۋە زېھنىنى مەركەزلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ سالامەتلىككە بولغان پايدىلىرىنىڭ نۇرغۇنى ئۇنىڭدىكى قويۇقلۇقى يۇقىرى بولغان ۋىتانولىد (withanolides) بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ۋىتانولىدنىڭ ياللۇغ قايتۇرۇش ۋە ئۆسۈمنىڭ ئۆسۈشىگە قارشى تۇرۇشى رولى بارلىقى ئىسپاتلانغان.

2. بىر نەچچە خىل تەتقىقاتلاردا ئاشۋاگاندا نىڭ قان شېكېرىنىڭ نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىدىغانلىقى ئىسپاتلانغان.

مەلۇم بىر پروبىركا تەتقىقاتىدا بايقىلىشىچە، ئاشۋاگاندا ئىنسۇلىننىڭ ئاجرىتىپ چىقىرىلىشىنى تېزلىتىپ، مۇسكۇل ھۈجەيرىلىرىدىكى ئىنسۇلىننىڭ سېزىمچانلىقىنى كۈچەيتىدۇ. شۇنداقلا، ئادەم بەدىنىدە قىلىنغان بىر قانچە تۈرلۈك تەتقىقاتتا ئاشۋاگاندا نىڭ ھەم ساغلام كىشىلەرنىڭ، ھەم دىئابت بىمارلىرىنىڭ قېنىدىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىدىغانلىقى بايقالدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئېلىشىپ قالغان كىشىلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تۆت ھەپتىلىك تەتقىقاتتا، ئاشۋاگاندا بىلەن داۋالانغانلارنىڭ ئاچ قورساق ھالەتتە ئۆلچەنگەن قاندىكى قەنت مىقدارى ئوتتۇرىچە 13.5 mg / dL تۆۋەنلىگەن بولۇپ، بەزىلەر دورىسى (placebo) ئىشلىتىلگەنلەرنىڭ بولسا، ئارانلا 13.5 mg / dL تۆۋەنلىگەن.

3. ھايۋانات ۋە سىناق نەيچىسى تەتقىقاتىدا، ئاشۋاگانىداكى بىرىكمە ماددا بولغان ۋىتافېرىننىڭ (withaferin) راك ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئۆلۈشىگە تۈرتكە بولىدىغانلىقى بايقالغان.

گەرچە ھازىرچە ئاشۋاگانىنىڭ ئىنسانلارغىمۇ يۇقىرىقىدەك تەسىرلەرنى كۆرسىتىدىغانلىقى توغرىسىدا پاكىتلار بولمىسىمۇ، ئەمما نۆۋەتتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى يەنىلا كىشىنى ئىلھاملاندۇرىدۇ.

4. ئاشۋاگاندا بەدەندىكى كورتىسول دەرىجىسىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

كورتىسول «بېسىم ھورمونى» دەپ ئاتىلىدۇ، چۈنكى بۆرەك ئۈستى بېزى بېسىمغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، شۇنداقلا قاندىكى قەنت مىقدارى بەك تۆۋەنلەپ كەتكەندە، كورتىسول ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئۇزۇن مۇددەت بېسىمغا ئۇچرىغان قۇرامىغا يەتكەنلەرگە قارىتىلغان بىر تەتقىقاتتا، ئاشۋاگاندا ئىستېمال قىلغانلارنىڭ تېنىدىكى كورتىسول مىقدارى سېلىشتۇرما گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭكىگە قارىغاندا كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ، ئەڭ يۇقىرى مىقداردا ئاشۋاگاندا ئىستېمال قىلغانلارنىڭ تېنىدىكى كورتىسول مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 پىرسەنت تۆۋەنلىگەن.

5. بېسىم ۋە تەشۋىشنى ئازايتىش رولى بار.

ئۇزۇن مۇددەتلىك بېسىمغا دۇچار بولغان 64 ئادەمدە ئېلىپ بېرىلغان 60 كۈنلۈك تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، ئاشۋاگاندا ئىستېمال قىلغان گۇرۇپپىدىكى كىشىلەردىكى تەشۋىش ۋە ئۇيقۇسىزلىق ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 69 پىرسەنت تۆۋەنلىگەن بولۇپ، بەزىلەش دورىسى (placebo) ئىشلىتىلگەنلەرنىڭ بولسا ئارانلا 11 پىرسەنت تۆۋەنلىگەن.

6. چۈشكۈنلۈك ئالامەتلىرىنى تۆۋەنلىتەلەيدۇ.

بېسىمغا ئۇچرىغان قۇرامىغا يەتكەن 64 كىشىدە ئېلىپ بېرىلغان 60 كۈنلۈك تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، كۈنگە 600 مىللىگرام يۇقىرى قويۇقلۇقتىكى ئاشۋاگاندا جەۋھىرىنى ئىستېمال قىلغانلاردىكى ئېغىر چۈشكۈنلۈك 79 پىرسەنت تۆۋەنلىگەن، بۇنىڭ ئەكسىچە، بەزىلەش دورىسى (placebo) ئىشلىتىلگەنلەردىكى چۈشكۈنلۈك ئون پىرسەنت ئېشىپ كەتكەن.

7. ئەرلەرنىڭ پەرزەنت كۆرۈش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ.

پەرزەنت كۆرۈش ئىقتىدارىنى يوقاتقان 75 ئەرە ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، ئاشۋاگاندا بىلەن داۋالانغان گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭ ئىسپىرمىسىنىڭ سانى كۆپىيىپ، ھەرىكەتچانلىقى

ئاشقان. تەتقىقاتچىلارنىڭ كۆرسىتىشىچە، ئاشۋاگاندا ئىستېمال قىلغان گۈرۈپپىدىكىلەرنىڭ قېنىدىكى ئوكسىدلىنىشقا قارشى ماددىنىڭ مىقدارىمۇ ئاشقان.

8. مۇسكۇلنىڭ ماسسىسى ۋە كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

تەتقىقاتلاردا ئىسپاتلىنىشىچە، ئاشۋاگاندا بەدەننىڭ تەركىبىنى ياخشىلاپ، قۇۋۋەتنى ئاشۇرىدۇ. تەتقىقات ئوبېيېكتلىرىنىڭ بىخەتەر ۋە ئۈنۈملۈك مىقداردا ئاشۋاگاندا ئىستېمال قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىنغان بىر تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، كۈنگە 750 ~ 1250 مىللىگرام سوقۇلغان ئاشۋاگاندا يىلتىزى ئىستېمال قىلغان ساغلام ئەرلەرنىڭ مۇسكۇلى 30 كۈندىن كېيىن كۈچەيگەن.

9. ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

ھايۋان تېنىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر قانچە تەتقىقاتتا ئىسپاتلىنىشىچە، ئاشۋاگاندا ياللۇغ قايتۇرۇش قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئادەم بەدىنىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە، ئۇ تەبىئىي ئۆلتۈرگۈچى ھۈجەيرىلەرنىڭ (natural killer cells) جانلىقلىقىنى ئاشۇرىدۇ. تەبىئىي ئۆلتۈرگۈچى ھۈجەيرىلەر — يۇقۇملىنىشقا قارشى تۇرۇپ، ساغلاملىقىڭىزغا كاپالەتلىك قىلىدىغان ئىممۇنىت ھۈجەيرىلىرىدۇر.

10. خولېستېرىن ۋە ترىگلىتسىپرىدىنى (triglycerides) تۆۋەنلىتىدۇ.

ئاشۋاگاندا ياللۇغ قايتۇرۇش رولىغا ئىگە بولۇشتىن سىرت، خولېستېرىن ۋە ترىگلىتسىپرىدىنىڭ مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش ئارقىلىق يۈرەك ساغلاملىقىنى ياخشىلاشقا تۈرتكە بولىدۇ.

ھايۋانلاردا قىلىنغان تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە، ئاشۋاگاندا قاندىكى بۇ خىل ماي ماددىلىرىنىڭ مىقدارىنى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەتكەن.

چاشقان تېنىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە، ئاشۋاگاندا ئومۇمىي خولېستېرىن ۋە ترىگلىتسىپرىدى مىقدارىنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 53 پىرسەنت ۋە 45 پىرسەنتكە يېقىن تۆۋەنلەتكەن.

11. ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى قاتارلىق چوڭ مېڭە ئىقتىدارلىرىنى ياخشىلايدۇ.

پروپېركا ۋە ھايۋانات تەتقىقاتىدا ئىسپاتلىنىشىچە، ئاشۋاگاندا زەخمىلىنىش ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان ئەستە تۇتۇش ۋە مېڭە ئىقتىدارى تۆۋەنلەش مەسىلىلىرىنى يېنىكلىتىدۇ.

بىر تۈرلۈك تەتقىقاتتا، تۇتاقلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان چاشقانلارنى ئاشۋاگاندا بىلەن داۋالانغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بوشلۇق خاتىرىسى (Spatial memory) — تونۇش پىسخولوگىيەسى ۋە نېرۋا ئىلىمىدە، مۇھىت ئۇچۇرلىرى ۋە بوشلۇق يۆنىلىشلىرىنى خاتىرىلەشكە مەسئۇل بۆلەكنى

كۆرسىتىدۇ) پۈتۈنلەي ئەسلىگە كەلگەن. بۇ بەلكىم ئوكسىدلىنىش سېزىمچانلىقىنىڭ تۆۋەنلىشىدىن كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن.

12. كۆپىنچە كىشىلەر ئۈچۈن بىخەتەر ۋە ئاسان تاپقىلى بولىدۇ.

گەرچە ئۇزۇن مۇددەتلىك تەسىرى نامەلۇم بولسىمۇ، ئەمما ئاشۋاگاندا يەنىلا نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈن بىخەتەر ساغلاملىق مەھسۇلاتىدۇر.

ھالبۇكى، ھامىلىدار ۋە بالا ئېمىتىۋاتقان ئاياللار قاتارلىق بەزى كىشىلەر ئۇنى ئىستېمال قىلماسلىقى كېرەك.

رېماتىزىملىق بوغۇم ياللۇغى، قىزىلئۆڭگەچ، ھاشىموتو قالدانسىمان بەز ياللۇغى (Hashimoto's thyroiditis) ۋە 1 - تىپلىق دىئابىت كېسىلى قاتارلىق ئۆزلىكىدىن ئىممۇنىتلىنىدىغان كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغانلارمۇ تىببىي مۇتەخەسسسلەرنىڭ رۇخسىتى بولمىغان ئەھۋالدا، ئاشۋاگاندىن ساقلىنىشى كېرەك.

ئاشۋاگاندىنىڭ تەۋسىيە قىلىنغان مىقدارى نېمىگە قارىتا ئىشلىتىشكە باغلىق. ئاشۋاگاندا جەۋھىرى يىرىك ئاشۋاگاندا يىلتىزى ياكى يوپۇرماق تالقىنىغا قارىغاندا تېخىمۇ ئۈنۈملۈكتۇر. ئادەتتە كۈندە 450 ~ 500 مىللىگراملىق ئۆلچەملىك ئاشۋاگاندا يىلتىزى جەۋھىرى كاپسۇلىنى بىر ياكى ئىككى قېتىم ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.healthline.com/nutrition/12-proven-ashwagandha-benefits#11>. May - improve brain function, including memory

NEWLINES INSTITUTE
FOR STRATEGY AND POLICY

THE UYGHUR GENOCIDE

Examination of China's
the 1948 Genocide Conve

ئۇيغۇر ئىرقى قىرغىنىچىلىقى

ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىقى

«يېڭى لىنىيە» ئىستراتېگىيە ۋە سىياسەت ئىنستىتۇتى

خىتاينىڭ 1948 - يىلى تۈزۈلگەن «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»گە خىلاپلىق قىلىش
ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش
2021 - يىلى 3 - ئاي

كىرىش سۆز

بۇ دوكلات 1948 - يىلىدىكى «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»نىڭ خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قارىتىۋاتقان قىلمىشلىرىغا تۇنجى قېتىم مۇستەقىل مۇتەخەسسسلەر تەرىپىدىن تەدبىقلىنىشىدۇر. مەزكۇر دوكلات «يېڭى لىنىيە» ئىستراتېگىيە ۋە سىياسەت ئىنستىتۇتى بىلەن رائۇل ۋاللىنبېرگ (Raoul Wallenberg) كىشىلىك ھوقۇق مەركىزى تەرىپىدىن، شەرقىي تۈركىستاندا بارغانسېرى كۆپلەپ سادىر قىلىنىۋاتقان، مەركەزلىك ھالدا يەرلىك مىللەت بولمىش ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان، ئېغىر ۋە سىستېمىلىق جىنايەتلەرگە قايتۇرۇلغان ئىنكاس سۈپىتىدە، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلقئارا قانۇنلاردىكى «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»گە خىلاپلىق قىلغان - قىلمىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلاندى.

ئەنە شۇ مەقسەتتە، خەلقئارا قانۇن، ئىرقىي قىرغىنچىلىق تەتقىقاتى، خىتاينىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە مەزكۇر رايون (شەرقىي تۈركىستان) ساھەلىرىدىكى نەچچە ئون مۇتەخەسسس خىتاينىڭ دۆلەت خەۋەرلىرىدىن، ئاشكارىلىنىپ كەتكەن خىتاي خەۋەرلىرىدىن، شاھىتلارنىڭ گۇۋاھلىقىدىن، شۇنداقلا سۈنئىي ھەمراھ رەسىم تەھلىلى ۋە خىتاي تورلىرىدا تارقىلىپ يۈرگەن ئۇچۇرلارنىڭ تەھلىلى قاتارلىق ئوچۇق مەنبەلىك تەتقىقات مېتودلىرى ئارقىلىق، شۇنداقلا مۇمكىن بولغان باشقا بارلىق مەنبەلەردىن توپلىغىلى ۋە دەلىللىگىلى بولىدىغان بارلىق دەلىل - ئىسپاتلارنى ھەقسىز تەكشۈرۈشكە تەكلىپ قىلىندى.

يۇقىرىقى تەكشۈرۈشلەرنىڭ نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا چىققان دوكلات خىتاينىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسىگە خىلاپلىق قىلىش مەسىلىسىدە دۆلەتنىڭ مەسئۇلىيىتى بار - يوقلۇقىنى ئەستايىدىل تەھلىل قىلىش ئاساسىدا جەزملەشتۈرگىلى بولىدىغان پاكىتلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشىدۇر. بىز يەكۈننىڭ ئېنىق ۋە قايىل قىلارلىق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمىز. بىز بۇ ھەقتە ھەرىكەت قوللىنىش توغرىسىدا ھېچقانداق تەكلىپ بەرمەيمىز، ئەمما بىز بۇ بايقاشقا قىزىقىدىغان مۇناسىۋەتلىك ئورگان ياكى ئىشتىراكچىلار بىلەن ئۇچۇر ۋە تەھلىللىرىمىزنى ئورتاقلىشىشقا تەييارمىز.

دوكتور ئەزىم ئىبراھىم

«يېڭى لىنىيە» ئىستراتېگىيە ۋە سىياسەت ئىنستىتۇتى

بىرىنچى، تونۇشتۇرۇش

مەزكۇر دوكلاتنىڭ ئاخىرىدا، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى (تۆۋەندە «خىتاي» دېيىلىدۇ) «ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە جازالاش ئەھدىنامىسى» (تۆۋەندە «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى» دېيىلىدۇ) گە خىلاپلىق قىلىپ، ئۇيغۇر مىللىتىگە قارىتا ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ، دەپ خۇلاسىە چىقىرىلدى. دوكلاتتا 2013 - يىلى 5 - ئايدىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن، ئالاقىدار مۇھىم ۋەقەلەر تەكشۈرۈلگەن بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان شۆبىسى ھازىرغىچە مەلۇم بولغان، كەڭ كۆلەملىك تۇتقۇن قىلىش ھەرىكىتىگە ئاساس سالغان ئەڭ دەسلەپكى ھۆججەتنى ئېلان قىلغانىدى. بۇ ۋەقەلەر خىتاي ئىشغالىيىتى ئاستىدىكى ئۇيغۇرلارغا قارشى ئۇزۇن يىللىق زىيانكەشلىك تارىخىغا ئەگىشىپ كېلىدۇ. مەزكۇر دوكلاتتا مۇئەييەن رەھبەر ياكى جىنايەتچىلەرنىڭ شەخسىي جىنايى جاۋابكارلىقى مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى خەلقئارا قانۇندىكى «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى» گە خىلاپلىق قىلغان دۆلەت مەسئۇلىيىتى مەسىلىسىگە قاراپ چىقىلدى.

«ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى» نىڭ 2 - ماددىسىدىكى بەلگىلىمىدە كۆرسىتىلگەن چەكلەنگەن قىلمىشلارنىڭ كەم دېگەندە بىرى «مىللىي، ئېتنىك، ئىرقىي ياكى دىنىي گۇرۇپپىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىش نىيىتى بىلەن قىلىنغان» بولسا، ئىرقىي قىرغىنچىلىق جىنايىتى يۈز بەرگەن بولىدۇ.

(خىتاينىڭ) ئۇيغۇرلارنى بىر گۇرۇپپا (مىللەت) سۈپىتىدە يوقىتىش غەرىزى ئويىپىكتىپ دەلىل - ئىسپاتلارنى ئاساس قىلغان ھالدا دەلىللەنگەن بولۇپ، بۇ ئىسپاتلار خىتاينىڭ ئالىي رەھبىرى شى

جىنپىڭ ئوتتۇرىغا قويغان دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال سىياسىتى ۋە ئەمەلىي قىلمىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ئەمەلىيەتتە، تېخى يېقىندىلا، يەنى 2020 - يىلى 9 - ئايدا، شى جىنپىڭ خىتاي كومپارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىستراتېگىيىسى، ئەمەلىيىتى ۋە سىياسىتىنىڭ «مۇۋەپپەقىيىتى»نى ماختاپ، ئۇنى (يەنى ئۇيغۇرلارنى ھازىرقىدەك قىرغىن قىلىشنى، ت) «پۈتۈنلەي توغرا» دەپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن ۋە كەلگۈسى بىر نەچچە يىلدا ئىزچىل داۋاملىشتۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

قانۇنىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ مۇددىئاسى ياكى شۇنىڭغا سەۋەب بولغان تۈرتكە — گەرچە بۇ خىل مۇددىئا ۋە تۈرتكىلەر (ئىرقىي قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈشكە مەسئۇل) ئەمەلدارلارنىڭ بەزى قىلمىشلار ۋە ئۇلارنىڭ نەتىجىسىنى بىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرسىمۇ — ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسىدىكى مۇددىئا مەسىلىسى بىلەن مۇناسىۋەتسىزدۇر. شۇڭا خىتاينىڭ ئۆزىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسەتلىرىنى «ئاشقۇنلۇق، تېررورلۇق ياكى بۆلگۈنچىلىككە قارشى ئۇرۇش» دەپ ئاقلاشقا ئۇرۇنۇشى دۆلەت (خىتاي)نىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق مەسئۇلىيىتىنى يوققا چىقىرالمىدۇ. ئاتالمىش «شىنجاڭ ئىستاتىستىكا ئىدارىسى»نىڭ ئەڭ يېڭى سانلىق مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، بۇ سىياسەتلەر ئاساسلىقى نوپۇسى ئومۇمىي ئۇيغۇر نوپۇسىنىڭ توقسان پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان جەنۇبىي شەرقىي تۈركىستاننى نىشان قىلغان. ھۆكۈمەتنىڭ «زەھەرلىك ئۆسمىنى ئېلىۋېتىش»، «ئۇلارنى تەلتۆكۈس يوقىتىش... يىلتىزىنى ۋە شېخىنى يۇلۇپ تاشلاش»، «قەتئىي رەھىم قىلماسلىق»، «يىلتىزىدىن ۋەيران قىلىش» ۋە «خەتەر ئىچىدىكى خەتەر، يوشۇرۇن خەۋپ ئىچىدىكى يوشۇرۇن خەۋپ»نى يوقىتىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقلىرىنى دۆلەتنىڭ شۇنىڭغا ماس ھالدىكى قىلمىشلىرى بىلەن بىرلەشتۈرگەندە، خىتاينىڭ بۇ رەۋىشتە بارلىق ئۇيغۇرلارنى نىشانلىشى ئۇلارنىڭ ئاتالمىش «بىخەتەرلىك ئەندىشىسى» دېگەن باھانىسىنى يالغانغا چىقىرىدۇ (يەنى شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان سىياسەتلەرنىڭ خىتاينىڭ ئاتالمىش دۆلەت بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىشتىكى زۆرۈر تەدبىرلەر بولماستىن، ئۇيغۇرلارنى كۈلۈپكەتپ يوقىتىۋېتىشنى مەقسەت قىلغانلىقى ئېنىق، ت).

نۆۋەتتە ئۇيغۇرلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىرقىي قىرغىنچىلىق بىر قاتار تەرتىپلىك ۋە جۇغلانما قىلمىشلارنىڭ لوگىكىلىق نەتىجىسى بولۇپ، مەزكۇر قىلمىشلار ئۇيغۇر ئاھالىلىرىنىڭ بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇماتلىرىنى توپلاشتىن پارتىيە كادىرلار ئەترىتىنى ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنى نازارەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا، ئاندىن ئۇيغۇرلارنىڭ كۈلتۈرەل ۋە دىنىي ئورۇنلىرىنى، تىلىنى، ئەدەبىياتىنى، شېئىرلىرىنى، جۈملىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتى ۋە كىملىكىنىڭ بارلىق ئاساسلىرىنى

ۋەيران قىلىۋېتىشكە، ئۇيغۇر دىنىي ئادەتلىرىنى جىنايەت دەپ بېكىتىشكە، شەرقىي تۈركىستاندىكى نوپۇس زىچ رايونلاردا جازا لاگېرلىرى ۋە تۇتۇپ تۇرۇش ئورۇنلىرىنى قۇرۇش ۋە كېڭەيتىشكە، ئاندىن ئۇيغۇرلارنى كەڭ كۆلەمدە تۇتقۇن قىلىش ۋە مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىشقا، ئاندىن سىستېمىلىق مەجبۇرىي بالا چۈشۈرۈش ۋە تۇغۇت يېشىدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنى تۇغماس قىلىۋېتىشكە، كەڭ كۆلەمدە باسقۇنچىلىق قىلىش ۋە جىنسىي پاراكەندىچىلىك سېلىشقا، ئۇيغۇر بالىلىرىنى غايىب بولغان ئاتا - ئانىسىدىن مەجبۇرىي ئايرىۋېتىشكە تەرەققىي قىلغان.

دۆلەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكىلەر، جۈملىدىن خىتاينىڭ دۆلەت رەئىسى ۋە خىتاي كومپارتىيەسى شەرقىي تۈركىستان شۆبىسىنىڭ سېكرېتارى ۋە مۇئاۋىن سېكرېتارى بۇ ماسلاشتۇرۇلغان سىياسەت ۋە قىلمىشلارغا بىۋاسىتە رىياسەتچىلىك قىلغان بولۇپ، مەزكۇر سىياسەت ۋە قىلمىشلار (يۇقىرىدا خىتاينىڭ دۆلەت رەھبەرلىرىدىن) تۆۋەندە جازا لاگېرلىرىنىڭ قاراۋۇللىرىغىچە بولغان بىيوروكرات ئورگانلار ۋە ئەمەلدارلار تەرىپىدىن رەھىمسىزلەرچە ئىجرا قىلىنىپ كەلمەكتە. مەزكۇر ئۆزئارا باغلىنىشلىق ۋە ئۇنىۋېرسال ھەرىكەتلەرنىڭ خاراكتېرى مۇقەررەر ھالدا دۆلەتنىڭ نۆۋەتتە (شەرقىي تۈركىستاندا) داۋاملىشىۋاتقان ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى ئېنىق، ئۈنۈملۈك ۋە مۇستەھكەم كونترول قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنداقلا بۇ ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى دۆلەت (خىتاي) نىڭ ئۈنۈملۈك كونتروللۇقىدىن ھالقىغان باشقا ئامىللارغا، ياكى تاسادىپىيلىققا نىسبەت بەرگىلى بولمايدۇ. ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان، تەسىس قىلىنغانغا ئۇزۇن بولغان، ئاشكارا ۋە قايىتا - قايىتا جاكارلانغان، قاراتمىلىققا ئىگە، سىستېمىلىق ئىجرا قىلىنغان ۋە تولۇق تەمىناتقا ئىگە سىياسەت - قىلمىشلىرىنى «ئۇيغۇرلارنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىۋېتىش» تىن ئايرىپ قاراش مۇمكىن ئەمەس.

بۇ دوكلاتتىكى دەلىل - ئىسپاتلار شاھىتلارنىڭ گۇۋاھلىقى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى باياناتلىرى، ھۆججەتلەر، ئىستاتىستىكا، ئاق تاشلىق كىتاب ۋە دوكلاتلار، شۇنداقلا ھەر خىل مۇتەخەسسسلەرنىڭ تەھلىللىرى ۋە ئىلمىي ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاساسلىق ۋە ئىككىلەمچى مەنبەلەرنى ئەتراپلىق تەكشۈرۈشتىن كەلگەن. خىتاي داۋاملىق تۈردە تاشقى دۇنيانىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ھەققىي مەنىدە مۇستەقىل زىيارەت قىلىشنى رەت قىلىپ، رايوندىكى يەرلىك مىللەتلەرگە قارىتىلغان سىياسىتىنىڭ مەخپىيلىكىنى ساقلاشقا تىرىشماقتا.

(خىتاينىڭ بۇ قەتلىئامىدىن) ئامان قالغان سانسىزلىغان كىشىلەر خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ئۆچ ئېلىپ، ئۇلارنى كەڭ كۆلەملىك تۇتۇپ تۇرۇش مەركەزلىرىگە، جازا لاگېرلىرىغا، تۈرمىلەرگە سولىشىدىن ياكى مەجبۇرىي ئەمگەك زاۋۇتلىرىغا ئەۋەتىشىدىن ئەنسىرىگەنلىكى ئۈچۈن سۈكۈتتە تۇرماقتا. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ شەرقىي

تۈركىستاندىكى دوستلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسى ئۈزۈلگەن. ئۇلار (يەنى شەرقىي تۈركىستاندىكىلەر) بەلكىم تۇتقۇن قىلىنىش ياكى تېخىمۇ ناچار ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن چەتئەلدىكىلەر بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزگەن بولۇشى مۇمكىن. (چەتئەللەردە ياشاۋاتقان) گۇۋاھچىلارنىڭ ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئاندىن (ختايىنىڭ زۇلمى توغرىسىدا) گەپ قىلىشى بارغانسېرى ئومۇملاشقان ئەھۋالغا ئايلانماقتا. شۇ ۋەجىدىن، زۆرۈر ئېھتىيات ۋە بىخەتەرلىك ئەندىشىسى تۈپەيلىدىن، بۇ دوكلاتتا بىرىنچى قول ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىگۈچىلەرنىڭ ئىسمى ئاشكارىلانمىدى.

ئىككىنچى، (ختاي شەرقىي تۈركىستاندىكى ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىرقىي قىرغىنچىلىققا) تەدبىقلاشقا بولىدىغان قانۇنلار

1. «ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى جازالاش ئەھدىنامىسى» («ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»)

ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى چەكلەش كەڭچىلىك قىلىشقا بولمايدىغان مەجبۇرىي نىزام (jus cogens) بولۇپ، ئۇ خىتاي ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1949 - ، 1983 - يىللىرى ئىمزالىغان ۋە تەستىقلىغان ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسىغا كىرگۈزۈلگەن. خىتايىنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى بويىچە ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، جازالاش ۋە سادىر قىلماسلىق مەجبۇرىيىتى ھەممە كىشىگە ياكى خەلقئارا جەمئىيەتكە قارىتا بىردەك ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتتۇر. ئەمما، خىتاي «ئۆزىنى مەزكۇر ئەھدىنامىنىڭ توققۇزىنچى ماددىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ دەپ قارىمايدۇ» دېيىش ئارقىلىق، «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»غا تولۇق بويسۇنمايدىغانلىقىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان. شۇڭا ئۇ خەلقئارا ئەدلىيە سوتىنىڭ (ICJ) مەزكۇر ئەھدىنامىنى ئىزاھلاش، تەدبىقلاش ياكى ئىجرا قىلىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. شۇنىڭدەك، خىتاي «رىم ئەھدىنامىسى»گە ئىمزا قويىمىغان بولغاچقا، خەلقئارا جىنايىتىنىڭ سوتلاش ھوقۇقىنىمۇ ئېتىراپ قىلمايدۇ.

«ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى»نىڭ 2 - ماددىسىدا ئىرقىي قىرغىنچىلىق تۆۋەندىكىدەك تەبىرلەنگەن:

ئىرقىي قىرغىنچىلىق مەلۇم بىر مىللىي، ئېتنىك، ئىرقىي ياكى دىنىي گۇرۇپپىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىشنى مەقسەت قىلغان ھالدا تۆۋەندىكى ھەرىكەتلەرنىڭ ھەرقانداق بىرىنى سادىر قىلىشنى كۆرسىتىدۇ:

(1) گۇرۇپپا ئەزالىرىنى ئۆلتۈرۈش؛

(2) گۇرۇپپا ئەزالىرىغا جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن ئېغىر زىيان يەتكۈزۈش؛

- (3) شۇ گۇرۇپپىنىڭ تۇرمۇش شارائىتىغا ئۇلارنى جىسمانىي جەھەتتىن پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن ۋەيران قىلىدۇ، دەپ قارىلىدىغان دەرىجىدە قەستەن زىيان سېلىش؛
- (4) گۇرۇپپا ئىچىدە تۇغۇلۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى مەقسەت قىلغان تەدبىرلەرنى قوللىنىش؛
- (5) گۇرۇپپىدىكى بالىلارنى باشقا (مىللىي، ئېتنىك، ئىرقىي ياكى دىنىي) گۇرۇپپىغا مەجبۇرىي يۆتكەش.

2 - ماددا تۆۋەندىكىدەك ئۈچ ئامىلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: (1) قوغدىلىدىغان گۇرۇپپىغا قارشى (2) شۇ گۇرۇپپىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىش مەقسىتىدە (3) ئېلىپ بېرىلغان ئىرقىي قىرغىنچىلىق ھەرىكىتى ياكى ھەرىكەتلىرى.

مەزكۇر دوكلات مۇشۇ ئۈچ ئامىل ۋە ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى ۋۇجۇدقا چىقارغان شارائىتلارنى چۆرىدىگەن ھالدا تەييارلاندى.

2. «ۋېينا ئەھدىنامىسى» ۋە «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى» نىڭ ئىزاھاتى

ئەزا دۆلەتلىرىنىڭ ئارىسىدا خىتايىمۇ بار بولغان «ۋېينا ئەھدىنامىسى» نىڭ 31 - ماددىسىدا ئەھدىنامىلەرنى ئىزاھلاش ئۆلچىمى ھەققىدە شۇنداق دېيىلگەن:

ئەھدىنامە شۇ ئەھدىنامىدىكى ئاتالغۇلارغا بېرىلگەن ئادەتتىكى مەنە بويىچە، ئەھدىنامىنىڭ مەزمۇنىغا، ئوبىيېكتىگە ۋە مۇددىئاسىغا ئۇيغۇن شەكىلدە، سەمىمىيلىك بىلەن ئىزاھلىنىدۇ.

3. دۆلەت مەسئۇلىيىتى قانۇنى

خەلقئارا قانۇن كومىتېتىنىڭ (ILC) 2001 - يىلى ئېلان قىلىنغان «دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارادىكى ناتوغرا قىلمىشلارغا قارىتا مەسئۇلىيىتى» ناملىق دوكلاتى «ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسى» گە خىلاپلىق قىلىش قىلمىشىغا قارىتا، دۆلەتلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى توغرىسىدىكى ئومۇمىي خەلقئارا قانۇن قائىدىلىرى بىلەن تەمىنلەيدۇ. (خەلقئارا قانۇن كومىتېتىنىڭ تەرىپىدىن 2001 - يىلى ئېلان قىلىنغان) مەزكۇر دوكلات ئۇيغۇرلارغا قارشى 2 - ماددىدا كۆرسىتىلگەن بىر ياكى بىر قانچە خىل ئىرقىي قىرغىنچىلىق قىلمىشلىرىنى سادىر قىلغان كىشىلەر ياكى ئورگانلارنى مۇقەررەر ھالدا خىتايغا (يەنى خىتاي دۆلىتىگە) نىسبەتەن بېرىشكە بولىدىغان - بولمايدىغانلىقىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدۇ. «دۆلەت مەسئۇلىيىتى قانۇنى» غا ئاساسەن، ئىرقىي قىرغىنچىلىق قىلمىشلىرى: (1) دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن «دۆلەت ئورگانلىرى» سالاھىيىتىگە ئىگە؛ (2) دۆلەت قانۇنىدا ھۆكۈمەت ھوقۇقىنىڭ

ئېلېمېنتلىرىنى يۈرگۈزۈش ھوقۇقى بېرىلگەن؛ (3) بۇيرۇق بويىچە ئىش قىلىدىغان، ياكى دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ كۆرسەتمىسى ياكى ئۈنۈملۈك كونتروللۇقى ئاستىدا ھەرىكەت قىلىدىغان شەخسلەر ياكى ئورگانلار تەرىپىدىن سادىر قىلىنغاندا دۆلەتكە نىسبەت بېرىلىدۇ.

ئۈچىنچى، قوغدىلىدىغان گۇرۇپپا: مىللىي، ئېتنىك، ئىرقىي ياكى دىنىي گۇرۇپپا

ئۇيغۇرلار «ئېتنىك گۇرۇپپا» نىڭ «ئورتاق كۈلتۈر، تىل ۋە ئاساسەن ئوخشاش دىنغا ئىگە» بولۇشتىن ئىبارەت ئومۇمىي شەرتلىرىنى تولۇق ھازىرلىغان. ئەمەلىيەتتە، خىتايىمۇ ئۆزىنىڭ ئاتالمىش «56 مىللەت» تىزىملىكىدە ئۇيغۇرلارنى «ئاز سانلىق مىللەت» سۈپىتىدە رەسمىي ئېتىراپ قىلىدۇ. قوغدىلىدىغان گۇرۇپپا ئۇنىڭ ئاكتىپ ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىقمۇ بەلگىلىنىدۇ. شۈبھىسىزكى، ئۇيغۇرلار تىل، كۈلتۈر، تارىخ، پەلسەپە، ئەنئەنە، ئەدەبىيات، دىن جەھەتتە ئۆزگىچە ئىجابىي خۇسۇسىيەتلەرگە ۋە زېمىن (ياكى ۋەتەن) بىلەن بولغان باغلىنىشقا ئىگە. شۇڭا، ئۇيغۇرلار خىتاينىڭ قانۇن، سىياسەت ۋە ئادەتلىرىگە ئاساسەنمۇ «قوغدىلىدىغان مىللەت» تۇر.

(خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارغا) زىيانكەشلىك قىلىش تارىخى

ھازىر (خىتايلار تەرىپىدىن) «شىنجاڭ» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ جايدىكى يەرلىك ئاھالىلەر 1759 - يىلى چىڭ ئىمپېرىيىسى بۇ رايوننى بېسىۋالغاندىن بۇيان، كونتروللۇق گاھى چىڭىپ، گاھى بوشاپ تۇرغان دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرگەن. بۇ جەرياندا، يەرلىك خەلقلەر بەزىدە خىتاينىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى چىقىپ، ئاندا - ساندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا، 1865 ~ 1877 - يىللىرى، 1933 - يىلى، 1944 - يىلى مۇستەقىل دۆلەت قۇرغان. خىتاي كومپارتىيەسى 1949 - يىلى بۇ رايوننى بېسىۋېلىپ، شۇنىڭدىن كېيىنكى 30 يىلدا مىليونلىغان خىتاي كۆچمەنلەرنى بۇ رايونغا يۆتكەپ، خىتايلارنىڭ (شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلىگەن) نىسبىتىنى 1953 - يىلدىكى 6.1 پىرسەنتتىن 1982 - يىلى 40.4 پىرسەنتكە يەتكۈزگەن.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا، خىتاينىڭ چەكلىمىسى ئون يىلدەك (نىسبەتەن) بوشىغاندىن كېيىن، بېيجىڭ ھاكىمىيىتى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا باش كۆتۈرگەن مىللىي ۋە دىنىي گۈللىنىشتىن تەشۋىشلىنىپ، مىللەتچىلىككە ئالاقىدار بىر قىسىم كىتابلارنى ۋە دىنىي مائارىپنى چەكلىگەن. شۇنىڭغا ئوخشاش چەكلىمىلەر 2000 - يىللارنىڭ بېشىدا ھەسسىلەپ كۆپەيدى. بۇ مەزگىلدە خىتاي دائىرىلىرى (شەرقىي تۈركىستاندا، ئۆزلىرىنىڭ تەبرىدىكى) «تېررورلۇق» ھۇجۇمى ئاساسەن يوق دېيەرلىك بولغىنىغا قارىماستىن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئوخشىمىغان پىكىرلەردە بولۇشىنى «تېررورلۇق» دەپ ئاتاشقا باشلىغان. ئۇيغۇرلارنىڭ (ئۆزلىرىگە قارىتىلغان) كەمسىتىش

سىياسەتلىرىگە ۋە دەسلەپكى قەدەمدە خىتاي ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرىي كۆچۈرۈلۈشكە نارازى بولۇشى، گۇاڭدۇڭنىڭ شاۋگۇەن شەھىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆلۈشى بىلەن نەتىجىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن، 2009 - يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىدە نامايىش يۈز بېرىپ، بىخەتەرلىك قىسىملىرىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن زوراۋانلىق ۋە قەسسىگە ئايلانغان. شۇنىڭدىن كېيىنلا، بىخەتەرلىك قىسىملىرى مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى تۇتۇپ، يۈزلىگەن ئۇيغۇرنى غايىب قىلىۋەتكەن (بۇلار پەقەتلا خىتاي دائىرىلىرى ئېلان قىلغان سانلىق مەلۇماتلار بولۇپ، ئەمەلىي سان بۇنىڭدىن نۇرغۇن ھەسسە كۆپ، ت) ۋە خىتاي دائىرىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا قوراللىق ساقچىلارنى ئورۇنلاشتۇرغان، ھەربىي ماشىنىلار توختىماي يېزا - بازارلارنى چارلىغان، يول - يولدا تەكشۈرۈش پونكىتلىرى قۇرۇلغان ۋە بۇ قىلمىشلار كەم دېگەندە 2019 - يىلىغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن.

خىتاي دائىرىلىرى ئۈرۈمچى ۋە قەسىدىن كېيىنكى مەزگىلدە ئۇيغۇرلارنىڭ يۆتكىلىشى ۋە كۈلتۈرەل ئادەتلىرىگە بولغان چەكلىمىلەرنى زور دەرىجىدە چىڭىتقان. نۇرغۇن يېزا - قىشلاقلاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىلار ئارا باردى - كەلدى قىلىشى ئۈچۈنمۇ ئالاھىدە «قولايلىق ئالاقىلىشىش كارتىسى» ئېلىشى تەلەپ قىلىنغان. ئەنئەنىۋى بايرام ئۆتكۈزۈلىدىغان جايلار ۋە تاۋاپگاھلار تاقالغان. ئۇيغۇرلارنىڭ خۇسۇسىي تىل ۋە دىنىي مائارىپى جىنايەت دەپ بېكىتىلگەن. ساقچىلار «چەكلەنگەن» كىتابلارنى ئىزدەپ ئۆيلەرگە بېسىپ كىرگەن. خىتاي يەنە بالىلارغا فاتىمە، ھۈسەيىن ۋە مۇھەممەد قاتارلىق بەكلا «ئىسلامىي» دەپ قارالغان ئىسىملارنى قويۇشنى چەكلىگەن.

1. ئىنسانىيەتسىزلاشتۇرۇش

خىتاي ئەمەلدارلار ئىزچىل تۈردە ئۇيغۇرلارغا «قالاق»، دۆلەتكە ساداقەتسىز، «ئىشەنچسىز» ياكى تېرورچى دېگەن قالىقلارنى كىيىدۈرۈپ كەلگەن. 2017 - يىلى، خىتاي كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي تۈركىستان شۆبىسى ئۇيغۇرلارنىڭ «قالاقلىقى» توغرىسىدا كۆرۈنۈشلۈك دوكلات ئېلان قىلغان. دوكلاتتا ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ بەلگىلىرى «ئىنسانىيەتكە، جەمئىيەتكە ۋە مەدەنىيەتكە قارشى، ۋاقتى ئۆتكەن روھىي ھالەتنىڭ ئىپادىسى» دەپ قارالغان. مەزكۇر تەشۋىقات دوكلاتىدا خىتاينىڭ بۇ رايوندىكى مەجبۇرىي ئەمگەك پىلانى يېزا - كەنت ئاھالىلىرىنىڭ «قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن، ھورۇن تەپەككۈرى» نى ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلغان دېيىلگەن بولۇپ، بۇ سۆزلەر خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە ئۆرپ - ئادىتىگە بولغان كۆز قارىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. جازا لاگېرلىرىدا ئۇيغۇرلارغا ئۆز كىملىكىنىڭ «قالاقلىقى» تەلپىن قىلىنغان ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ «قالاقلىقى» نى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇرلانغان. بىرىنچى قول گۇۋاھلىق سۆزلىرىگە كۆرە، لاگېر قاراۋۇللىرى مەھبۇسلارغا «ھەرقايسى ئادەم ئەمەس»، «ئۇيغۇر دەپ مىللەت يوق»، «ئۇيغۇر بولۇش

جىنايەت» دېگەن. ھەتتا، بىر ۋەقەدە، مەلۇم بىر تۇتقۇنغا باسقۇنچىلىق قىلغان ۋە توك كالتىكى بىلەن ئۇرغاندىن كېيىن، «سەن ئادەمگە ئوخشىمايسەن» دېگەن. 2020 - يىلى 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، خىتاي دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسى ئاق تاشلىق كىتاب ئېلان قىلىپ، رايون خەلقىنىڭ «قالاقلىقى»نى تەسۋىرلىگەن.

2. ئىلغار، كەڭ كۆلەملىك نازارەت قىلىش سىستېمىسى

(1) كامېرا نازارىتى

2014 - يىلى 5 - ئايدا، خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاندا «زوراۋان تېررورلۇققا قاتتىق زەربە بېرىش ھەرىكىتى» ۋە «تېررورلۇققا قارشى خەلق ئۇرۇشى» قوزغىغانلىقىنى جاكارلىغان. خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ شەرقىي تۈركىستان دائىرىلىرىگە «پولات ئىستېھكام» (铜墙铁壁) بەرپا قىلىپ، «ئاسماندا تور، يەردە قاپقان» (天罗地网) قۇرۇشنى بۇيرۇغان. شۇ يىلى، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان ۋىلايەتلەردىكى خىتاي دائىرىلىرى (شى جىنپىڭ يوليورۇق بەرگەن) بۇ تام ۋە كۆزىتىش تورلىرىنى تۈركۈملەپ بەرپا قىلىپ، يېزىلارغا، مەسجىدلەرگە ۋە مۇھىم يول ئېغىزلىرىغا نەچچە مىڭلىغان يۇقىرى ئېنىقلىقتىكى كامېرالارنى ئورنىتىپ، ئۇلارنى يۇقىرى تېخنىكىلىق قوماندانلىق مەركەزلىرىگە تۇتاشتۇرغان. 2016 - يىلىدىن 2018 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، قىسمەن شەھەرلەر بۇ كۆزىتىش سىستېمىسىغا 46 مىليون دوللار مەبلەغ سالغان، ھەتتا مەلۇم بىر ناھىيە مىڭغا يېقىن مەسجىدنىڭ ھەر بىرىگە چىراي تونۇيالايدىغان كامېرا ئورناتقان.

(2) پارتىيە كادىرلىرىدىن تەركىب تاپقان «خىزمەت ئەترىتى»

2014 - يىلى، خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ ۋە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ باشقا رەھبەرلىرى مەخپىي يېرىم ھەربىي تەشكىلات بولغان ئاتالمىش «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش قىسىملىرى»نى شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىغا خىتاي كۆچمەنلەرنى ئېلىپ كېلىشنى تېزلىتىشكە بۇيرۇغان. ئاتالمىش «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش قىسىملىرى» شەرقىي تۈركىستاندىكى غوللۇق مۇستەملىكىچى ئورگان ۋە ئەڭ چوڭ پاختا ئىشلەپچىقارغۇچى بولۇپ، رايوندىكى تۈرمىلەرنى، يىغىۋېلىش لاگېرلىرىنى ۋە ئەمگەك لاگېرلىرىنى باشقۇرىدۇ، شۇنداقلا (ئاتالمىش ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتكە ئەمەس) بىۋاسىتە خىتاي كومپارتىيەسىگە بويسۇنىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى يەنە نەچچە يۈزمىڭلىغان پارتىيە كادىرلىرىنى «خىزمەت گۇرۇپپىسى» نامىدا ھەركۈنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇچۇر ئىگىلەشكە ئورۇنلاشتۇرغان. مەزكۇر خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر ھۆكۈمەتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىدە يېتىپ قوپۇپ، ئۇلاردا «دىنىي ئىبادەت قىلىش»

دېگەندەك، تۇتقۇن قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان قىلمىشلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرگەن. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كۆرسەتمىسىدە، ئۆيىدىكى بالىلارنى نىشانلاش ۋە سوراق قىلىش، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر كىملىكىنى ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرىدىغان مائارىپنى قوبۇل قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇر ئاتا - ئانىلارنىڭ (بالىلىرى ئۈستىدىكى) نوپۇزىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، بالىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈۋېتىش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن. 2016 - يىلى 10 - ئايدا، (ئاتالمىش) «مىللەتلەرنىڭ بىرىكىشى» ۋە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى» نى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن خىتاي كادىرلىرىنى مەجبۇرىي ھالدا ئۇيغۇر ئائىلىلەر (ئاساسلىقى تۇتقۇندىكىلەرنىڭ ئائىلىسى) بىلەن «قوشماق تۇغقان» قىلىدىغان پروگرامما يولغا قويۇلغان. (مەزكۇر پروگراممىغا كۆرە) بۇ كادىرلار ئۆزلىرىنىڭ «ساددا تۇغقانلىرى» نى كەم دېگەندە ھەر ئىككى ئايدا بىر قېتىم، ھەر قېتىمدا بەش كۈندىن يوقلاپ، «دېھقانلار تۇرمۇشى» نىڭ ئەڭ خۇسۇسىي تەرەپلىرىگىچە ئارىلىشىشى، شۇ ئائىلىدىكى مەينەتچىلىك ۋە دىنىي ئېتىقادنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر قانداق «مەسىلە» نى «تۈزىتىشى» ۋە بۇ جەرياندىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى خاتىرىلەپ مېڭىشى كېرەك ئىدى. ئىگىلىنىشچە، كادىرلار ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ ئەزالىرى سۈپىتىدە، ئۇلار بىلەن بىر كارىۋاتتا ئۇخلايدىكەن. بىرىنچى قول مەلۇماتلارغا كۆرە، بۇ جەرياندا، ئۇيغۇر ئاياللىرىغا جىنسىي پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋە باسقۇنچىلىق قىلىشۇمۇ ئومۇملاشقان. بۇنىڭدىن سىرت، شەرقىي تۈركىستاندىكى ناھىيەلىك ھۆكۈمەتلەر ئۇيغۇرلارنى خىتايلار بىلەن توي قىلىشقا زورلىغان، رىغبەتلەندۈرگەن ۋە بۇ جەھەتتە سىجىل كۈچ چىقارغان. مەزكۇر سىياسەت خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ 2014 - يىلىدىكى خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ ئىشتىراك قىلغان يۇقىرى دەرىجىلىك يىغىنىدىن مەنبەلەنگەن. خىتاي - ئۇيغۇر ئائىلىرى توي خېتى ئالغاندىن كېيىن، رايون دائىرىلىرى ئۇلارغا يىللىق تولۇقلىما پۇلى بەرگەن، شۇنداقلا مائارىپ ۋە كەسپىي جەھەتتىكى ئەۋزەللىكلەر بىلەن تەمىنلىگەن. دائىرىلەر يەنە ئۇيغۇر قىزلىرىنى خىتايلار بىلەن توي قىلىشقا قىستاپ، بۇنىڭغا ئۈنۈمسىز ئۆزىنى ياكى ئائىلە ئەزالىرىنى تۇتقۇن قىلىدىغانلىقى ھەققىدە تەھدىت سالغان.

3) چېن چۈەنگونىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا «ساقچى دۆلىتى» نىڭ كېڭىيىشى

2016 - يىلى، چېن چۈەنگو خىتاي كومپارتىيەسى شەرقىي تۈركىستان شۆبىسىنىڭ سېكرېتارى ۋە «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش قىسىملىرى» نىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى بولۇپ تەيىنلەنگەن. ئۇ 2016 - يىلى 9 - ئايدىكى نۇتقىدا، ئۆزىنىڭ مەزكۇر رايوندىكى سىياسىي كۈنتەرتىپىنى بايان قىلىپ، بىخەتەرلىك خادىملىرىغا تېرورلۇق، ئاشقۇنلۇق ۋە بۆلگۈنچىلىكتىن ئىبارەت «ئۈچ خىل كۈچ» كە ئاكتىپ ۋە سىستېمىلىق قارشى تۇرۇش ھەققىدە يوليورۇق بەرگەن. ئۇ يەنە شەرقىي تۈركىستاندا بىخەتەرلىك قىسىملىرىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كۆپەيتىپ، تۇنجى يىلى بىخەتەرلىك تارماقلىرىغا 100 مىڭ 680 خىزمەتچى ئالىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان. بۇ شۇنىڭدىن

ئىلگىرىكى ئالتە يىلدىكى ئوتتۇرىچە ساننىڭ 13 ھەسسىسىگە توغرا كېلەتتى. ئۇ بۇ رايوننى «ئىجتىمائىي مۇقىملىق»نى ئىجرا قىلىشقا مەسئۇل ئەمەلدارلار نازارەت قىلىدىغان بىر قانچە مىڭ مەھەللە (ياكى خىتايلارنىڭ تەبىرى بويىچە «ئىجتىمائىي رايون»)گە ئايرىغان. ئۇ شەرقىي تۈركىستاندىكى شەھەر - بازار، يېزا - كەنت ۋە چوڭ دوقمۇشلاردا مىڭلىغان «قولايلىق ساقچى پونكىتى» تەسىس قىلغان. ئۇ 2011 - يىلى تىبەت ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە سېكرېتارى بولغان مەزگىلدىن باشلاپلا، شەھەر مەركىزىدىكى ھەر 300 مېتىردىن 500 مېتىرغىچە بولغان ئارىلىقتا مۇشۇنداق پونكىتلارنى تەسىس قىلىشقا باشلىغانىدى. ئۇ يەنە مەجبۇرىي سالامەتلىك تەكشۈرۈش ئارقىلىق بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇماتلارنى يىغىۋېزۈپ، رايوندىكى ئۇيغۇرلارنى كەڭ كۆلەمدە كۆزىتىش ۋە ئىز قوغلاش سىستېمىسىنى كۈچلەندۈرگەن. ئىگىلىنىشچە، (شەرقىي تۈركىستاندىكى) يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۇيغۇرلار كۆپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى يېرىمغا يېقىن ئاھالىنى تۇتقۇن قىلىش، ئەگەر (مۇناسىۋەتلىك) ئەمەلدارلار بۇ «نورما»نى ئادا قىلالمىسا، شۇ ئەمەلدارلارنى تۇتقۇن قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. (شۇنداقلا، بۇ تەھدىتنىڭ ئەمەلىيىتى سۈپىتىدە) چېن چۈەنگو قولغا ئېلىنغان ئۇيغۇرلارنى قويۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن تۈرمىگە تاشلانغان، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى مەلۇم بىر ناھىيەنىڭ رەھبىرى ۋاڭ يوڭجى قاتارلىق «سىياسەتكە ماسلاشمىغان» ئەمەلدارلارنى تازىلاپ، ئۇلارنى باشقىلارغا ئىبىرەت قىلغان. ۋاڭ يوڭجىنىڭ ئىقرارنامىسى ۋە تەپسىلىي دوكلاتى شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدا ئەمەلدارلارغا ئاگاھلاندۇرۇش سۈپىتىدە تارقىتىلغان. ھالبۇكى، شەرقىي تۈركىستاندا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىلمىشلىرى سەۋەبلىك جازالانغان مىڭلىغان ئەمەلدارلار بار.

4) بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇماتلارنى توپلاش ۋە رەقەملەشكەن نازارەت

2016 - يىلى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىلىرى (شەرقىي تۈركىستاندىكى) «بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» (一体化联合作战平台) دەپ ئاتالغان نازارەت سىستېمىسىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان ئاھالىلىرىنىڭ يۈزىنى سىكانىرلاپ، كۆرۈش تور پەردىسىنى تەكشۈرۈپ، ئاۋازىنى، قەدەم ئىزىنى، بارماق ئىزىنى، DNA سىنى ئېلىپ ۋە قان تىپىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇماتلىرىنى سىستېمىلىق ھالدا توپلاشقا باشلىغان. خىتاي دائىرىلىرى 2016 - يىلىدىن 2017 - يىلىغىچە، ئەينى چاغدا 24.5 مىليون نوپۇسى بار شەرقىي تۈركىستاندا 36 مىليون قېتىم بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇمات توپلىغان (يەنى سانلىق مەلۇمات توپلاش نىسبىتى نوپۇسنىڭ بىر يېرىم ھەسسىسىگە توغرا كەلگەن بولۇپ، بۇ بارلىق كىشىلەرنىڭ بىئولوگىيەلىك سانلىق مەلۇماتلىرىنىڭ تولۇق توپلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ).

«بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» ۋىدىئو كامېرالىرى، wifi تورى، بىخەتەرلىك تەكشۈرۈش پونكىتلىرى ئارقىلىق، شۇنداقلا ئەقلىي فونلار ۋە باشقا خۇسۇسىي ئۇچۇرلارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان ئاھالىلىرىنىڭ شەخسىي ئۇچۇرلىرىنى تىزىملايدىغان چوڭ بىرپىك سىستېمىسى بولۇپ، مۇئەييەن ھېسابلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق تۇتقۇن قىلىشقا تېگىشلىك «گۇماندار»لارنىڭ تىزىملىكىنى تۇرغۇزىدۇ. ساقچى ۋە باشقا ئەمەلدارلارنىڭ يانفون يۇمشاق دېتالى ئارقىلىق «بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» بىلەن ئالاقىلىشىشى تەلەپ قىلىنغان. 2017 - يىلى 6 - ئايدا، بىخەتەرلىك خادىملىرى يەتتە كۈن ئىچىدە نوقۇل «بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» نىڭ يەكۈنىگە ئاساسلىنىپلا، قەشقەر، خوتەن، قىزىلسۇ ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدىكى 15 مىڭ 683 كىشىنى جازا لاگېرلىرىغا سولغان، 706 كىشىنى قولغا ئالغان ۋە 2096 ئادەمنى «ئالدىنى ئېلىش خاراكتېرلىك نازارەت» ئاستىغا ئالغان.

2017 - يىلى 6 - ئايدا، ئەينى ۋاقىتتىكى خىتاي كومپارتىيەسى شەرقىي تۈركىستان شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ۋە ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك بىخەتەرلىك ئەمەلدارى جۇ خەيلۇنىنىڭ (朱海仑) قوماندانلىقىدىكى «پارتىيە كومىتېتىنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى زەربە ۋە ھۇجۇمغا قوماندانلىق قىلىش شىتابى» شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا «بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» ۋە يەرلىك كۈچلەر بىلەن قانداق ماسلىشىپ، ئۇيغۇرلارنى نىشانلاش توغرىسىدا يوليورۇق بېرىلگەن بىر قاتار ھۆججەت ياكى ئۇقتۇرۇشلارنى تارقاتقان. ھۆججەتلەردە «بىر گەۋدىلەشكەن بىرلەشمە جەڭ قىلىش سۈپىسى» توپلىغان، مۇسۇلمانلار ئۈچۈن لايىھەلەنگەن مەلۇم بىر يۇمشاق دېتالنى ئىشلەتكەن، ئارىسىدا مىڭلىغان «ئىجازەتسىز ئىمام» مۇ بار بولغان ئىككى مىليونغا يېقىن ئۇيغۇرغا ئالاقىدار سانلىق مەلۇماتلار نەقىل قىلىنىپ، يەرلىك دائىرىلەر ئۇلارنى «بىر مۇبىر» تەكشۈرۈپ، لايىقىدا «زەربە بېرىش» كە بۇيرۇلغان.

3. «قانۇنىي»لاشتۇرۇلغان زىيانكەشلىك ۋە قانۇندىن ھالقىغان ھالدا كەڭ كۆلەملىك تۇتقۇن

قىلىش

2016 - يىلى ئۆكتەبىردە، يەرلىك ساقچى تارماقلىرى شەرقىي تۈركىستان ئاھالىلىرىنىڭ پاسپورتىنى مۇسادىرە قىلىشقا باشلىغان. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەدلىيە تارماقلىرى ئۆزلىرى «تەربىيەلەپ ئۆزگەرتىش مەركىزى» دەپ پەردازلايدىغان تۇتۇپ تۇرۇش مەركەزلىرى ياكى جازا لاگېرلىرىنى قۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن. 2016 - يىلى يېڭى «چېگرا سىرتىدىكى تېررورلۇققا قارشى تۇرۇش قانۇنى» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، خىتاي خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ شەرقىي تۈركىستان شۆبىسى 2017 - يىلى 4 - ئاي ۋە 5 - ئايلاردا يېڭى «رادىكالىقنى يوقىتىش» نىزامنامىسىنى

ماقۇللاپ، دىنىي تەبلىغ ياكى ماتېرىياللارنى تارقىتىش، (مۇھەممەد، مۇجاھىد دېگەندەك) مۇئەييەن ئىسىملارنى قويۇش، «تەرتىپسىز» ساقال قويۇش ۋە (ھىجاب، يەكتەك دېگەندەك) بەزى كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىش قاتارلىق بارلىق ئىسلامىي قىلمىشلارنى تامامەن دېگۈدەك جىنايەت دەپ بېكىتكەن ۋە بۇ ئىشلارنى تۇرمۇشنىڭ پۈتكۈل ساھەلىرىدىن يوقىتىشقا چاقىرغان. بۇ نىزامنامىنىڭ 14 - ماددىسىدا «قىلمىشنى توغرىلاش» ۋە باشقا مۇجمەل «تەربىيەلەش» شەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «تەربىيەلەپ ئۆزگەرتىش» ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ كەڭ كۆلەملىك تۇتۇپ تۇرۇش لاگېرلىرىنىڭ بەرپا قىلىنىشى ۋە ئىشقا كىرىشتۈرۈلۈشى ھەققىدىكى رەسمىي تەستىقتۇر.

رەسمىي جىنايى ئىشلار ئەدلىيە سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان ۋە (شەرقىي تۈركىستاندا) ئەسلىدىنلا مەۋجۇت بولغان تۈرمىلەر بىلەن جازا لاگېرلىرى ئارىسىدا پەرق بار. ئەمما، (شەرقىي تۈركىستاندىكى) ئەمەلدارلارنىڭ سۆزىگە ئاساسلانغاندا، مەزكۇر جازا لاگېرلىرى رەسمىي تۈرمىلەرگە قامىلىشتىن ئىلگىرىكى ئۆتكۈنچى مۇئەسسەسەلىك رولىنى ئوينىمايدىغان بولۇپ، خىتاي دائىرىلىرى ئۇيغۇرلارنى (تۈرمە ۋە جازا لاگېرلىرىدىن ئىبارەت) ھەر ئىككى سىستېمىغا سولاشنى پىلانلىغان.

2018 - يىلى، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ كادىرلىرىغا «تۇتۇپ تۇرۇلۇشى كېرەك بولغانلارنى ئەڭ زور چەكتە تۇتۇپ تۇرۇش» بۇيرۇقى چۈشكەن. يەرلىك ھۆكۈمەتلەرمۇ ھەر بىر ئائىلىدىن كەم دېگەندە بىر ئەزانىڭ ئاز دېگەندە بىر ئايدىن ئۈچ ئايغىچە «كەسپىي تەربىيەلەش» نى قوبۇل قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشقا بۇيرۇلغان. 2018 - يىلىنىڭ بېشىدا، شەرقىي تۈركىستاندىكى دېھقانچىلىق تارماقلىرى: «بەزى ئۆيلەردە پەقەت ياشانغانلار، ئاجىز ئاياللار ۋە بالىلارلا قالغان» دېگەن مەزمۇندا بايانات ئېلان قىلغان. كەڭ كۆلەملىك تۇتقۇن قىلىشتىن سىرت، شەرقىي تۈركىستاندىكى سوت مەھكىمىلىرىدىكى رەسمىي ئەرز ۋە جازا ھۆكۈم قىلىش سانى 2017 - ۋە 2018 - يىللىرى شىددەت بىلەن ئېشىپ، 350 مىڭ ئادەم قېتىمغا يەتكەن. بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، ئالدىنقى يىللاردا ھەر يىلدىكى ئەرزلەرنى سانى 30 مىڭغا يەتمەيتتى. يېڭىدىن سېلىنغان ياكى كېڭەيتىلگەن لاگېرلاردىكى مەھبۇسلارنىڭ سانى تەخمىنەن بىر مىليوندىن ئىككى مىليونغىچە بولۇپ، بۇ تېخىمۇ كەڭ كۆلەملىك تۇتقۇن قىلىش دولقۇنىدا رەسمىي جازا بېرىلگەنلەرنىڭ سانىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

«ئاقسۇ تىزىملىكى» ۋە «قاراقاش تىزىملىكى» دەپ ئاتالغان ئىككى پارچە ھۆكۈمەت ھۆججىتىنىڭ ئاشكارىلىنىشى شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈگىمەس تۇتقۇن قىلىش - مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىش دەۋرىيلىكىنىڭ ئارقىسىدىكى مېخانىزىمنىڭ ئەڭ ئىنچىكە ۋە ئەتراپلىق مەلۇماتلىرى بىلەن تەمىنلىگەن. مەزكۇر تىزىملىكلەر مىڭلىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ناماز ئوقۇيدىغان - ئوقۇمايدىغانلىقى، مەسجىدكە بارىدىغان - بارمايدىغانلىقى، روزا تۇتىدىغان - تۇتمايدىغانلىقى ياكى باشقا ئاساسلىق دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان - شۇغۇللانمايدىغانلىقى قاتارلىق

ئۇچۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. تۇتقۇن قىلىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرى «1980 - يىلىدىن كېيىن تۇغۇلغان»، «ئىش - ھەرىكەتلىرى گۇمانلىق»، «ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورى مۇرەككەپ»، «نامۇۋاپىق (جىنسىي) مۇناسىۋەتتە بولغان» ياكى «پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلغان» دېگەندەك مۇجەمل، ھەممىگە تەدبىقلىغىلى بولىدىغان كاتېگورىيەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ لاگېرلارغا سولانغان ئۇيغۇرلار بالىلىرىنىڭ دىنىي ئىبادەت قىلغانلىقى، ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ لاگېردىكى قىيىنچىلىقلارغا قارىتا «غۇم ساقلىغانلىقى» قاتارلىق «جىنايىتى» سەۋەبلىك، لاگېردىكى تۇتقۇنلۇق مۇددىتى تېخىمۇ ئۇزارتىلغان.

(لاگېرلارغا مۇناسىۋەتلىك سېتىۋېلىش تەلەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان) 2017 - ۋە 2018 - يىللىرىدىكى ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرىگە كۆرە، يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ قولغا ئېلىنغانلارنى قاتتىق كونترول قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارغا توك كالتىكى، «بۆرە چىشى» دەپ ئاتىلىدىغان تۆمۈر چىشلىق توقماقلار، نەيزە، توك تاپانچىسى، تور مىلتىقى، ياش ئاققۇزۇش بومبىسى، قارىمۇچ پۈركۈگۈچ، ساقچى فورمىسى ۋە كويىزا قاتارلىق بىر قاتار قورال ۋە تۈرمە بۇيۇملىرى بېرىلگەن. ئىگىلىنىشچە، تۇتقۇنلار جازا لاگېرلىرىغا ئەكىرىلىشتىن ئىلگىرى، ئۇلارنىڭ ئەۋرىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن بەدىنى تەكشۈرۈلگەن. ئاندىن بېشىغا خالتا كىيگۈزۈلۈپ، پۇت - قوللىرىغا زەنجىر - كىشەن سېلىنغان ھالدا لاگېرغا ئەكىرىلىپ، قاراۋۇللارنىڭ ئالدىدا پۈتۈن كىيىملىرىنى سېلىشقا مەجبۇرلانغان ۋە چېچى چۈشۈرۈۋېتىلگەن. ئاندىن «تەربىيەلىنىش» مەجبۇرىيىتى بار بۇ تۇتقۇنلار (لاگېردىكى) قائىدە - تۈزۈملەرگە ئەمەل قىلمىسا جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدىكى ھۆججەتلەرگە ئىمزا قويۇشقا مەجبۇرلانغان. قاراۋۇللار كامېرنىڭ ھەممە يېرىنى كۆرگىلى بولىدىغان نازارەت كامېراسى ئارقىلىق تۇتقۇنلارنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنى نازارەت قىلغان ۋە ھەربىي ئۇسلۇبتىكى مەشىق ۋە «تەربىيەلەش» تەشۋىشچى نۇقسان سادىر قىلغانلارنى جازالىغان.

ئىنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ھېكمەتیار ئىبراھىم

ئۇيغۇرلاردا مېھماندوستلۇق ۋە

مېھماندارچىلىق ئەدەبلىرى

ئابدۇكېرىم راخمان، رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا، شېرىپ خۇشتار

ئۇيغۇرلاردا مېھماندوستلۇق ۋە مېھماندارچىلىق ئەدەبلىرى

ئابدۇكېرىم راخمان، رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا، شېرىپ خۇشتار

ئۇيغۇرلاردا مېھماندوستلۇق

- مېھماندوستلۇق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ ئېسىل، ئەڭ ياخشى ئەنئەنىسى. ئۇيغۇر خەلقى ئۆيگە مېھمان كەلسە «بەخت كېلىدۇ» دەپ قارايدۇ. مېھماندوستلۇق نۇرغۇن جەھەتلەردىن ئىپادىلىنىدۇ.
1. ئۆيگە كەلگەن مېھماننىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، ئالاھىدە داستىخان سېلىنىدۇ. ئەقەللىسى، قايناق سۇ، زاغرا بىلەن بولسىمۇ مېھمان قىلىنىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مېھماندوستلۇقى ھېيت - ئايەملەردە ئالاھىدە گەۋدىلىك كۆرۈلىدۇ.
 2. مېھمان ھۆرمەتكە سازاۋەر. مېھمانغا چاي ياكى تاماق پەتنۇس بىلەن سۈنۈلىدۇ. ئائىلاج بىر قول بىلەن بېرىش توغرا كېلىپ قالسا «بىر قولۇم بولۇپ قالدى، ئەپۇ قىلسىلا» دەپ ئۆزرە ئېيتىلىدۇ. شۇنداقلا مېھمان ياكى چوغلارنىڭ قولىدىن بىر نەرسە ئالغاندىمۇ ئىككى قوللاپ ئېلىش - بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي ئادىتى. مېھمانغا چاي قۇيغاندا ياكى باشقا نەرسە سۈنۈلغاندا، ئوڭ قول ئىشلىتىلىدۇ. سول قولى ئىشلىتىش مېھمانغا نىسبەتەن تولمۇ ھۆرمەتسىزلىك بولىدۇ.
 3. ئەر - خوتۇن دەرەقەم تۇرۇپ مېھمان كۈتۈۋاتقاندا، ئۆي ئىگىسى بولغان ئايال ئەر مېھمانغا توغرىدىن - توغرا چاي ياكى تاماق سۇنمايدۇ. پەقەت ئېرى ئارقىلىق سۇنىدۇ.
 4. مېھمانغا چاي قۇيۇلغان ياكى تاماق ئۇسۇلغان قاچىنىڭ پۇچۇق ياكى دەز بولۇپ قالماسلىقىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىنىدۇ. ئەگەر دىققەتسىزلىكتىن دەز ياكى پۇچۇق قاچىدا چاي ياكى تاماق كەلتۈرۈپ قالغان بولسا، ئۆي ئىگىسى سەزگەن ھامان يەڭگۈشلىۋاتىدۇ ۋە مېھماندىن ئەپۇ سورايدۇ. مېھمانغا چاي قۇيغاندا پىيالىنى تولدۇرۇپ قۇيمايدۇ، چايىنى پىيالىنىڭ ئوتتۇرىغا قۇيۇپ كۆپۈكلەشتۈرۈۋېتىش ناھايىتى ئەيىب بولىدۇ. شۇڭا چاي پىيالىنىڭ يان تەرىپىگە قۇيۇلىدۇ. پىيالىدىكى كونا چاي ئۈستىگە يېڭى چاي قۇيۇلماستىن، كونا چايىنى تۆكۈۋېتىپ چايىنى يېڭىلايدۇ.

5. مېھمان كاڭلىق - سۈپىلىق ئۆيگە باشلانغان بولسا، مېھماننىڭ ئاستىغا كۆرپە سېلىنىدۇ.
6. ئۆيگە كەلگەن مېھمان ئىشىك ئالدىدا ياكى دەرۋازا سىرتىدا ئۈزۈلۈپ قويۇلىدۇ. ئىشىكتىن چىقماي ئۈزۈلۈپ قويۇش مېھمانغا نىسبەتەن ناھايىتى ھۆرمەتسىزلىك بولىدۇ.
7. بىراۋنىڭ ئۆيىگە ئۇلاغلىق مېھمان كەلسە، ئۆي ئىگىسى ئۆينىڭ سىرتىغا چىقىپ قارشى ئالغاندىن سىرت، مېھماننىڭ قولىدىن ئۇلاغنى ئېلىپ باغلايدۇ. مېھمان يانار ۋاقتىدا ئۆي ئىگىسى ئۇلاغنى يېشىپ كېلىپ، مېھماننىڭ قولىدىن يۆلەپ، ئۇلاغقا مىنگۈزۈپ قويىدۇ.

داستىخان ئۈستىدە

- كۆپ ھاللاردا توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ قاتارلىق مەرىكىلەردە، مېھماندارچىلىقتا تونۇغان - تونۇمىغان، ياشانغان ۋە ياشلار بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ قېلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق چاغلاردا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئەدەب - ئەخلاققا دائىر بىر مۇنچە قائىدە - يوسۇنلار بولىدۇ:
1. چوڭلار بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرغاندا، تاماققا چوڭلار قول ئۇزاتمىغۇچە قول ئۈزۈلۈش تولىمۇ ئەدەبىيەتسىزلىك بولىدۇ. «قېنى ئېلىپ بەرسىلە» دەپ چوڭلارنى تەكلىپ قىلىش گۈزەل ئەخلاقىدۇر. شۇنداقلا ساھىبىخان تاماققا تەكلىپ قىلمىغۇچە تاماققا قول سۇنۇپ تاماقنى يېيىشكە باشلاش - بۇمۇ ئەخلاقسىزلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
 2. باشقىلار بىلەن بىر داستىخاندا تاماق يېگەندە، ئۆز ئالدىنى قويۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىغا قول ئۈزۈلۈش - بۇمۇ ئەدەبىيەتسىزلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا قاچىدىكى تاماقنى ئېلەشتۈرۈپ قوچۇش تولىمۇ ئەدەبىيەتسىزلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
 3. تاماق ۋاقتىدا گەپداغلىق قىلىپ باشقىلارنىڭ كەيپىنى بۇزۇش ئەيىبلىك ئىشلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
 4. تاماقنى ئاشۇرۇپ قويۇش، تاماقنى پاكىز يېمەي، قاچىدا تاماق يۇقۇندىلىرىنى قالدۇرۇش بۇمۇ ناچار قىلىقلاردىندۇر. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ ئېسىل ئادەتلىرىدىن بىرى يېمەك - ئىچمەكنى زايە قىلماسلىق، ئۇنى قەدىرلەش، شۇڭا يەرگە چۈشۈپ كەتكەن ياكى داستىخانغا چېچىلىپ كەتكەن نان ئۇۋاقلىرىنى تېرىۋېلىپ ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.
 5. داستىخان ئۈستىدە چۈشكۈرۈش، يۆتىلىش توغرا كەلگەندە، قولىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئېغىز - بۇرۇننى توسۇۋېلىش - بۇ ئەدەبىيەت بىلگىسى. شۇنىڭدەك داستىخان ئۈستىدە ياكى بىراۋنىڭ

يېنىدا مىشقىرىش، قاقىرىش ئەيىب ئىشلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، داستىخان ئۈستىدە چىش كولاش، قاتتىق كېكىرىشمۇ ئەيىب ئىشلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر چىشنى كولاشقا توغرا كەلسە، ئېغىزنى ئالىقان بىلەن توسۇپ تۇرۇپ كولايدۇ. داستىخان ئۈستىدە ۋە باشقىلار يېنىدا ئەسەنەپ كېرىلىشمۇ ئەيىب ئىشلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

6. داستىخانغا ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى ھەممە ئادەم قولىنى چايقايدۇ. شۇنداقلا چوڭ - كىچىك تەرەتتىن كېيىنمۇ قول يۇيىدۇ. قولىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، قول لۆڭگە بىلەن ئېرتىلىدۇ. قولىنى سۈرتىمەستىن قولىنى سىلكىش ئەيىب ئىشلار بولۇپ سانىلىدۇ.

7. بىراق داستىخان ئۈستىگە كىرىپ كەلسە، ئۇنى «كەلسىلە» «داستىخانغا كەلسىلە» دەپ داستىخانغا تەكلىپ قىلىشمۇ ئەڭ ياخشى ئەخلاقىمىز.

8. ياشانغان ئادەملەر بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ تاماق يېگەندە يالاڭباشتاقتا ئولتۇرۇش - باشقىلار تەگەيدىغان ئىشلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا نەزىر - چىراغ، ئۆلۈم - يېتىم مەرىكىلىرىگىمۇ يالاڭباشتاقتا بېرىش ئەيىب ئىشلار جۈملىسىگە كىرىدۇ. بۇنى جامائەت تەگەيدۇ.

9. باشقىلار بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ تاماق يېگەندە داستىخان يىغىلىماي تۇرۇپ (دۇئا قىلىنماي تۇرۇپ) ياكى باشقىلار تامىقىنى يەپ بولماي تۇرۇپ، داستىخاندىن تۇرۇپ كېتىش ناھايىتى ئەدەبىسىزلىك بولىدۇ.

ئابدۇكېرىم راخمان، رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا، شېرىپ خۇشتار قاتارلىقلار بىرلىشىپ تۈزگەن «ئۇيغۇر ئۆرپ - ئادەتلىرى» ناملىق كىتابتىن ئۇيغۇرلار ژۇرنىلى تەھرىراتى تەييارلىدى.

تالىسان كىم؟

تالىبان كىم؟

ئەمەلىيەت قاتتىق قول ئىسلامىي تالىبان ھەرىكىتىنىڭ ئافغانىستاندىكى قورقۇنچىلۇق ئۇرۇش كۈچى ۋە ئافغانىستان ھۆكۈمىتى ئۈچۈن زور تەھدىت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

2001 - يىلى ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى تاجاۋۇزچىلىقتا ھاكىمىيەتتىن مەھرۇم قىلىنغان بۇ تەشكىلات بارا - بارا كۈچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ھازىر شۇ ۋاقىتتىن بۇيانقى ھەرقانداق چاغدىكىدىن تېخىمۇ كۆپ زېمىننى تىزگىنلەپ ۋە ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىپ تۇرماقتا.

تالىبان قاتتىق قول دىنىي ئالىم مەۋلەۋى ھىبەتۇللاھ ئاقھۇنزاڧەنىڭ (Hibatullah Akhundzada) رەھبەرلىكىدە، 2018 - يىلىدىن باشلاپ ئامېرىكا بىلەن بىۋاسىتە سۆھبەتلىشتى، ھەر ئىككى تەرەپ نەچچە ئون مىڭلىغان ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ئۇزاققا سوزۇلغان توقۇنۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىشماقتا.

پۇشتۇ تىلىدا «ئوقۇغۇچىلار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «تالىبان» 1990 - يىللارنىڭ بېشىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەسكەرلىرى ئافغانىستاندىن چېكىنگەندىن كېيىن، پاكىستاننىڭ شىمالىدا مەيدانغا كەلگەن.

پۇشتۇلارنى ئاساس قىلغان بۇ ھەرىكەت ئەڭ دەسلەپتە، كۆپىنچىسى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەبلىغىگە تايىنىدىغان، سۈننىي مەزھەپنىڭ ئەقىدىلىرىنى ئۆگىتىدىغان دىنىي مەكتەپلەردە پەيدا بولغان دەپ قارىلىدۇ.

تالىباننىڭ - پاكىستان ۋە ئافغانىستاننى كېسىپ ئۆتىدىغان پۇشتۇ رايونلىرىدا - بەرگەن ۋەدىسى تىنچلىق ۋە بىخەتەرلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، شۇنداقلا ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغان ھامان، ئۆز شەرىئىتىنى ياكى ئىسلام قانۇنىنى يولغا قويۇشتىن ئىبارەت ئىدى.

تالىبان ئافغانىستاننىڭ غەربىي جەنۇبىدىن باشلاپ، تەسىر كۈچىنى تېزلا كېڭەيتتى.

1995 - يىلى 9 - ئايدا ئۇلار ئىران بىلەن چېگرالىنىدىغان ھىرات ئۆلكىسىنى قولغا كىرگۈزدى.

شۇنىڭدىن دەل بىر يىل ئۆتكەندە، ئۇلار ئافغانىستاننىڭ پايتەختى كابۇلنى قولغا كىرگۈزۈپ، ئافغانىستان مۇجاھىدلىرىنىڭ يولباشچىلىرىدىن بىرى بولغان پىرىزىدېنت بۇرھانۇددىن رەببانىنىڭ (Burhanuddin Rabbani) ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى.

1998 - يىلىغا كەلگەندە، تالىبان ئافغانىستاننىڭ 90 پىرسەنتكە يېقىن زېمىننى كونترول قىلدى.

سوۋېت ئىتتىپاقى قوغلانغاندىن كېيىن، مۇجاھىدلىرىنىڭ ئىچكى جەدەل - ماجىرالىرىدىن بىزار بولغان ئافغانىستانلىقلار، تالىبان ئوتتۇرىغا چىقىشى ھامان ئۇلارنى قارشى ئالدى.

تالىباننىڭ دەسلەپتە ئالقىشلىنىشى ئاساسلىقى ئۇلارنىڭ چىرىكلىكىنى تۈگىتىش، قانۇنسىزلىقنى تىزگىنلەش، شۇنداقلا يوللارنى ۋە ئۆز كونتروللۇقىدىكى رايونلارنى سودىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن خەۋپسىزلەشتۈرۈش جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتىدىن مەنبەلەنگەنىدى.

تالىبان قاتىللارغا ۋە زىنا قىلغۇچىلارغا ئاشكارا ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىش، ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلەنگەنلەرنىڭ قولىنى كېسىش دېگەندەك ئىسلامىي جازالارنى يولغا قويدى ياكى قوللىدى.

(تالباننىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى ئافغانىستاندا) ئەرلەرنىڭ ساقال قويۇشى، ئاياللارنىڭ بۇرقا (ئاياللارنىڭ بەدىنىنىڭ ھەممە يېرىنى تولۇق ئوراپ تۇرىدىغان پۈركەنجە) كىيىشى تەلەپ قىلىندى.

تالبان تېلېۋىزور، مۇزىكا ۋە كىنولارنى چەكلىدى. ھەمدە ئون ياش ۋە ئۇنىڭدىن چوڭ ياشتىكى قىزلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇشىنى چەكلىدى.

ئۇلار (غەيرىي دىنىدىكىلەر تەرىپىدىن) تۈرلۈك كۈلتۈرلەر دەپسەندىچىلىك بىلەن ئەيىبلەندى. 2001 - يىلى، تالبان خەلقئارانىڭ نارازىلىقىغا قارىماي، ئافغانىستاننىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى داڭلىق باميان بۇددا ھەيكەللىرىنى چېقىپ تاشلاپ، بۇ جەھەتتىكى قىلمىشلىرىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە چىقاردى.

پاكىستان ئىزچىل ھالدا ئۆزىنىڭ تالبان تەشكىلاتىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىپ كەلدى. ئەمما دەسلەپتە بۇ ھەرىكەتكە قاتناشقان نۇرغۇن ئافغانىستانلىقلارنىڭ پاكىستاندىكى مەدرىسلەردە ئوقۇغانلىقىدا زەربىچە شەك يوق.

تالبان ئافغانىستاندا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە، ئۇلارنىڭ ھاكىمىيىتىنى سەئۇدى ئەرەبىستان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى ۋە پاكىستاندىن ئىبارەت ئۇچلا دۆلەت ئېتىراپ قىلغانىدى.

شۇنداقلا، پاكىستان يەنە تالبان بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئەڭ ئاخىرىدا ئۈزگەن دۆلەتتۇر.

تالبان بىر مەھەل ئۆز كونتروللۇقىدىكى غەربىي شىمالدىكى رايونلاردىن پاكىستانغا زەربە بېرىمىز دەپ تەھدىت سالدى. تالباننىڭ پاكىستاندىكى بارلىق ھۇجۇملىرى ئىچىدە خەلقئارادا ئەڭ ئېغىر تەنقىدكە ئۇچرىغان قىلمىشلارنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدىغىنى 2012 - يىلى ئۆكتەبىردە يۈز بەرگەن ۋەقە بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى مالالا يۇسافزاي (Malala Yousafzai) مىنگورا بازىرىغا قايتىش يولىدا تالباننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانىدى.

ھالبۇكى، بىر قېتىملىق چوڭ ھەربىي ھۇجۇم تالباننىڭ (پاكىستاندىكى) تەسىرىنى زور دەرىجىدە ئاجىزلاتتى. 2013 - يىلى ئامېرىكانىڭ ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدا پاكىستان تالبانلىرىنىڭ كەم دېگەندە ئۈچ مۇھىم ئەربابى قازا قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇ گۇرۇپپىنىڭ رەھبىرى ھاكىمۇللاھ مەخسۇد (Hakimullah Mehsud) بار ئىدى.

«ئەلقائىدە» نىڭ پاناھگاھى

2001 - يىلى 11 - سېنتەبىردە دۇنيا سودا مەركىزىگە قىلىنغان ھۇجۇمدىن كېيىن، ئافغانىستاندىكى تالبان پۈتۈن دۇنيانىڭ دىققىتىنى تارتتى.

تالبان بۇ ھۇجۇمنى تەشكىللىدى دەپ قارالغان ئۇسامە بىن لادېن ۋە بازا تەشكىلاتىغا پاناھلىق بەردى، دەپ ئەيىبلەندى.

2001 - يىلى 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى ھەربىي ئىتتىپاق ئافغانىستانغا بېسىپ كىردى ۋە 2001 - يىلى 12 - ئاينىڭ بىرىنچى ھەپتىسى تالبان ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلدى.

تالباننىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى رەھبىرى موللا مۇھەممەد ئۆمەر ۋە باشقا كاتتىباشلىرى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تۇتقۇن قىلىش ئوبىيكتلىرىدىن بولۇشىغا قارىماستىن، تۇتۇلۇشتىن ئامان قالدى.

خەۋەر قىلىنىشىچە، تالباننىڭ نۇرغۇن يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىرى پاكىستاننىڭ كۇئېتتا (Quetta) شەھىرىدە پاناھلىنىپ، شۇ يەردە تالبانغا رەھبەرلىك قىلدى.

ئەمما ئىسلامئاباد دائىرىلىرى «كۇئېتتا شۇراسى» نىڭ مەۋجۇتلۇقى ئىنكار قىلدى.

گەرچە چەتئەل ئەسكەرلىرىنىڭ سانى ئۆزىنىڭكىدىن كۆپ بولسىمۇ، تالبان ئاستا - ئاستا تەسىر كۈچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ۋە كېيىنچە تېخىمۇ زورايتىپ، ئافغانىستاننىڭ نۇرغۇن رايونلىرىنى قايتىدىن مۇقىمسىزلىققا دۇچار قىلدى ۋە بۇ دۆلەتتىكى توقۇنۇشلار 2001 - يىلدىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ئەۋجىگە چىقتى.

تالبان كابۇلغا نۇرغۇن قېتىم ھۇجۇم قىلدى. شۇنداقلا، 2012 - يىلى 9 - ئايدا، ناتو (شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى) نىڭ (ئافغانىستاننىڭ ھېلمېند ۋىلايىتىدىكى) بازىسىغىمۇ كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قىلدى.

2013 - يىلى تالبان قاتاردا ئىشخانا تەسىس قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغاندا، تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش ئۈمىدى تۇغۇلغان بولسىمۇ، ئىككىلە تەرەپ بىر - بىرىگە ئىشەنمىگەچكە، توقۇنۇش داۋاملاشتى.

2015 - يىلى 8 - ئايدا تالبان موللا ئۆمەرنىڭ ئۆلۈمىنى ئىككى يىلدىن كۆپرەك يوشۇرغانلىقىنى ئېتىراپ قىلدى.

كېيىنكى ئايدا مەزكۇر تەشكىلات بىر نەچچە ھەپتىلىك ئىچكى نىزاغا خاتىمە بېرىپ، موللا ئۆمەرنىڭ مۇئاۋىنى بولغان موللا مەنسۇرنى يېڭى رەھبەر دەپ تونۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشقانلىقىنى جاكارلىدى.

ئالاھىزەل شۇنىڭ ئالدى - كەينىدە، تالبان 2001 - يىلى مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئۆلكە مەركىزىنى كونترول قىلىپ، ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم شەھەر قۇندۇزنى قولغا كىرگۈزدى.

موللا مەنسۇر 2016 - يىلى 5 - ئايدا ئامېرىكا ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدا ئۆلتۈرۈلۈپ، مۇئاۋىنى مەۋلەۋى ھىبەتۇللاھ ئاقھۇنزادە ئۇنىڭ ئورنىغا چىقتى.

(ئاقھۇنزادە رەھبەرلىكىدىكى تالبان ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بىلەن رەسمىي يوسۇندا سۆھبەتكە ئولتۇرۇشى دۇنيا سىياسى تارىخىدا يېڭى بىر سەھىپىنى ئېچىپ بەردى. - ت)

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11451718>

ئوقۇش ھاياتىدىكى ئەسلىمىلەرم

گۈلنەسا قەيسەر

ئوقۇش ھاياتىمىدىكى ئەسلىمىلەرم

گۈلنەسا قەيسەر

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

تولۇقسىز ئوتتۇرىدا بىر سىنىپتا ئوقۇغان ساۋاقداشلاردىن ئۈچ ئوغۇل، تۆت قىز يەتتەيلەن ناھىيىلىك بىرىنچى ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردۇق. شۇ يىلى پۈتۈن يېزىمىز بويىچە تولۇق ئوتتۇرىغا ئوقۇشقا كىرگەنلەر ئەللىكتىن ئاشاتتى. ياتاقلىق مەكتەپ مۇھىتىدا ئاتا - ئانىمىدىن ئايرىلىپ ئوقۇش، مەكتەپ ئاشخانىسىنىڭ تامىقىغا كۆنەلمەسلىك، ھەر خىل مەجەز - خۇلۇقتىكى بالىلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولۇش بېسىمىدىن سىرت كىيىم - كېچەك، ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش تەرەپلەردە زور قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدىم، كۆپ قېتىم تەنقىدلەندىم. يېزىدىكى ئوقۇش ھاياتىمدا مەكتەپ فورمىسى ئومۇملاشمىغاچقا مۇسۇلمان قىزچاققا خاس يارىشىملىق كۆينەك، ياغلىقلار بىلەن كىيىنىپ يۈرەلەيتتىم. ھەم ئۇ زامانلاردا يۇرتىمىزدىمۇ يالاڭباش يۈرىدىغان ئاياللار يوق ئىدى. ئىشچى - خىزمەتچى ئاياللار ۋە بىر قىسىم مودا ئاياللار بېشىنىڭ يېرىمىغا بولسىمۇ ياغلىق چېگىپ يۈرەتتى. زىيادە چاكىنا، ئالا - بۇلماچ، يېرىم - يالىڭاچ كىيىنىدىغانلار ئاساسەن ئۇچرىمايتتى. پەقەت باشقا يۇرتتىن كەلگەن ئايال ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ياغلىق چەگمەيدىغان ئىككى - ئۈچى بولاتتى. تولۇق ئوتتۇردا ياغلىق چېگىدىغان ئايال ئوقۇتقۇچىلار يوق ئىدى، قېنىق گىرىم ۋە زىيادە تار كىيىملەر بىلەن يۈرىدىغان «مودا خانىملار» مۇ ئۇچرايتتى. مەن ئوقۇغان چاغدا ناھىيىمىزدىكى تولۇق ئوتتۇرىدا ياغلىق چېگىدىغان قىز ئوقۇغۇچىلار ئون پىرسەنت ئەتراپىدا بولۇشى مۇمكىن. ئوقۇغۇچىلار چوقۇم مەكتەپ فورمىسى كىيىشى كېرەك ئىدى. قىز - ئوغۇل بىر تۇتاش كىيىدىغان مەكتەپ فورمىسى مېنى كۆينەكلىرىمىدىن ئايرىۋەتتى. لېكىن ياغلىقىمنى ئېلىۋېتىشتە ئىزچىل كاجىلىق قىلىپلا تۇرىۋالدىم. باشقا يېزىدىن كىرگەنلەر ئارىسىدا ياغلىق چېگىدىغانلارمۇ، ياغلىقنى ئېلىۋەتكەنلەرمۇ بار ئىدى. بەزى ئوقۇتقۇچىلانىڭ ۋە شەھەرلىك ساۋاقداشلىرىمىزنىڭ ياغلىقىمىزنى مەسخىرە قىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ يۈز بەرگەن ئىدى. مەكتەپ فورمىسى بىلەن ياغلىق چېگىش قەتئىيلا ياراشمايدىغان

بولسىمۇ، پەرۋاسىز ھالەتتە شۇنداق يۈرۈۋەردىم. ئەمما ناماز ئوقۇشۇم تولىمۇ جاپالىق بولدى. سەككىز سائەتلىك مۇقىم دەرىستىن سىرت ياتاققا ياتىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئۈچ سائەتلىك كەچلىك مۇزاكىرە بار ئىدى. پىشنى چۈشلۈك ئارام ۋاقتىدا ئوقۇۋالاتتىم، ئەسەر نامىزىنى ياز كۈنلىرى كەچلىك تاماق ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئوقۇيالايتتىم، قىش كۈنلىرى ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ قالاتتى. شام نامىزى ئاساسەن دېگۈدەك كەچلىك مۇزاكىرە ۋاقتىغا توغرا كەلگەچكە كەچتە خۇپتەن بىلەن قوشۇپ ئوقۇيتتۇم. كەچلىك مۇزاكىرە توققۇز بىلەن تۈگەيتتى، بىزگە ئۇخلاشقا تەييارلىنىش ئۈچۈن يېرىم سائەتلا ۋاقىت بېرىلىپ دەل توققۇز يېرىمدا ياتاق بىناسىنىڭ توكى ئۆچۈرۈلەتتى. توك ئۆچكەندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىرى يوتقانغا كىرىپ بولۇشمىزنى تەكشۈرۈش قىلاتتى. توك ئۆچۈپ بىرەر سائەت بولغاندا ئۇيۇشما ئەزالىرى كارىدوردىن غايىب بولۇشىغا، مەن ئاستا ئورنىمىدىن تۇرۇپ ۋاقتىدا ئوقۇيالىمىغان نامازلىرىمنى تولۇقلاپ ئوقۇپ، ھەممە ياتاقداشلىرىمىدىن كېيىن ئۇخلايتتىم. تاھارەت ئالغانلىقىم چىنىپ قالماستىن، ھەم ياتاقنىڭ تىنىچ ۋاقتىدا بامدات نامىزىنى ئوقۇۋېلىش ئۈچۈن ئەتىگەندىمۇ ھەممىدىن سەھەر تۇراتتىم. ياتاقداشلار ئىچىدە مەندىن باشقا بەش ۋاقىت ناماز ئوقۇيدىغانلار يوق ئىدى. ئىككى قىز بىر ۋاخ ناماز ئوقۇيتتى. كۈندۈزلۈك نامازلىرىمنى ۋاراڭ-چۇرۇڭدىن خالىي ھالدا ئوقۇشۇم تەسكە توختايتتى. بەزىدە قىزلار بىلەن تىرىكشىپمۇ قالاتتىم. ھەممە ياتاققا سەككىز كىشىلىك كارىۋات، ئىككى ئىشكاپ، بىردىن ئۈستەل بولاتتى. ياتقىمىزنىڭ ئىچىدە ئازادە ناماز ئوقۇيالىغۇدەك بىرەر بۇلۇڭ يوق ئىدى. نامازنى كارىۋات ئۈستىدە ئوقۇشقا توغرا كېلەتتى. مەن ئۈستۈنكى كارىۋاتتا ياتاتتىم، ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن ئالدىمغا بەكرەك ئېگىشىپ تۇرمىسام بېشىم تورۇسقا تاقىشىپ قالاتتى. كۈندۈزدە ناماز ئوقۇغىنىمدا بەزى قىزلار بېشىمنى ئېگىپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇۋاتقان قىياپىتىمنى كۈلكىلىك ھېس قىلىپ دوراپ، كۈلۈپ كېتىشەتتى. ئاستىنقى كارىۋاتتىكى قىز تولا ھاللاردا «كارىۋاتنى غىچىرلاتتىڭىز» دەپ قاقشاپ قوياتتى. بۇنداق چاغلاردا قىزلار بىلەن سۈركىلىش بولۇپمۇ قالاتتى. ئۆزى ناماز ئوقۇمىسىمۇ ناماز ئوقۇغىنىم ئۈچۈن مېنى ھۆرمەتلەيدىغان، ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىۋاتقانلىرىنى باشقۇرۇپ قويدىغان ياخشى قىزلارمۇ بار ئىدى.

ياتاق بىناسىنى باشقۇرغۇچىلارنىڭ باشقا چاغلاردا ياتاققا قانداق تاماق ياكى نېمە ئەكىرىشىمىز بىلەن كارى بولمىغىنى بىلەن، رامزان ئېيى بولسا ياتاققا تەييار تاماقلارنى ئەكىرۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايتتى. سەھەر ۋاقتىدا ئوقۇتقۇچىلار نۆۋەتچىلىكتە تۇرۇپ كارىدورنى چارىلايتتى. بىرەر ئوقۇغۇچىنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ قېلىشى، تېۋىش چىقىرىپ قېلىشى ئېغىر ئاقىۋەتكە سەۋەب بولاتتى. رامزان ئېيى كىرگەندىن باشلاپ مەن ھەر كۈنى ئاخشىمى بىر توغرام ناننى قولىياغلىققا ئوراپ ياستۇقۇمنىڭ ئاستىغا قويىۋالاتتىم. سەھەردە مەندەك روزا تۇتىدىغانلارنى ئىزدەپ يۈرگەن چارلىغۇچىلارنىڭ تېۋىشىدىن ئويغىنىپ قولىمنى يۇيۇشقا، چاي قۇيۇپ ئىچىشكە جۈرئەت قىلالمايتتىم،

ئەمما قول ياغلىققا ئورۇنلانغان ناننى يوتقانغا بېشىمنى تېقىپ تۇرۇپ يەۋالاتتىم. شۇ مېنىڭ سوھۇرلۇقۇم بولاتتى. ئەڭ چاتاق يېرى، مەن ئوقۇغان ناھىيىلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە پەقەت رامزان ئېيىدىلا، ھەم مەكتەپ ياتقىدا ياتقان ئوقۇغۇچىلارغىلا يولغا قويۇلىدىغان «رامزانلىق چىنىقىش پائالىيىتى» بار ئىدى. سائەت تۆتتىن بەشكىچە نۆۋەتچى ئوقۇتقۇچىلار بىزنى نازارەت قىلغاندىن كېيىن ئىككى تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى ياتاق بىناسى ئالدىدا بەس - بەستە دۈدۈك چالاتتى. يوقلىمىغا كېچىكىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئۇخلاش كىيىمىنىڭ ئۈستىگە مەكتەپ فورمىسىنى كېيىپلا مەيدانغا چىقىپ بولاتتۇق. سەھەر ۋاقتى بەشتىن ئالتىگىچە قىز - ئوغۇل ھەممە ئوقۇغۇچىلار سەككىز يۈز مېتىرلىق مەيداننى بەش - ئالتە قېتىم ئايلىنىپ يۈگۈرۈپ، گىمناستىكا ئوينىتتۇق. بىر يۈتۈم سۇ ئىچەلمەي يېگەن قۇرۇق نان ئىككى مەيدان يۈگۈرۈشمىگىلا مەيدەمنى ئېسىپ بىئارام قىلىشقا باشلايتتى. ھېرىپ - ھاسىراپ ياتاققا كىرگۈچە كۈن چىقىپ كەتكەن بولاتتى، نەتىجىدە بامدات نامىزىغا كېيىن قالاتتىم. ئۇ كۈنلەرنى ھەر ئويلىسام بىر تەرەپتىن ئۆزۈمدىن سۆيىنىمەن يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزۈمگە ئىچ ئاغرىتىمەن. رامزان مەزگىلىدىكى ئەنە شۇنداق قائىدە - تۈزۈم سەۋەبلىك روزا تۇتىدىغانلار ئاساسەن يوق دېيەرلىك ئىدى. باشقا سىنىپلاردىكى قىزلار ئارىسىدىمۇ بەزىدە ماڭا ئوخشاش بەزىدە سوھۇرلۇق يېمىگەن ھالەتتە بىر قانچە كۈن بولسىمۇ روزا تۇتقانلارنىڭ بارلىقىنى بىلەتتىم. مەنمۇ بەزى كۈنلىرى ئۇسساپ لەۋلىرىم گەز باغلاپ، سارغىيىپ - ھالسىزلىنىپ قىيىنلىپ قىلىپ قىلىپ بىر قانچە كۈنلۈك روزىنى كەم تۇتقان ئىدىم. چۈنكى سوھۇرلۇقنى ئوبدان يېيەلمىگەندىن سىرت، ئىپتار قىلىش كەچلىك مۇزاكىرە ۋاقتىغا توغرا كەلگەچكە، ئىسسىق تاماق يېيەلمەيتتىم. كەمپۈت ياكى پىچىنە - پىرەنىك دېگەندەك نەرسىلەرنى ئوغۇرلۇقچە يەپ ئىپتار قىلاتتىم. سىياسى مەھكۇملۇققا قارىغۇلارچە باش ئېگىپ تۇرغان خەلقنىڭ رېئاللىقى مەندەك بىر ئوقۇغۇچىنى ئاشۇنداق «چىنىقىش پائالىيىتى» گە ھېچ قارشىلىقسىز بويسۇندۇرغان بولسا كېرەك. ھەر يىلىدىكى رامزان مانا مۇشۇنداق جاپالىق ئۆتكەن ئىدى.

تولۇق ئوتتۇرىدىكى يەنە بىر مۇشەققەت ھېيت كۈنى ئۆيگە قايتالماسلىق ئىدى. ئىككى ھېيت ئۈچۈن دەم ئېلىشقا قويۇپ بېرىلگەن بولساقمۇ، ھېيت كۈنى ئەتىگىنى مەكتەپتە ئۆتكۈزۈلىدىغان بايراق چىقىرىش مۇراسىمىغا قاتناشماي ئامالسىز يوق ئىدى. ماڭا ئوخشاش نەچچە ئون كېلومېتىر يىراقلىقتىكى يېزىدىن كىرگەنلەرگىمۇ شەپقەت قىلىنمايتتى. ھېيت كۈنى ئەتىگەندە بايراق چىقىرىش ئالۋىڭى ئۈچۈن بىرەر ئىككى سائەت گالۋاڭ بولۇپ بېكەتكە كەلسەك، يېزىمىزغا ماڭىدىغان ماشىنا يوق بولۇپ چىقاتتى. يېزا - كەنتلەردىن كىرگەن بىچارە ئوقۇغۇچىلار كۈن كەچ بولغۇچە بېكەتتە بويۇن قىسىپ ئولتۇرىشىپ كېتەتتۇق. ناھىيىگە يېقىن بەزى يېزىلاردىكى بالىلار خىلى ئاسان ماشىنا تاپالايتتى، ئەمما بىزنىڭكىدەك يىراق تاغلىق يېزىلارغا ھېيتتىن باشقا ۋاقىتىمۇ كۈندە بىرەر ئىككىلا ئاپتوبۇس قاتنايدىغان بولغاچقا، ھېيت كۈنى ماشىنا ئۇچراپ قېلىشى قەلەندەرگە ئالتۇن ئۇچرىغاندەك

ئامەت ئىدى. بەزى چاغلاردا بىر يېزىدىن كىرگەنلەر بىرەر پىكاپنى دېيىشىپ قىممەت كىرا ۋە قىستاقچىلىق ئىچىدە ئۆيگە قايتاتتۇق. بەزىدە ئۇمۇ ئوڭ كەلمەي ياتاققا قايتىپ بىر كۈنى مىڭ كۈندەك پۇچىلىنىش، سىقىلىش ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ، ئۆيىمىزگە ئەتىسى كۈنى قايتىش غېمىدە ياتاققا غېرىپسىنىپ ئولتۇرۇشاتتۇق. قالغانلار كۆپ بولمىغاچقا مەكتەپ ئاشخانىسىمۇ ئېچىلمايتتى. ياتاق بىناسى ئىچىدىكى دۇكاننىڭ پېچىنە - پىرەنىك، تەييار چۆپلىرىنى يەيتتۇق. شۇ چاغدىكى ئەلەملىك روھىي ھالەتلىرىمىزنى، بىچارە تۇرىقىمىزنى ھەر ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىپ كېتىدۇ.

تولۇق ئوتتۇردا باشلانغۇچ - تولۇقسىزدىكى چاغلاردەك ئىزچىل سىياسىي ئۈگىنىش بېسىمى بولمىدى - يۇ، ئەمما پات - پات مەكتەپ بويىچە «دىنىي خوراپاتلىققا قارشى تۇرۇش»، «ئاتىزىم تەربىيىسى» تېمىلىرىدا سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلاتتى. ھەر خىل ئەھدىنامىلەرگە ئىمزا قويۇپ، بارماق بېسىپ ئۆتەتتۇق. ھەم بەزى ئوقۇتقۇچىلارمۇ دىننى ئاجايىپ ئوچ كۆرەتتى، سۆكەتتى. تولا گەپ قىلىدىغىنى ئۈچۈن «پاراڭ» دەپ لەقەم قويۇلغان بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ مۇنداق بىر قەبىھ سۆزىنى ئوقۇغۇچى بالىلار بىر مەزگىل يۈمۈر قىلىپ سۆزلەپ كۈلۈشۈپ يۈرگىنى ئېسىمدە. ئۇ ئوقۇتقۇچى سىنىپ يىغىنىدا قىيامەتتىكى سۇئال - سوراقنىڭ جاۋابىنى ئۈگىتىپ قويماي دەپ مۇنداق دېگەن ئىدى:

— مانا مەن ئۆلۈپ باققان، ئۆلگەن ۋاقتىمدا نېمە ئىش بولغاننى دەپ بېرەي. مەن قەبرىگە قويۇلۇپ تۇرسام ئىككى پەرىشتە سۇئال - سوراق قىلغىلى كەپتۇ. ماڭا قاراپ، - مەررەببۇك (رەببىڭ كىم)؟ دېگەننى، مەن: - كونا ئۆلەكتۇق، دېدىم. - كېيەنلىكىڭ يېڭىكەنغۇ؟ دېگەننى، - بايا يۇيۇپتۇق، دېدىم. ئۇلار مېنىڭ يېنىمدىن كەتتى. مانا مۇشۇنچىلىك ئىش. ھاياتنى قەدىرلەڭلار، دوزاخ - جەننەتنى كىم كۆرۈپتۇ؟ ياخشى ئوقۇپ خىزمەتكە چىقىپ پۇلنى كۆپ تاپالغان كىشى ئەڭ نوچى كىشى... ھەر بىر ئۇيغۇر مەكتەپ ھاياتىدا مۇشۇنداق «مائارىپچى»لارغا ئۇچرىغانلىقى ئېنىق بولۇشى مۇمكىن.

ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن كەسپىنى تاللاپ ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىدىم. يۈرەكتە ئوت، تەندە قۇۋۋەت بار بولغان شۇنداق ئېسىل پەيتلەردە مەن راۋرۇس تەربىيىلەنەلىشىم، ئەل - ۋەتەنگە شان - شەرەپ سۇنالىغۇدەك ئىختىساس ئېگىسى بولالىشىم كېرەك ئىدى. مىڭ ئەپسۇس، ئەنە شۇنداق ئالىي مائارىپ، ئىلغار تەربىيە ئىمتىيازىغا ئىگە بولغان ئالىي مەكتەپتىمۇ ئەقىدە - ئېتىقادقا بولغان ئۆچمەنلىك، تاجاۋۇزچىلىق ماڭا قاباھەتلىك قىلتاقلارنى قۇردى. قاتمۇ - قات بېسىم يۈرىكىمنى ئەزدى. تەنقىدلەش، مەسخىرىلەش ئىگىلىرى كۆپىيىپ، كۈچىيىپ تۇردى. ئالىي مەكتەپتە دەرس تولۇق ئوتتۇرىدىكىدەك زىچ بولمىغاچقا، ناماز ئوقۇشۇم ۋە روزا تۇتۇشۇم تولۇق ئوتتۇرىدىكى چاغلاردەك

جاپالىق بولمىدى. ئەمما كەسىپىمىز بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق سىياسى دەرىسلەرنىڭ كۆپلۈكى، كەسپىي دەرىسلىرىمىزنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ خىتايچە بولۇشى ماڭا ساناقسىز ئىچ پۇشۇقى ئېلىپ كەلگەندىن سىرت، بېشىمدىكى كىچىككىنە يىغىلىق بىلەن ئاددىي كىيىم - كېچىكىم « دىنىي تۈستە كىيىنىش » دەپ قارىلىپ تۆۋەن سىنىپ باشلىقى، يۇقىرىسى مەكتەپ سىياسىي مۇدىرىغىچە بولغان تۈرلۈك رەھبەرلەر، باشلىقلار ئالدىدا كۆپ قېتىم تەنقىدكە ئۇچرىدىم. سىنىپ مەسئۇلىمىز، فاكۇلتېت مۇدىرىمىز بىر قانچە قېتىم مېنى ئايرىم چاقىرىپ ياغلىق چەگمەي، ئۇزۇن كۆينەكلەرنى كىيمەي «ئوقۇغۇچىدەك» كىيىنىپ يۈرۈشىمنى، مېنى كۆرسە ئىچى سىقىلىپ قالىدىغانلىقىنى، مەن مەدەنىيەتسىز، ئۆزىنى قەدىرلەشنى بىلمەيدىغان قىز ئىكەنلىكىمنى بەزىدە سىلىق بەزىدە قاتتىق رەۋىشتە دەپ تۈردى. ياغلىقىمنى ئالدىمدىن ئوراپ چەگمىگەن، كەڭتاشا كىيىملەرنى كىيىپ يۈرمىگەن بولۇشۇمغا قارىماي، بېشىمغا كەينىچىلەپ ياغلىق چېگىپ، قىسقا ۋە ئوچۇق كىيىملەرنى كىيمەي يۈرگىنىم ئۇلارغا «خۇرپاتلىق، دىنىي تۈستە كىيىنىش» بولۇپ تۈيۈلدى.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇشۇم باشلىنىپ بىر ئايچە بولغان ۋاقىتىمىكىن، خىتاي تىلىدا تەييارلىق ئوقۇۋاتقان چاغلار ئىدى، بىر كۈنى ئوقۇتۇش بىناسىدا تۇرسام بىر ئايال يېنىمغا كېلىپلا سورىدى:

— سىز ئوقۇغۇچىما؟

— ھە!؟

— نېمىشقا ياغلىق چېگىسىز؟ سىز يېڭى ئوقۇغۇچىما؟

— ھەئە.

— مەن بىلەن ئىشخانىمغا كىرىڭ.

ئارقىسىدىن مېڭىپ بىر ئىشخانىغا كىردىم. شۇ چاغدا بىلىدىمكى ئۇ ئايال تەييارلىق مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن سېكرىتارى ئىكەن. ئۇ ئايال ئاۋازىنى سەل سىلىقلاشتۇرۇپ گەپ باشلىدى:

— مەكتەپنىڭ تۈزۈمىدە دىنىي تۈس ئالغان كىيىم - كېچەك كېيىشكە قەتئىي بولمايدۇ. ئەمدى بۇنداق كىيىنىڭىڭىزنى مەن كۆرۈپ قالماي. قارىغاندا سىز يېزىلىق ئوخشايسىز. ئەمدى چوڭ شەھەرگە كەلگەندىكىن مەدەنىي، چىرايلىق كىيىنىپ يۈرۈڭ. كىچىككىنە تۇرۇپ قېرى خوتۇنلاردەك كىيىنىۋاپسىز. چىرايلىق كىيىملەرنى مۇشۇنداق ياشلىق باھارىڭىزدا كىيۋالمىسىڭىز قاچان كىيىسىز؟...

ئاخىرىدا ئۇ ئايال سىنىپىمنى ۋە سىنىپ مۇدىرىمنىڭ ئىسمىنى سورىدى ۋە قىياپىتىمنى ئۆزگەرتىمىسەم مەكتەپنىڭ جازا - تەدبىرلىرىگە ئۇچرايدىغىنىمنى ئېيتتى. مەن سىنىپقا يېنىپ چىقتىم. ئۇ ئايالنىڭ گەپلىرى بىر تەرەپتىن غۇرۇرۇمغا تەگدى، يەنە بىر تەرەپتىن ئېغىر بېسىم

بولدى. ھەقىقەتەن مەكتەپتە ياغلىق چەگكەن قىزلارنى ناھايىتى ئاز ئۇچراتقان ئىدىم. سىنىپىمىزدىمۇ مەنلا ياغلىق چېگەتتىم. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەر كۈنى ئوقۇتۇش بىناسىغا كىرسەملا، ئىچىمدە ئۇ ئايالغا ئۇچراپ قالمايلىقىنى تىلەيتتىم. ئوقۇتۇش بىناسىدا ئۇزاق تۇرماي، سىنىپقا تېزلا كىرىۋالاتتىم. دەرىستىن چۈشكەندىمۇ تېزلا چىقىپ كېتەتتىم. كەسپىگە چىققۇچە كۈندە دېگۈدەك شۇنداق بېسىم ۋە دەككە - دۈككە ئىچىدە ئۆتتۈم. لېكىن «مەدەنىي» كىيىنىمدىم.

كەسپىنىڭ ئىككىنچى يىللىقىغا چىققاندىن كېيىن مەكتەپتە «دېنىي تۈستە كىيىنىش» نى چەكلەش تېخىمۇ كۈچلۈك ۋە كەڭ دائىرلىك بولۇپ كەتتى. سىنىپتا ياغلىق چېگىدىغان ئۈچىمىزگە ھېلى سىنىپ باشلىقى، ھېلى سىنىپ مۇدىرى، ھېلى فاكۇلتېت مۇدىرى پات - پات ئىدىيىۋى تەربىيە ئىشلەشكە چۈشتى. ئۈچىمىز گەرچە بىر ياتاقتا بولمىساقمۇ، بىرىمىزگە يۆلەك بولۇپ ياغلىقنى ئېلىۋەتمەسلىككە بەل باغلىدۇق ۋە چىڭ تۇرىۋەردۇق. دەرىستىن سىرتقى ۋاقىتتا ئوقۇۋاتقان دېنىي كىتاپلار بىلەن ھىدايتىمىز كۈچىيىپ، قىز - ئاياللارنىڭ ئورۇنۇپ يۈرۈشىنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئالىي مەكتەپنىڭ ئۈچىنچى يىللىقىغا چىققان ۋاقىتلاردا ياغلىقنى ئالدىچىلاپ چېگىۋالدۇق. باشقا كەسپتىكى قىزلار ئىچىدىمۇ ياغلىق چېگىدىغان قىز ئوقۇغۇچىلار يوق ھېسابتا ئۇچرايتتى. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر قېتىم سىنىپ مۇدىرىمىز ئاۋۋال تازا ئاچچىقلاپ، ئاندىن بىزگە يالۋۇرۇپ:

— گۇناھ بولىدىغان ئىش بولسا ماڭا بولسۇن، بۇنداق كىيىنىۋالماڭلار، مەكتەپتە يېڭى تۈزۈملەر چىقتى، ناۋادا دىپلوم ئالالماي قالساڭلار، ئوقۇغىنىڭلارنىڭ نېمە پايدىسى؟... دەپ كاپىلداپ كەتتى. بىز گەپ ئاڭلىمىدۇق. ھەقىقەتەن شۇ كۈنلەردە تۇرۇپ - تۇرۇپ دەرىس خانىلارنى ئارىلاپ «دېنىي تۈستە كىيىنگەن ئوقۇغۇچىلار» نى تىزىملايدىغان ئىش بولۇشقا باشلىدى. 2013 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پەيدا بولغان بۇ تۈزۈم بىزگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىقلارنى ئەكەلدى. فاكۇلتېت مۇدىرى بىزنى چاقىرتىپ، تۈزەلمىسەك بىزگە دىپلوم بېرىلمەيدىغانلىقىنىمۇ دەپ تەھدىت سالدى. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىدىكى خىتاي ئوقۇغۇچىلار دەرس ۋاقتىدا سىنىپنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن ماراپ ياغلىق چەگكەنلەرنى رەسمىگە تارتىدىغان، چۈشلۈك - كەچلىك تاماق ۋاقتىدا مەكتەپ ئاشخانىسىدا نۆۋەتچىلىك قىلىپ ياغلىق چەگكەنلەرنى تىزىملايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ تىزىملىكىگە چۈشۈپ قالساق «سىياسى تەربىيە» گە قاتنىشىشقا مەجبۇر بولاتتۇق. شۇڭا بىز دەرسكە چىققاندا سىنىپنىڭ ئالدى ياكى ئارقا ئىشىكتىن كۆرۈنۈپ قېلىش مۇمكىنچىكى بولمىغان، تام تۈۋىدىكى ئورۇنلاردا ئولتۇراتتۇق. تاماق ۋاقتىدا ئاشخانىغا كىرەلمەي ياتاققا چاي ئىچەتتۇق. كۈتۈپخانا، دەرس تەكرارلاش ئۆيى دېگەندەك يەرلەرگىمۇ چىقالمايتتۇق. ئىككى - ئۈچ ئايغىچە خېلىلا قىينالدۇق.

بىز ئوقۇش پۈتتۈرۈشكە بىر مەۋسۇم قالغاندا تۈزۈم ئاجايىپ چىڭىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىدىكى خىتايلار ياغلىق چەگكەنلەرنى كۆرسە كېلىپلا ياغلىقنى تارتىدىغان، قاچىسا

ئارقىسىدىن قوغلايدىغان ئىشلارمۇ يۈز بەردى. بىر قېتىم ياتاق بىناسى ئالدىدا تۇتۇلۇپ قېلىپ قېچىپ كەتسەم، بىر خىتاي ئوغۇل ئوقۇغۇچى كەينىمدىن قوغلاپ، قولۇمدىن تۇتۇۋالسىمەن دەپ كۆينىكىمنىڭ يېڭىنىڭ ئۇچىغا تىكىلگەن گۈلنى ئۈزۈۋەتتى. ئوقۇش پۈتتۈرۈشكە ئازلا قالغان شۇ پەيتتە ئىچىم قاتتىق سىقىلىپ «مەكتەپتىن چېكىنەيمۇ قانداق» دېگەن ئويغۇمۇ كېلىپ قالدىم. ھېلىمۇ ياخشى ئۇ چاغدا ھەپتىدە ئاران ئالتە سائەتلا دەرس بولۇپ، باشقا ۋاقىتتا ئوقۇش پۈتتۈرۈش ماقالىسى يازىدىغان بولغاچقا، يەنىلا ئاخىرىغىچە چىدىۋېتىشنى قارار قىلدىم. كۆپىنچە ياتاقىدا ئولتۇراتتىم، ئەمما شۇ ئالتە سائەتلىك دەرسكە چىقىشمۇ نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا دۇچار قىلىپ، ئاخىرى ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان خىتايغا يالغان گەپ قىلىپ، «بوۋام تۈگەپ كەتكەن ئىدى، مەن ياغلىق چېگىپ، پەلتو كېيىپ قارىلىق تۇتىشىم كېرەك، ماڭا ئىسپات چىقىرىپ بەرسەڭ» دەپ ئۆتۈندۈم. ئۇ گېپىمگە ئىشىنىپ ئىسپات يېزىپ تامغا قويۇپ بەردى. شۇندىن كېيىن مەن كىچىك ۋاقىتىدا تۈگەپ كەتكەن بوۋامغا يېڭىدىن قارىلىق تۇتۇپ، قارا پەلتو كېيىپ، ئاق ياغلىق چېگىپ ئىككى - ئۈچ ئايىنى ئۆتكۈزۈپ، مىڭ جاپادا ئوقۇش پۈتتۈرۈش باسقۇچىغا ئۇلىشىۋالدىم. شۇ چاغلاردا بىر تەرەپتىن پاسپورت ئىشلىتىۋاتاتتىم، مەكتەپنىڭ ئىچىدىلا يەتتە رەھبەرنىڭ ئىمزا سىنى ۋە تامغىسىنى قويدۇرۇشۇم كېرەك ئىدى. كىمنىڭ قېشىغا بارساملا كىيىم - كېچىكىمگە قاراپ تەنقىدلەشكە، تەھدىت سېلىشقا باشلايتتى. خىتاي رەھبەرلەر تۈگۈل بەزى ئۇيغۇر رەھبەرلەرمۇ قوللىرىنى شىلتىپ ھاقارەتلەپ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدەك قىياپەتتە كەلمىسىڭىز ماتېرىيالڭىز تەستىقلانمايدۇ، دەپ تامغا قويۇپ بەرمەي ئىشىمنى بەكلا ئاقساتتى. ئوقۇغۇچىلار باشقارمىسى، قوغداش باشقارمىسى، مەكتەپ ساقچىخانىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تامغىسىنى قويدۇرۇش ئۈچۈن ئالتە - يەتتە رەت باشلىقنىڭ ئالدىغا كەلدىم. ھەر قېتىم ماتېرىيالغا قارىماستىن كىيىمىمگە قاراپلا قوپاللىق بىلەن ئىشخانىدىن چىقىرۋەتتى. «قارىلىق تۇتۇش ئىسپاتى» بىر يەردە كۈچكە ئىگە بولدى. باشقا ئورۇندىكى رەھبەرلەر ئېتىبارغا ئالمىدى. ئەڭ قىيىن بولغىنى قوغداش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان خىتاينىڭ ئىمزا سىنى بولدى. مەن نەچچە قېتىملاپ تىل - دەشنام ئىشتىكەندىن كېيىن بىر ئىمزا قويدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كۆينىكىمنى سەل قىسقارتىپ ياغلىقىمنى ئېلىۋېتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كىردىم. ياغلىقىمنى شۇ پەيتتە ئېلىۋەتكىنىمنى سېزىپ قالغان خىتاي، چاچلىرىڭنى قويۇۋېتىپ چىرايلىق يۈرمەيسەن، دەپ بىردەم تەنقىدلىگەندىن كېيىن، مېنى «چىرايلىق» يۈرۈشكە ۋەدە بەرگۈزۈپ يامان تەستە قوپاللىق بىلەن ئىمزا قويۇپ بەردى. بېشىمدىكى كىچىككىنە ياغلىق ئۈچۈن قانچە قېتىملاپ تەنقىدلىگەنىمنى، ھاقارەتلەنگەنىمنى دەپ بېرىپ بولالمايمەن. بېشىمنىڭ ئىچىگە كىرگەن بىلىمنىڭ ھېسابىنى سورايدىغان تۈزۈم، رەھبەرگە ھېچ يولۇقۇپ باقمىدىم، ئەمما بېشىمنىڭ تېشىدىكى ياغلىقنىڭ سۈرىتىنى قىلىدىغانلاردىن ھەر قاچان قۇتۇلالمايدىم.

ئالىي مەكتەپ ھاياتىدا مەن يولۇققان ئاۋارچىلىك ھەرگىزمۇ ئاز ئەمەس، يەنە نۇرغۇن ھەسرەتلىك كەچۈرمىشلىرىم بار. 2009 - يىلى 4 - ئىيۇل كۈنى مەن بىر يىللىق تەييارلىقنى تۈگىتىپ يۇرتقا قايتىپ كەلدىم. ئەتىسىلا ھەممىمىز بىلىدىغان 5 - ئىيۇل قىرغىنچىلىقى يۈز بەردى. شۇ يىلقى يازلىق تەلىم ئاساسەن دېگۈدەك يېزىلىق ھۆكۈمەتتە سىياسىي ئۆگىنىش قىلىش بىلەنلا ئۆتتى. 5 - ئىيۇل ۋەقەسى بولۇپ 4 - كۈندىن باشلاپ يېزىمىزدىكى 14 كەنتنىڭ ھەممىسىدىن ئۈرۈمچىدىكى ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا بارغانلارنى يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يىغىۋالدى. ھەر كۈنى ئون كىلومېتىردىن ئارتۇق يولنى بېسىپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كېلىش جاپاسىدىن سىرت كۈندە «كاچۇڭ يېزىلىق زىيالىيلار سىياسىي ئۆگىنىش، تەربىيلىنىش مەركىزى» دە قۇلاققا خۇش ياقمايدىغان دوكلاتلارنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇش مېنى بەكمۇ زېرىكتۈرەتتى. نەچچە ئەمەلدار نوۋەت بىلەن 5 - ئىيۇل ۋەقەسىنىڭ ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ تېرورچىلىقى سەۋەبىدىن يۈز بەرگەنلىكىنى، خىتايلارغا ئۆچمەنلىك قىلىپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلغانلىقىنى توختىماي سۆزلەيتتى. ھەر بىرىمىزنى تەسىرات سۆزلەتكۈزەتتى. مەن ھەركۈنى يېزىلىق ھۆكۈمەتكە مېڭىش ئالدىدا، «ئۈرۈمچىدە ئوقۇغىنىم جىنايەت بولدىمۇ؟» دەپ غۇدۇراپ كېتەتتىم. بۇ ئۆگىنىش ئالۋىڭى تەتىل توشۇشقا ھەپتە - ئون كۈن قالغۇچە داۋاملاشتى. ئۆزىنىڭ ئاڭ - تەپەككۈرىغا، ۋاقىتغا ئىگە بولالمايلىقىمۇ ئېغىر خورلۇقتە! شۇ چاغدىكى ئۆزىمىز چۈشەنمەيدىغان، دېيىشىنىمۇ خالىمايدىغان گەپلەرنى دېيىش، يېزىش بېسىمى، زېرىكىشلىك، ئەھمىيەتسىز كۈنلەرنىڭ ئەلىمى مېنى بەكمۇ زېرىكتۈرگەن، خورلۇق ھېس قىلدۇرغان ئىدى. مەن ئۈرۈمچىدە ئوقۇپ كەلگەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولغىنىم ئۈچۈنلا تەتىللىك ئارام ئېلىشتىن مەھرۇم قالدىم. تەتىل كۈنلىرىم ئۈچۈن تۈزگەن پىلانلىرىمىدىن بىرىنىمۇ ئورۇندىيالماي مەكتەپكە قايتتىم. مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىنمۇ يەنە سىياسىي ئۆگىنىش ئەۋج ئېلىپ كەتتى. ئوقۇتقۇچىلار ھە دېسىلا مىللىتىمىزنىڭ ئىتتىپاقسىزلىقىنى، ھورۇنلۇقىنى، قالاچلىقىنى سۆكۈپ خىتايلارنىڭ «ئارتۇقچىلىق»لىرىنى ماختايتتى. ئائىلىمىزدىكىلەرنىڭ 5 - ئىيۇل ۋەقەسىگە قانداق چۈشەنچىدە ئىكەنلىكى ھەققىدە بەس - مۇنازىرە ئۇيۇشتۇراتتى. بىز ئالىي مەكتەپنىڭ پەيزىنى سۈرۈشتىن، ۋاقىتىمىزنى، زېھنىمىزنى كىتاپ ئوقۇشقا، دەرس ئۆگىنىشكە قارىتىشتىن مۇستەسنا ھالدا بىر ئايغا يېقىن سىياسىي ئۆگىنىش بىلەن ئۆتتۇق. راست گەپنى ئېيتقاندا مەن ئالىي مەكتەپتە چاڭقاق روھىم قانغۇدەك، ئېچىرقات كەتكەن قەلبىم ھوزۇر ئالغۇدەك تەلىم - تەربىيە، ئىلىم - مەرىپەتنى سەزمەيۋاتاتتىم.

كۈنلەر شۇنداق داۋام قىلدى. بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ، ساۋاقداشلىرىمىنىڭ نەزىرىدە كىيىنىشىم مەدەنىيەتسىز، ئىدىيە قاتمال، روھىم چۈشكۈن، چىرايىم سۇلغۇن باھالىنىپ تالاي كۈنلەرنى ئۆتكۈزدۈم. ئالىي مەكتەپنىڭ 3 - يىللىقىغا چىققاندا مائارىپ پىراكتىكىسى ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى مەلۇم ۋىلايەت مەركىزىگە باردۇق. مېنىڭ نەزىرىمدە بارماقچى بولغان ئۇ

ۋىلايەت دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك، مىللىي مەدەنىيەت قويۇق بىر يۇرت ئىدى. بىزنىڭ سىنىپنىڭ ئاشۇ يۇرتقا تەقسىملىنىشى مېنى خىلى خۇشال قىلغان ئىدى. ئۆزۈمچە ئۇ يەردە بەزى روھىم بېسىملاردىن قۇتۇلۇشنىڭ تەماسىدا بولغان ئىدىم. دەرسنى ياخشى ئۆتۈپ، ئوقۇغۇچىلىرىمغا گۈزەل تەربىيەلەرنى سىغدۇرۇپ جۇشقۇن، تېتىك يۈرۈشكە، روھىمدىكى بوشلۇقلارنى يېڭىلىقلار بىلەن تولدۇرۇپ، ئۆزۈمنى كۈچەيتىشكە بەل باغلىغان ئىدىم. تولىمۇ ئەپسۇس، قەيەر بولسا بولسۇن كومۇنىستىك مائارىپنىڭ كونتروللۇقىدا ھەقىقىي ھۆرلۈك، خۇشاللىق بولمايدىكەن. ئۈرۈمچىدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ گېيىنى ئاڭلىماي بېزىرىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كاجىلىقىم بىلەن ئۇلارنى چارچىتىپ، كىيىم - كېچىكىمنى ئۆزگەرتىمەي، كەسىپكە مۇناسىۋەتسىز دەرىسلەرنى تىرىشىپ ئۈگەنمەي ئوقۇغان ئىدىم. لېكىن پىراكتىكا مەزگىلىم تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئۆتتى. تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا بىرلەشتۈرۈلگەن، مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى، يۈزدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى بولغان مەكتەپتە ئۆزۈمنىڭ كىيىم - كېچىكىگە ئىگە بولۇش تۈگۈل، قىز ئوقۇغۇچىلارغا ياغلىق چەگمەسلىكنى، ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارغا مەسجىدكە كىرمەسلىكنى تەشۋىق قىلىشقا بۇيرۇلدۇم، ھەم ياغلىق چەگكەن قىزلارنى، جۈمە كۈنى دەرسكە قاتناشمىغان ئوغۇللارنى تىزىملاپ مەكتەپ رەھبەرلىكىگە تاپشۇرۇش بېسىمىغا ئۇچرىدىم. ئۇنىڭدىن سىرت ھەپتىدە ئىككى كۈن ئوقۇتقۇچىلارغا سىياسىي ئۈگىنىش سائىتى بار ئىدى. ھەر قېتىم پىراكتىكانىت ئوقۇتقۇچىلارمۇ يۈز پىرسەنت تولۇق قاتنىشىشى كېرەك، دەپ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇش قىلاتتى. دەسلەپكى ئىككى ئايدا قەستەن مەكتەپنىڭ تۈزۈمىنى بىلىپ بولالمىغان، بەزى تەلەپلەرنى چۈشەنمىگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ بەزى تەلەپ - بۇيرۇقلارنى ئادا قىلىشتىن قاجالىدىم، ئەمما كېيىن تەنقىدلىنىشكە باشلىدىم. بىز پىراكتىكا ئۈچۈن تەقسىملەنگەن يۇرتقا 9 - ئايدا بارغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئىككى ئايدىن كېيىن ھاۋامۇ سەل سوۋۇدى، ياغلىقنى ئېلىۋېتىش بېسىمى تازا كۈچەيگەندە بېشىمغا يۇڭ پوسما كىيىۋالدىم. لېكىن سىياسىي ئۈگىنىشكە قاتنىشىش، «ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي ئېڭىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش» دوكلاتىنى يېزىش، تاپشۇرۇشتا ئىنتىزامسىز، ئىقتىدارسىز ئوقۇتقۇچىنىڭ رولىنى ئېلىپ كۈن ئۆتكۈزدۈم. ھەر قېتىملىق سىياسىي ئۈگىنىش سائىتىدە ئەڭ ئاخىرقى سەپتە ئولتۇرۇۋېلىپ يوقلىما قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، بىر ئامال قىلىپ ئارقا ئىشكىتىن قېچىپ كېتەتتىم. دوكلاتنى قانداق يېزىشنى بىلمىدىم، دەپ يازغىلى ئۈنمايتتىم. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرغان ئادەم تۇرۇپ بىر - ئىككى بەتلىك دوكلاتمۇ يازالمايدىكەن، مائارىپنىڭ سىياسىي تۈزۈلمىسىنى ھېچ چۈشەنمەيدىكەن ... دېگەندەك تەنقىدىلەر بەزىدە ئەگىتمە، بەزىدە ئۇدۇل ھالەتتە بېرىلىپ تۇردى. مەنمۇ ئىزچىل «قاشاڭ» ھالەتتە يۈرۈۋەردىم. لېكىن دەرسنى ياخشى ئۆتتۈم. ئوقۇغۇچىلىرىم مېنى ياخشى كۆردى. دەرىسىمگە قىزىقتى. دەرس ئۆزلەشتۈرۈش نەتىجەم شۇ مەكتەپتىكى كونا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ نەتىجىلىرىدىنمۇ ياخشى چىقتى. ئەمما سىياسىي ئۈگىنىشتىن قاچقانلىقىم، سىياسىي دوكلات يېزىشنى بىلمىگەنلىكىم، پىششىق ئوقۇپ چىققۇچە چۈشلۈك گىمناستىكىغا كېچىككىنىم ئۈچۈن يېرىم يىللىق پىراكتىكا نەتىجەم لايىقەتسىز باھالاندى. ئەقىدە - ئېتىقادىمغا مۇخالىپ ئىش قىلىدىم دەپ ئويلىغىنىم ئۈچۈن لايىقەتسىز باھالىنىش مېنىڭ كۆڭلۈمنى ھېچ يېرىم قىلمىغان ئىدى. لېكىن بىزگە مەسئۇل ئوقۇتقۇچى پىراكتىكا نەتىجەمنىڭ لايىقەتسىز باھالىنىشى دىپلوم ئېلىشىمغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالغاچقا، مەن پىراكتىكا قىلغان مەكتەپ رەھبەرلىكى ماڭا ياخشىلىق قىلغىنىغا مىننەت قىلغان، كۆرەڭلىگەن ھالەتتە «لايىقەتلىك پىراكتىكانىت» قىلىپ ئۆزگەرتىپ بەردى. ئۇلار مەندىن نارازى بولغان مەن ئۇلاردىن نارازى بولغان

ھالەتتە پېراكتىكىنى تۈگىتىپ مەكتەپكە قايتىپ كەلدىم. پراكتىكا ۋاقتىدا مەكتەپتە ياغلىق چېگىپ خىزمەت قىلىدىغان ئوقۇتقۇچىلارنى ئاساسەن كۆرمىدىم. ياشقا چوڭراق ئايال ئوقۇتقۇچىلار بېشىنىڭ يېرىمىغا ياغلىق ئارتقان ياكى ياغلىقنى بويىغا سېلىۋالغان ھالەتتە ئىشلەيتتى. سىياسى ئۆگىنىش ۋاقتىدا بۇرۇت قويۇۋالغان بىر ئوقۇتقۇچىنى مەكتەپ مۇدىرىنىڭ تەنقىدلەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم. جۈمە كۈنلىرى بولسا مەكتەپ دەۋرىسى تاقاپ قويۇلاتتى. ئەر ئوقۇتقۇچىلار جەزمەن مەكتەپتە بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇ چاغلاردا مەن نەچچە ئوغۇل بالىنىڭ بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ تامدىن سەكرەپ مەسجىدكە قاچقانلىقىنى كۆرۈپ سۆيۈنگەن ئىدىم. دىن - دىيانەت يۇققان ئاشۇ ئوقۇغۇچىلىرىمدىن خۇش بولغان ئىدىم.

ئوقۇش پۈتتۈرۈشكە ئاز قالغان شۇ پەيتتە مەكتەپتىكى مائارىپقا يات ئېغىر خورلۇقلار، ئادالەتسىزلىكلەر مېنى ناھايىتى بىئارام قىلاتتى. بىزدىن كېيىنكى قاراردىن باشلاپ ھەممە كەسپكە مىللىي ئوقۇغۇچىلاردىن 20 ، خىتاي ئوقۇغۇچىلاردىن 40 بالا قوبۇل قىلىنىشى ھەم مەكتەپ ياتقىنىڭ مىللىي - خەنزۇ ئارىلاش ئورۇنلاشتۇرۇلۇۋاتقانلىقى ماڭا پاجىئەلىك بىلىنىپ، يېڭىدىن قوبۇل قىلىنىۋاتقان بالىلارنىڭ ئىچىنىشلىق ئەھۋالىدىن ئىچىم سىيرىلاتتى.

مەن ھەقىقىي ئۆزۈم بولۇپ ياشىيالمى، مائارىپتىن نەق ۋە ھەق نېسىۋەمنى تولۇق ئالالمى، ئوقۇش پۈتتۈردۈم. مەن تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ جەمئىيەتكە چىققۇچە نۇرغۇنلىغان تايىنى يوق، ئاساسى يوق سىياسەتلەر بىلەن ئېلىشىپ ئۆتتۈم. تالاي قېتىم تەنقىدلەندىم، ھاقارەتلەندىم، مەسخىرە قىلىندىم. «قاراڭغۇ دىللارغا نۇر چاچقۇچى ئۇستاز» بولۇش ئارزۇسىدا 10 نەچچە يىل ئۈزۈلدۈرمەي ئوقۇپ، ئاخىرى مائارىپتىن سەسكىنىپ، قېچىپ توختاپ قالدىم. خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى كوممۇنىستىك مائارىپنىڭ رەزىل سىياسەتلىرى، ئەقىدە - ئېتىقاد بىلەن بولغان تىنىمسىز جىدەللىرى ئارمانلىرىمنى بەربات قىلدى. ئىختىساسلىق خادىمغا ئايلىنىش يولۇمنى توستى.

ھۆرلۈك - ئىنسان روھىدىكى ئەڭ مۇقەددەس مەنزىل. ئىنسانىيلىقنىڭ قەدىر - قىممىتى قىلىنىمىغان، ئەقىدە - ئېتىقادقا ياۋۇزلارچە تاجاۋۇز قىلىنغان مائارىپ قوينىدىكى كۈنلىرىمنى ھەر ئويلىسام تۈگىمەس ھەسرەتلەر ئارىسىدا سىقىلىمەن. ئەقىدە - ئېتىقاد ھاياتنىڭ ھەر بىر تىنىقىدا تەسىرى كۈچكە ئىگە بولغان ئەڭ مۇكەممەل ۋە تەڭداشسىز كۈچ. مېنىڭ رېئال كەچۈرمىشلىرىم زالىم خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ قىلغانلىرىغا كۆرە دەريادىن تامچە بولۇشى ئېنىق. كوممۇنىستىك مائارىپ قوينىغا باش تىققان ھەر بىر قېرىندىشىمىزنىڭ تۈرلۈك سەرگۈزەشتىلىرى، تۈرلۈك كۈرەشلىرى، ئوخشىمىغان پاجىئەلىرى بولۇشى يۈزدە يۈز. ماڭا مۇشۇ كەچۈرمىشلىرىمنى يېزىپ چىقىشنى رىغبەتلەندۈرگەن، پىكىر - چۈشەنچىلىرىمگە ھۆرمەت قىلغان ئاساستا كەچۈرمىشىمنى قۇرۇمۇ - قۇر تۈزۈپ، تەھرىرلەپ، كەچۈرمىشىمنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھوزۇرلىنىپ ئوقۇغۇدەك ھالەتكە ئېلىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ژۇرنىلى ئۈچۈن رەھمىتىمنى بىلدۈرمىەن.

(تۈگىدى)

تەيۋەنگە نەزەر: تەيۋەننىڭ

ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنى

تەيۋەنگە نەزەر: تەيۋەننىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنى

ختاي ھۆكۈمىتى تەيۋەننى ھازىرچە بۆلۈنۈپ تۇرغان بولسىمۇ، ھامان بىر كۈنى ختاينىڭ «قوينى»غا قايتىپ كېلىدىغان ئۆز ئۆلكىسى سۈپىتىدە كۆرىدۇ. بەزى تەيۋەنلىكلەر شۇنداق ئىشنىڭ كەلگۈسىدە يۈز بېرىشى مۇمكىنلىكىگە ئىشەنسىمۇ، قالغانلىرى تەيۋەن دائىرىلىرىنىڭ رەسمىي مۇستەقىللىق جاكارلىغان - جاكارلىمىغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۆزلىرىنى ئاللىقاچان بىر مۇستەقىل دۆلەتنىڭ ئىگىلىرى دەپ ئويلايدۇ. ختاي بىلەن تەيۋەن ئارىسىدىكى تالاش - تارتىش بۇ ئارىدىكى مۇناسىۋەتنى ھەر ۋاقىت پارتىلىشى، شۇنداقلا ئامېرىكانىمۇ سۆرەپ كىرىشى مۇمكىن بولغان قوراللىق توقۇنۇشنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراتماقتا.

بۇ جىددىيچىلىكنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە مەنبەسى نېمە؟

تەيۋەندىكى بىزگە مەلۇم بولغان تۇنجى ئولتۇراقلاشقۇچىلار بۈگۈنكى ختاينىڭ جەنۇبىدىن كەلگەن دەپ قارىلىدىغان ئاۋسترونېزىيە (Austronesia) قەبىلىلىرىنىڭ ئەزالىرىدۇر. مەزكۇر ئارال ختاي يازما مەنبەلىرىدە تۇنجى قېتىم مىلادى 239 - يىلى تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئەينى چاغدا ختاي بۇ يەرنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئۇزاققا يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇن ئەۋەتكەنىدى. ختاي ئادەتتە مۇشۇنى (يەنى ئۆتمۈشتە مەلۇم بىر رايونغا ئەسكەر ياكى ئەلچى قاتارلىقلارنى ئەۋەتكەنلىكىنى) شۇ رايوننىڭ ئۆزىگە تەۋە ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە كۆرسىتىدۇ. تەيۋەن قىسقا بىر مەزگىل (1624 - 1661) گوللاندىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغاندىن كېيىن، 1683 - يىلىدىن 1895 - يىلىغىچە چىڭ سۇلالىسى تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنغان. 17 - ئەسىردىن باشلاپ، زور مىقداردىكى كۆچمەنلەر ختايدىن تەيۋەنگە كۆچۈشكە باشلىغان. ختايدىكى مالىمانچىلىق ۋە يوقسۇللىقتىن قاچقان بۇ كۆچمەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى ختاينىڭ فۇجيەن ۋە گۇاڭدۇڭ ئۆلكىلىرىدىن كەلگەنىدى. بۇ ئىككى ئۆلكىدىن كەلگەن كۆچمەنلەرنىڭ ئەۋلادلىرى ھېلىھەم تەيۋەن نوپۇسىنىڭ ئەڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

1895 - يىلى ياپونىيەنىڭ بىرىنچى قېتىملىق خىتاي - ياپونىيە ئۇرۇشىدا غەلبە قىلىشى بىلەن، چىڭ ھۆكۈمىتى تەيۋەننى ياپونىيەگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇر بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلىشىپ، ياپونىيە يېڭىلىگەن ۋە تەيۋەنگە بولغان كونتروللۇق ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بەرگەندىن كېيىن، غەلبە قىلغان «ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر» لاگېرىنىڭ بىر ئەزاسى بولغان خىتاي، ئامېرىكا بىلەن ئەنگلىيەدىن ئىبارەت ئىتتىپاقداشلىرىنىڭ ئىجازىتى بىلەن تەيۋەننى قايتىدىن ئىدارە قىلىشقا باشلىغان.

ھالبۇكى، شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە يىلدا خىتايدا ئىچكى ئۇرۇش پارتلىغان ۋە شۇ چاغدىكى خىتاي رەھبىرى جياڭ جىپىشنىڭ ئارمىيەسى ماۋ زېدوڭ باشچىلىقىدىكى كوممۇنىست ئارمىيە تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنغان.

جياڭ جىپىشى ۋە ئۇنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قالدۇقلىرى 1949 - يىلى تەيۋەنگە قېچىپ كەتكەن بولۇپ، (تەيۋەندە) «چوڭ قۇرۇقلۇق خىتايلىرى» دەپ ئاتالغان ۋە سانى بىر يېرىم مىليون ئەتراپىدا بولغان بۇ گۇرۇھ گەرچە تەيۋەن نوپۇسىنىڭ ئارانلا 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىسىمۇ، ئەمما تەيۋەننىڭ سىياسىي سەھنىسىگە نۇرغۇن يىللار ھۆكۈمرانلىق قىلغان.

دادىسىنىڭ دىكتاتور ھۆكۈمرانلىقىغا ۋارىسلىق قىلغان جياڭ جىڭگو (蒋经国) مۇستەبىت ھاكىمىيەتتىن نارازى بولغان يەرلىك خەلقنىڭ قارشىلىقىغا دۇچ كەلگەن. شۇنداقلا، كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقان دېموكراتىيە ھەرىكىتىنىڭ بېسىمى ئاستىدا، تەيۋەننىڭ دېموكراتىكلىشىشىگە يول قويۇشقا باشلىغان ۋە بۇ جەريان 2000 - يىلىدىكى خەلق سايلىمىدا تۇنجى قېتىم مىللەتچىلەر پارتىيەسى (国民党) دىن بولمىغان بىرەيلەننىڭ، يەنى چىن شۈيىيەن (陈水扁) نىڭ پرېزىدېنتلىققا سايلىنىشى بىلەن نەتىجىلەنگەن.

ھازىرقى ئەھۋال قانداق؟

خىتاي بىلەن تەيۋەن ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر 1980 - يىللاردىن كېيىن ياخشىلىنىشقا باشلىغان. بۇ مەزگىللەردە خىتاي «بىر دۆلەتتە ئىككى خىل تۈزۈم» دېگەن لايىھەنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، بۇ لايىھەگە كۆرە، تەيۋەن خىتاينىڭ بىرلىشىش تەكلىپىنى قوبۇل قىلغان تەقدىردە، خېلى ئۈستۈن دەرىجىدىكى مۇختارىيەت (ئاپتونومىيە) تىن بەھرىلەنەلەيتتى.

(«بىر دۆلەتتە ئىككى خىل تۈزۈم» دىن ئىبارەت) بۇ سىستېما تەيۋەنلىكلەرنى چوڭ قۇرۇقلۇققا قىزىقتۇرىدىغان كۆرگەزمە بۇيۇمى سۈپىتىدە خوتكوتدا يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆتكەن بىر

يىلدا ئېغىر بېسىمغا دۇچ كەلدى ۋە نۇرغۇنلىغان تەھلىلچىلەر خوڭكوڭدا «يۈكسەك مۇختارىيەت» دەيدىغان بىر نەرسىنىڭ قالغان - قالمىغانلىقىغا بولغان گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

(«بىر دۆلەتتە ئىككى خىل تۈزۈم»دىن ئىبارەت) بۇ تەكلىپ تەيۋەندە رەت قىلىنغان بولسىمۇ، ئەمما تەيۋەن خىتايىنى زىيارەت قىلىش ۋە مەبلەغ سېلىش چەكلىمىلىرىنى بوشاشتۇردى. شۇنداقلا 1991 - يىلى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئۇرۇشنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ئېلان قىلدى.

گەرچە بېيجىڭنىڭ ئىزچىل ھالدا تەيۋەندىكى خىتاي خەلق دۆلىتى (中华民国) ھۆكۈمىتىنى قانۇنسىز ھۆكۈمەت دەپ قارىشى سەۋەبلىك، (خىتاي بىلەن تەيۋەن ئارىسىدىكى) ھۆكۈمەتلەر ئارا سۆھبەت توسقۇنلۇققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن، ئىككى تەرەپنىڭ غەيرىي رەسمىي ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا يەنىلا چەكلىك دائىرىدە سۆھبەتلەر مەۋجۇت.

2000 - يىلى، تەيۋەننىڭ «مۇستەقىللىق»نى ئوچۇق - ئاشكارا قوللىغان چېن شۈيىيەننىڭ پرىزدېنتلىققا سايلىنىشى بېيجىڭنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى.

چېن شۈيىيەننىڭ 2004 - يىلى تەكرار پرىزدېنتلىققا سايلىنىشى، خىتايىنى 2005 - يىلى ئاتالمىش «بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش قانۇنى»نى ماقۇللاشقا مەجبۇر قىلدى. مەزكۇر قانۇندا، تەيۋەن خىتايدىن «ئايرىلىش»قا ئۇرۇنغان تەقدىردە، خىتاينىڭ تەيۋەنگە قارشى «قاتتىق ۋاسىتىلەر (قورال كۈچى)»نى ئىشلىتىش ھوقۇقى بارلىقى قەيت قىلىنغانىدى.

2008 - يىلى، پرىزدېنتلىققا سايلانغان ما يىڭجيو (马英九) ئاساسلىقى ئىقتىسادىي كېلىشىملەر ئارقىلىق خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلاشقا تىرىشتى.

2016 - يىلى 1 - ئايدىكى سايلامدا، خىتايدىن رەسمىي مۇستەقىل بولۇشنى تەرغىب قىلىدىغان دېموكراتىك تەرەققىيات پارتىيەسى (民进党) نىڭ رەھبىرى سەي يىڭۋېن (蔡英文) مىللەتچىلەر پارتىيەسىنىڭ نامزاتى جۇ لىلۇن (朱立伦)نى مەغلۇب قىلدى.

دونالد ترامپ 2016 - يىللىق ئامېرىكا سايلىمىدا غەلبە قىلغاندىن كېيىن، رەسمىي ۋەزىپىگە ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى سەي يىڭۋېن بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشتى. بۇ ئامېرىكا 1979 - يىلى تەيۋەن بىلەن بولغان رەسمىي مۇناسىۋەتنى ئۈزگەندە بېكىتكەن سىياسەتكە خىلاپ ئىدى. گەرچە ئامېرىكا بىلەن تەيۋەن ئارىسىدا رەسمىي مۇناسىۋەت بولمىسىمۇ، ئەمما ئامېرىكانىڭ تەيۋەننى مۇداپىئە قوراللىرى بىلەن تەمىنلەش كېلىشىمى بار، شۇنداقلا ئامېرىكا ئىزچىل ھالدا خىتاينىڭ (تەيۋەنگە قىلغان) ھەر قانداق ھۇجۇمىنىڭ «ئېغىر ئەندىشە» پەيدا قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلمەكتە.

2018-يىلىدا، خىتاي خەلقئارالىق شىركەتلەرگە بېسىم ئىشلىتىپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ تور بەتلىرىدە تەيۋەننى «خىتاينىڭ بىر قىسمى» دەپ كۆرسىتىشكە قىستىدى، شۇنداقلا بۇ شەرتكە كۆنمىگەن شىركەتلەرنىڭ خىتايدا سودا قىلىشنى چەكلەيدىغانلىقى ھەققىدە پوپوزا قىلدى.

2020 - يىلى سەي يىڭۋېن سايلامدا تەكرار غەلىبە قىلدى. بۇ چاغدا، خوڭكوڭدىكى نامايىشچىلار بېيجىڭ ھاكىمىيىتىنىڭ خوڭكوڭدىكى كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقان تەسىرىگە قارشى نامايىش قىلىۋاتقىنىغا بىر نەچچە ئاي بولغانىدى. خوڭكوڭدىكى (خىتاينىڭ باسمىچىلىق سىياسىتىنىڭ بارغانسېرى ئەسەبىيلىشىشىدىن ئىبارەت) بۇ يۈزلىنىش سەۋەبلىك، تەيۋەندىكى نۇرغۇن كىشىلەر بېيجىڭنىڭ كېيىنكى قەدەمدە ئۆزلىرىگە كۆز تىكىشىدىن ئەنسىرەشتى.

شۇ يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، خىتاينىڭ خوڭكوڭدا «دۆلەت بىخەتەرلىك قانۇنى»نى يولغا قويۇشى نۇرغۇن كىشىلەر تەرىپىدىن بېيجىڭنىڭ بۇ يەردىكى مەيدانىنىڭ كۆرۈنەرلىك ھالدا «كەسكىن»لىشىۋاتقانلىقىنىڭ يەنە بىر ئالامىتى دەپ قارالدى.

بۇ جەرياندا، ئامېرىكا تەيۋەن بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىپ، تەيۋەننى داۋاملىق قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

9 - ئايدا، ۋاشىڭتون نەچچە ئون يىلدىن بۇيانقى (تەيۋەنگە بارغانلارنىڭ ئارىسىدىكى) ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسەتچىسىنى تەيۋەنگە زىيارەتكە ئەۋەتتى.

بېيجىڭ بۇ ئۇچرىشىشنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، ئامېرىكانى «خىتاي - ئامېرىكا مۇناسىۋىتىگە ئېغىر زىيان يەتكۈزۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن <تەيۋەن مۇستەقىللىقى> ئۇنسۇرلىرىغا خاتا شەپە بەرمەسلىك» ھەققىدە ئاگاھلاندۇردى. شۇنداقلا يەنە، تالاش - تارتىشقا سەۋەب بولغان بۇ زىيارەت داۋامىدا، تەيۋەن بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق ئارىسىدىكى بوغۇزدا، ھەقىقىي قوراللار ئىشلىتىلگەن ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزدى.

پرىزدېنت جو بايدىن ھۆكۈمىتى تەيۋەنگە بەرگەن ۋەدىسىنىڭ «ئۆيۈلتاشتەك مۇستەھكەم» ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

بايدىن پرىزدېنتلىق ۋەزىپىسىنى رەسمىي باشلىغان دەسلەپكى بىر نەچچە كۈندە، تەيۋەن ئۆزىنىڭ ئىككى كۈن ئىچىدە خىتاي ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنىڭ «كەڭ كۆلەملىك تاجاۋۇز»ىغا ئۇچرىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. تەيۋەن ھاۋا ئارمىيىسى ھەرىكەتلىنىپ، خىتاي ئايروپىلانلىرىنى ئاگاھلاندۇردى ھەمدە خىتاي ئايروپىلانلىرىنى نازارەت قىلىش ئۈچۈن باشقۇرۇلىدىغان بومبىدىن مۇداپىئەلىنىش سىستېمىسىنى قوزغاتتى. تەھلىلچىلەر خىتاينىڭ بۇ قىلمىشلىرىنى «خىتاي بايدىننىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىۋاتىدۇ» دەپ تەبىرلەشتى.

بەش بۇرچەكلىك بىنا (ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى) نىڭ باياناتچىسى جون كىربى (John Kirby) بۇ ئىش ھەققىدە: «بىزنىڭ تەيۋەننىڭ ئۆزىنى قوغدىشىغا ياردەم بېرىش مەجبۇرىيىتىمىز بار، مەنچە سىلەر بۇنىڭ (يەنى تەيۋەننى قوللاشنىڭ) داۋاملاشقانلىقىنى كۆرىسىلەر» دېدى.

تەيۋەننىڭ سالاھىيىتى زادى نېمە؟

تەيۋەننىڭ سالاھىيىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى، ھەتتا ئۇنى نېمە دەپ ئاتاش كېرەكلىكى توغرىسىدا ئىختىلاپ ۋە قالايمىقانچىلىقلار مەۋجۇت.

خىتاي تەيۋەننى ئۆزىنىڭ ھازىرچە بۆلۈنۈپ تۇرغان، ئەمما ھامان بىر كۈنى قايتۇرۇپ كېلىنىدىغان ئۆلكىسى دەپ قارايدۇ، شۇنداقلا ئۇلار بۇ جەھەتتە زۆرۈر تېپىلغاندا قورال كۈچى ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئىزچىل تەكىتلەپ كەلمەكتە. ئەمما تەيۋەن رەھبەرلىرى تەيۋەننىڭ بىر ئۆلكىدىن ھالقىغان سالاھىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، يەنى ئىگىلىك ھوقۇقلۇق دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئېيتىشىدۇ. تەيۋەننىڭ ئۆز ئالدىغا ئاساسىي قانۇنى، دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلانغان رەھبەرلىرى ۋە تەخمىنەن 300 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى بار.

1949 - يىلى خىتاي چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن تەيۋەنگە قاچقان جياڭ جېشىنىڭ «خىتاي خەلق دۆلىتى» ھۆكۈمىتى دەسلەپتە ئۆزىنىڭ قايتىدىن قولغا كىرگۈزمەكچى بولغان چوڭ قۇرۇقلۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل خىتايغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. دېگەندەك، ئۇ ب د ت خەۋپسىزلىك كېڭىشىدە «خىتاي دۆلىتى» لىك نىڭ ئورنىنى ساقلاپ، نۇرغۇن غەرب دۆلەتلىرى تەرىپىدىن بىردىنبىر «خىتاي ھۆكۈمىتى» دەپ ئېتىراپ قىلىنغانىدى.

ئەمما 1971 - يىلى، ب د ت نىڭ دىپلوماتىيە جەھەتتە، تەيۋەننىڭ ئورنىغا بېيجىڭنى ئېتىراپ قىلىشى بىلەن، «خىتاي خەلق دۆلىتى» ھۆكۈمىتى بۇ سەھنىدىن قوغلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن، «خىتاي خەلق دۆلىتى» ھۆكۈمىتىنى دىپلوماتىك جەھەتتە ئېتىراپ قىلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ سانى شىددەت بىلەن ئازىيىپ، 15 كە چۈشۈپ قالدى.

بۇ ئىككى «مەرتىۋە» ئوتتۇرىسىدىكى غايەت زور پەرقنى نەزەردە تۇتقاندا، باشقا كۆپىنچە دۆلەتلەر ھازىرقى مۇجمەللىكنى قوبۇل قىلىشقا مايىلدەك قىلىدۇ. بۇنىڭدا تەيۋەننىڭ قانۇنىي ئورنى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئەمما مۇستەقىل دۆلەتتە بولۇشقا تېگىشلىك بارلىق خۇسۇسىيەتلەر تولۇق ھازىرلانغان.

تەيۋەندە مۇستەقىللىقنىڭ قانچىلىك ۋەزنى بار؟

گەرچە خىتاي بىلەن تەيۋەن ئارىسىدىكى سىياسىي تەرەققىيات ئاستا بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پۇقراۋى ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر شىددەت بىلەن كۈچەيدى. تەيۋەن شىركەتلىرى خىتايغا تەخمىنەن 60 مىليارد دوللار (40 مىليارد فوندىستېرلىك) مەبلەغ سالغان بولۇپ، ھازىر بىر مىليونغا يېقىن تەيۋەنلىك خىتايدا ياشايدۇ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى بۇ يەردە زاۋۇت ئاچقانلاردۇر.

بەزى تەيۋەنلىكلەر نۆۋەتتە ئۆز ئىقتىسادىنىڭ خىتايغا بېقىنىپ قالغانلىقىدىن تەشۋىشلەنسە، يەنە بەزىلەر «خىتاي بىلەن بولغان سودا مۇناسىۋىتىنىڭ قويۇقلىشىشى خىتاينىڭ يەڭگىللىك بىلەن ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىش ئېھتىماللىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ، چۈنكى خىتاي بۇنىڭ ئۆز ئىقتىسادىغا سالىدىغان زىيىنىنى ئويلاشماي قالمايدۇ» دەپ قارايدۇ.

2014 - يىلى خىتاي بىلەن ئىمزالانغان سودا كېلىشىمى تەيۋەندە تالاش - تارتىشقا سەۋەب بولغان ۋە نەتىجىدە «ئاپتاپپەرەس ھەرىكىتى» قوزغىلىپ، ئوقۇغۇچىلار ۋە پائالىيەتچىلەر تەيۋەن پارلامېنتىنى ئىشغال قىلىپ، خىتاينىڭ تەيۋەندىكى تەسىرىنىڭ كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقانلىقىغا بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلەشكەندى.

دېموكراتىك تەرەققىيات پارتىيەسى (DPP) ھېلىھەم تەيۋەننىڭ رەسمىي مۇستەقىللىقىنى تەرغىب قىلىدۇ، مىللەتچىلەر پارتىيەسى (KMT) بولسا ئاخىرىدا خىتاي بىلەن قايتىدىن بىرلىشىشنى قوللايدۇ. راي سىناش نەتىجىسىدە كۆرسىتىلىشچە، ھازىر تەيۋەندە بۇ ئىككى پارتىيەنىڭ تەشەببۇسىنى قوللايدىغانلار ئاز نىسبەتتە بولۇپ، كۆپىنچە تەيۋەنلىكلەر («رەسمىي مۇستەقىللىقمۇ جاكارلىماسلىق، خىتاي بىلەنمۇ بىرلەشمەسلىك» تىن ئىبارەت) مەۋجۇت ئوتتۇرا يولغا مايىل ئىكەن.

شۇنداقلىقىمۇ تېخىمۇ كۆپ كىشىلەر ئۆزىنى خىتاي پۇقراسى ئەمەس، تەيۋەنلىك دەپ قارايدىغانلىقىنى ئېيتقان. 2016 - يىلى 1 - ئايدىكى سايلامدا دېموكراتىك تەرەققىيات پارتىيەسىنى قوللاش نىسبىتى ئاشتى. بۇ مەلۇم دەرىجىدە مىللەتچىلەر پارتىيەسىنىڭ باي - نامراتلىق پەرقىدىن ئۆي باھاسىنىڭ يۇقىرىلىقىغا بولغان بىر قاتار ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلالماسلىقىغا بولغان نارازىلىقتىن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ ما يىڭجىيۇ ھۆكۈمىتىنىڭ تەيۋەننى بېيجىڭغا بەك بېقىندى قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلغانلىقىدىن بولغان.

ئىنگىلىزچىدىن ھېكمەتپار ئىبراھىم تەرجىمىسى

مەنبە :

https://www.bbc.com/news/world_asia_34729538

ۋاقىت باشقۇرۇش ۋە كىشىلىك مۇۋەپپەقىيەت

برايىن چىيىسى

كىشىلىك مۇۋەپپەقىيەتتە يىراقنى كۆرەرلىك

براين چېپسى

«كۈچىنى مۇئەييەن بىر تەرەپكە مەركەزلەشتۈرگەن ھەر ئىنسان كۈچلۈك ۋە ئۇتۇقلۇق بولالايدۇ»

ئورسون سۋېت ماردېن (Orison Swett Marden)

ئۈستۈن مۇتەپەككۈرلۈقنىڭ نامايەندىسى - بىر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقنىڭ بولغۇسى نەتىجىسىنى كەسكىن رەۋىشتە تەخمىن قىلىش قابىلىيىتىدۇر. ھەرقانداق بىر ئىش ياكى پائالىيەتنىڭ بولغۇسى نەتىجىلىرى ئۇنىڭ سىز ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنىڭ ئۇلۇق بەلگىلىگۈچى ئامىلىدۇر.

بىر ئىشنىڭ ئەھمىيىتىگە بۇ شەكىلدە باھا بېرىش ئۆز نۆۋىتىدە سىزنى كېيىنكى «پاقا» ئىزىنى بەلگىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى دوكتور ئېدۋارد بەنفىلىد (edward banfield) ئەللىك يىللىق تەتقىقاتتىن كېيىن، ئامېرىكادىكى يۈكسىلىشچان ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ئەڭ روشەن ۋە يېگانە بەلگىلىگۈچى ئامىلى «يىراقنى كۆرەرلىك» ئىكەن، دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن. ئەنە شۇ رەۋىشتە «يىراقنى كۆرەرلىك» نىڭ تۇرمۇش ۋە خىزمەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ روياپقا چىقىشىدا، ئائىلە، مائارىپ، ئىرق، ئەقىل ۋە مۇناسىۋەتلەردىن، ۋەياكى باشقا ھەرقانداق يەككە ئامىلدىن تېخىمۇ مۇھىم ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا چىققان.

ۋاقىت ھەققىدىكى پوزىتسىيەڭىز، يەنى «ۋاقىت قارىشى» ئىز قىلمىشلىرىڭىز ۋە تاللاشلىرىڭىزغا غايەت زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. تۇرمۇشى ۋە خىزمىتىدە يىراقنى كۆزلىگەنلەر نېمە ئىشلارنى قىلالايدىغانلىقىغا ۋە كەلگۈسىگە ئالاقىدار مەسىلىلەردە، كېلەچىكى ھەققىدە كالا قاتۇرۇپ كەتمەيدىغانلارغا قارىغاندا، ھەردائىم تېخىمۇ ياخشى قارار چىقىرالايدۇ.

قائىدە: «يىراقنى كۆزلىگەن ھالدا تەپەككۈر قىلىش ئادىتى قىسقا مۇددەتلىك قارار چىقىرىش قابىلىيىتىگە ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ».

ئۇتۇق قازانغان ئىنسانلار كەلگۈسى ھەققىدە ئوچۇق چۈشەنچىگە ئىگىدۇر. ئۇلار بەش يىل، ئون يىل، ھەتتا 25 يىلدىن كېيىننى ئويلايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان ئۇزاق كەلگۈسىگە مۇۋاپىقلىشىش ئۈچۈن، بۈگۈنكى تاللاشلىرى ۋە قىلمىشلىرىنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىدۇ. خىزمەتتىمۇ يىراقنى نەزەردە تۇتقاندا ئۆزىڭىز ئۈچۈن نېمىنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭىز قىسقا مۇددەتتە نېمىلەرنى ئاۋۋال قىلىش ھەققىدە قارار چىقىرىشىڭىزنى زور دەرىجىدە ئاسانلاشتۇرىدۇ.

مۇھىم بىر ئىشنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك، بولغۇسى (يەنى مەيدانغا چىقىشى مۇمكىن بولغان) نەتىجىلىرى بار بولىدۇ. ئەھمىيەتسىز ئىشلارنىڭ بولسا، بولغۇسى، نەتىجىلىرى بەك ئاز ياكى، پەقەتلا يوقتۇر. شۇڭا بىر ئىشنى قىلىشتىن ئىلگىرى ئۆزىڭىزدىن شۇ سوئالنى سورىشىڭىز كېرەك: «بۇ ئىشنى قىلىشنىڭ ياكى قىلماسلىقىنىڭ بولغۇسى نەتىجىلىرى نېمىلەر؟».

قا.ئىدە: «كەلگۈسى. ھەققىدىكى. چۈشەنچە بۈگۈنكى قىلمىشلارغا. تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنداقلا كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنى بەلگىلەيدۇ».

كەلگۈسى ھەققىدىكى چۈشەنچىڭىز قانچە ئوچۇق ۋە كونكرېت بولسا، بۇنىڭ نۆۋەتتىكى قىلمىشلىرىڭىزغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىمۇ شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. ئۇزاق مۇددەتلىك، ئوچۇق كۆز قاراشقا ئىگە بولسىڭىز، نۆۋەتتىكى مۇئەييەن پائالىيەتلىرىڭىزگە تېخىمۇ توغرا باھا بېرەلەيسىز ۋە ئۇلارنىڭ سىز يەتمەكچى بولغان نىشانغا ئۇيغۇن ياكى ئەمەسلىكىنى بىلەلەيسىز.

ئۇتۇق قازانغان ئىنسانلار ئۇزۇن مۇددەتتە تېخىمۇ كۆپ نەتىجە قازىنىش ئۈچۈن، قىسقا مۇددەتلىك بەدەل تۆلىيەلگەن ۋە (شۇ نىشانلارنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا زىت بولغان) ئارزۇ - ھەۋەسلىرىگە ھاي بېرەلگەنلەردۇر. نەتىجىسىز ئىنسانلار بولسا، قىسقا مۇددەتلىك نەتىجىلەرنى ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەتنىلا ئويلاپ، يىراق كەلگۈسىنى نەزەردىن ساقىت قىلىدۇ.

تۈرتكە توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلەيدىغان دېننىس ۋېيتلىي (Dennis waitley) شۇنداق دېگەن:

«مەغلۇب بولغانلار سۈركىلىشنى ئازايتىدىغان ئىشلارنى، ئۇتۇق قازانغانلار بولسا نىشانغا يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى قىلىدۇ». مەسىلەن، ئىشىڭىزغا بالدۇر بېرىش، ئۆز ساھەيىڭىزگە ئالاقىدار كىتاب - ماتېرىياللارنى سىجىل ئوقۇپ تۇرۇش، قابىلىيىتىڭىزنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، كۇرسىلارغا قاتنىشىش ۋە زېھنىڭىزنى خىزمىتىڭىز ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ساھەلەرگە مەركەزلەشتۈرۈش ئامىللىرىنىڭ ھەممىسى توپلانسا، كەلگۈسىڭىزگە غايەت زور ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ئىشقا ئاران ئۈلگۈرۈپ بېرىش، خىزمەت ۋاقتىنى گېزىت ئوقۇپ، چاي - قەھۋە ئىچىپ، خىزمەتداشلار بىلەن «ھال - مۇڭ» بولۇشۇپ ئۆتكۈزۈۋېتىش قىسقا مۇددەتتە كۆڭۈل

خۇش قىلغاندەك قىلىشىمۇ، نەتىجىدە مۇقەررەر ھالدا بىر ئىزدا توختاپ قېلىشقا، مەغلۇبىيەتكە ۋە ئۈمىدسىزلىككە سەۋەب بولىدۇ.

بىر ئىش ياكى پائالىيەت زور يوشۇرۇن قىممەتكە ئىگە بولسا، ئۇنى كۈنتەرتىپىنىڭ بېشىغا قويۇڭ ۋە دەرھال شۇ توغرىسىدا ھەرىكەتكە ئۆتۈڭ. دەرھال ۋە كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنىمىغان تەقدىردە، ئېغىر سەلبىي نەتىجىلەرگە يول ئېچىشى مۇمكىن بولغان بىر ئىش بار بولسا، ئۇنىمۇ كۈنتەرتىپىنىڭ ئەڭ بېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىز كېرەك. «پاقا» ئىزىنىڭ نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنى يۇتۇۋېتىشقا بەل باغلاڭ.

تۈرتكە ئىچكى مۇددىئانى شەرت قىلىدۇ. بىر قىلمىش سىزنىڭ ھاياتىڭىزغا قانچە زور ئىجابىي تەسىر كۆرسەتسە (سىز ئۇنى بېكىتۋالسىڭىزلا بولىدۇ)، ئۇنى بىر دەقىقە بولسىمۇ بالدۇر تاماملاشقا شۇنچە ھېرىس بولىسىز.

زېھنىڭىزنى مۇئەييەن جەھەتلەرگە مەركەزلەشتۈرۈڭ. كەلگۈسىڭىز ئۈچۈن ئۆزگىرىش ھاسىل قىلالايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ۋە تاماملاشقا ھەرۋاقىت ھېرىسمەن بولۇڭ.

ۋاقىت ھەرخىل رەۋىشتە ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ. تۈپ مەسىلە ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىشتۇر. ئاخىرقى مەنزىلىرىڭىزنىڭ قەيەر بولۇشى مەۋجۇت قىلمىشلىرىڭىزنىڭ ئېھتىمالىي نەتىجىلىرىگە ئالاقىدار ئوي - خىياللىرىڭىزنىڭ ۋەزىنىلىكىگە زور دەرىجىدە باغلىقتۇر. تاللاشلىرىڭىزنىڭ، قارارلىرىڭىزنىڭ ۋە قىلمىشلىرىڭىزنىڭ بولغۇسى نەتىجىلىرى ھەققىدە ئۈزلۈكسىز ئويلىنىش ھاياتىڭىزدىكى ھەقىقىي مۇھىم ئىشلارنى بەلگىلەشنىڭ ئەڭ ياخشى يوللىرىدىن بىرىدۇر.

ئۇ پاقىنى يەۋىتىڭ!

قىلىشنى پىلانلىغان ئىشلىرىڭىزنىڭ تىزىملىكىنى داۋاملىق كۆزدىن كەچۈرۈپ تۇرۇڭ. ھەرۋاقىت ئۆزىڭىزدىن شۇ سوئالنى سوراڭ: «قۇسۇرسىز شەكىلدە ۋە دەل ۋاقتىدا ئورۇندايدىغان قايسى پىلاننىم ياكى پائالىيەتمى ھاياتىمغا ئەڭ زور ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ؟»

سىزگە ئەڭ زور پايدىسى تېگىدىغان ئىشلارنى ئۆزىڭىز ئۈچۈن نىشان قىلىڭ. ئۇلارنى روياپقا چىقىرىش ئۈچۈن پىلان تۈزۈڭ ۋە ئۇنى دەرھال ئىجرا قىلىشقا باشلاڭ. گۈتەپنىڭ شۇ سۆزلىرىنى ئېسىڭىزدىن چىقارماڭ: «ئاۋۋال باشلاڭ، زېھنىڭىز بارغانسېرى ئېچىلىدۇ؛ داۋاملاشتۇرۇڭ، ئىشلار تاماملىنىدۇ».

«ئۇ پاقىنى يەڭ» ناملىق ئەسەردىن ھېكمەتپار ئىبراھىم تەرجىمە قىلدى

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بىئالىقى

شان روبەرتس

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى رېئاللىقى

شان روبېرتى

ئۇيغۇرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مۇسۇلمان بولۇپ، ئۇلارنىڭ تىلى تۈرك تىلى ئائىلىسىگە مەنسۇپ. ئۇلار ئاساسلىقى خىتاينىڭ غەربىي شىمالىغا توغرا كېلىدىغان، خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى»، ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن «شەرقىي تۈركىستان» دەپ ئاتىلىدىغان رايوندا ياشايدۇ. ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ ۋەتىنى دەپ قارايدىغان بۇ رايوندا، (خىتاي ئىستاتىستىكىلىرىغا كۆرە) ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 11 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (18). بۇنىڭدىن باشقا، تەخمىنەن 500 مىڭ ئۇيغۇر دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ياشايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، قازاقىستان، قىرغىزىستان ۋە تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى (باشقا جايلاردىكىدىن) ئالاھىدە كۆپ. كۈلتۈر، تىل ۋە تارىخ جەھەتتە، ئۇلار خىتايلارغا قارىغاندا سابىق سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىدىكى خەلقلەر بىلەن كۆپ ئورتاقلىققا ئىگە. ئۇلار ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تېخىمۇ چوڭ كۈلتۈر رايونى ئىچىدە، مۇقىم ئولتۇراقلىشىش ئەنئەنىسى ئارقىلىق قازاق، قىرغىز ۋە تۈركمەن كۆچمەن چارۋىچىلىرىدىن كۆرۈنەرلىك پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ تىلى، مۇقىم ئولتۇراقلىشىش ئەنئەنىسىگە، شۇنداقلا دېھقانچىلىق، شەھەرلىشىش ۋە سودا جەھەتلەردە ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئۆزبېكلەرنىڭ تىلى بىلەن ئاساسەن ئۆزئارا چۈشىنىشلىك (19).

ئىسلام ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، بۈگۈنكى كۈندە كۆپىنچە ئۇيغۇرلار مۇسۇلمان دەپ قارىلىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلار ئادەتتە سۈننىي - ھەنەفىي مەزھەپكە تەۋە دېيىلسىمۇ، بۇ يەردىكى دىنىي ئادەتلەر تولىمۇ رەڭگارەڭ بولۇپ، بۇ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە سوپىزم ۋە (ئىسلامدىن ئىلگىرىكى) يەرلىك دىنلاردىن مەنبەلەنگەن (20). گەرچە ئۇيغۇرلار ئۇزۇندىن بۇيان مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ۋەتىنىنىڭ ئوتتۇرا شەرقتىكى ئىسلام مەركەزلىرى بىلەن بولغان ئارىلىقنىڭ يىراقلىقى ئۇلارنى ئىزچىل مۇسۇلمان دۇنياسىنىڭ ۋە يەرشارى ئىسلام ھەرىكىتىنىڭ چېتىدە قالدۇرۇپ كەلدى. بۇنىڭدىن سىرت، بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر ۋەتىنىدە، نۇرغۇن ئۇيغۇرلار ھەقىقىي دىندارلاردىن بولماستىن، خىلمۇخىل مۇسۇلماندارچىلىق ئادەتلىرىنى كۈلتۈرەل ئەنئەنىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان. ھالبۇكى، ئىسلام ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان ۋە بۈگۈنكى دەۋردە، ئۇ يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي دۆلىتىدىكى ئاساسلىق مىللەت بولغان خىتايلاردىن پەرقلىنىشىدىكى ۋاستىگە ئايلاندى.

دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇرلار ئادەتتە ئۆز نەسەبىنى سەككىزىنچى ۋە توققۇزىنچى ئەسىردە ۋەتەننىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر ئىمپېرىيىسىگە باغلىنىمۇ، دەۋرىمىزدىكى كۆپىنچە مىللەتلەرگە ئوخشاش، ئۇلار ئەمەلىيەتتە تارىختىكى ئوخشىمىغان دەۋرلەردە بۇ رايوندا ياشاپ ئۆتكەن ئوخشىمىغان خەلقلەرنىڭ بىرىكمىسىدۇر (21). بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار بۇ رايونغا ئالتىنچى ئەسىردە تۇنجى قېتىم كىرگەن خىلمۇخىل تۈرك قەۋملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ۋەتەنى (شەرقىي تۈركىستان) نىڭ ئەڭ بۇرۇنقى ئاھالىسى دەپ قارىلىدىغان ھىندى-ياۋروپا خەلقلەرنىڭ بىرىكىشىدىن شەكىللەنگەن (22). بۇنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ تاشقى قىياپىتى پۈتۈن ياۋرو - ئاسىيادىكى خېلى كۆپ ساندىكى ئوخشىمىغان خەلقلەرگە باغلىغىلى بولىدىغان دەرىجىدە خىلمۇخىلدۇر. بۇ خىل رەڭگارەڭ گېن تارىخى سەۋەبلىك، كۆپىنچە ئۇيغۇرلارنى خىتايلارغا ئوخشىتىش بەسىي مۈشكۈل بولۇپ، بۇ ئۇلارنى تامامەن خىتايلاشتۇرۇش يولىدىكى ھەرقانداق ئۇرۇنۇشقا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ خىتايلار بىلەن روشەن پەرقلىنىدىغانلىقى ۋە خىتايدىكى ئەڭ چوڭ ئېتنىك گۇرۇپ ئىكەنلىكى ئۇيغۇرلار بىلەن خىتايلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى تولۇمۇ گەۋدىلىك «ئىرقىي» خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان بولۇپ، شەك - شۈبھىسىزكى بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بۈگۈنكى خىتايدىكى ئورنىغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلارغا «مۇقىملىق» نى «ئوخشاش بولۇش» قا باغلاپ قارايدىغان جەمئىيەتتە (يەنى خىتاي جەمئىيىتىدە) «يات» لىق تامغىسىنى ئۇرغان.

بىرلىككە كەلگەن ئۇيغۇر مىللىتى ئۇقۇمى 20 - ئەسىردە ئاندىن شەكىللەنگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەننىڭ 10 - ئەسىردىن 13 - ئەسىرگىچە تەدرىجىي ئىسلاملىشىشى ۋە تۈركلىشىشى بۇ رايوندا بىرلىككە كەلگەن كۈلتۈر بەرپا قىلىش ۋە زامانىۋى ئۇيغۇر كىملىكىگە ئاساس سېلىشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغان. چىڭ سۇلالىسى 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بۇ رايوننى بېسىۋالغاندا، بۇ خىل بىرلىككە كەلگەن كۈلتۈر يەرلىك خەلقلەردە گەۋدىلىك ئىدى. گەرچە ئۇلار ئەينى ۋاقىتتا «ئۇيغۇر» دېگەن مىللەت نامىنى قوللانمىغان بولسىمۇ، بۇ يەردىكى خەلقلەر ئورتاق ماكان، ئۆرپ - ئادەت، تىل، دىن ۋە ئەسەرلەرنىڭ ئاغزاكى تارقىلىشى ئارقىلىق بىرلىككە كەلگەندى (23). بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلار بۈگۈن ئۆزلىرى ۋەتەنلىرىمىز دەپ قاراۋاتقان زېمىندىكى «يەرلىك خەلق» (Indigenous Peoples) دەپ قارىلىشى كېرەك. ب د ت نىڭ تەبىرىگە كۆرە، «يەرلىك خەلق» — شۇ زېمىننىڭ بويىسۇندۇرۇلۇشى، ئىشغال قىلىنىشى ياكى شۇ زېمىنغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئۈچۈن كەلگەن پەرقلىق ئېتنىك ياكى كۈلتۈرگە ئىگە قەۋملەرنىڭ ئولتۇراقلىشىشىدىن ئىلگىرى بىر رايونغا ماكانلاشقان كىشىلەردۇر (24). ئەمما، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى «ئۇيغۇرلار بۇ رايوندىكى <يەرلىك خەلق> ئەمەس، بۇ يەر ئەزەلدىن خىتاينىڭ بىر قىسمى بولۇپ كەلگەن» دېگەن گېپىدە قەتئىي چىڭ تۇرىدۇ. خىتاينىڭ بۇ مەيدانى ئۇيغۇرلار بىلەن خىتاي دۆلىتى ئارىسىدىكى زىددىيەتنى كۆرۈكلەپ تۇرىدۇ (25).

بۇ جىددىيلىك ئومۇمەن ئۇيغۇر ۋەتىنىگە مۇناسىۋەتلىك مۇنداق بىر ھالقىلىق سوئالغا مەركەزلىشىدۇ: بۇ رايون زادى كىمگە تەۋە؟ ۋە شۇ ۋەجىدىن، ئۇنىڭ خەلقىنى ۋە زېمىنىنى باشقۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ھوقۇقى كىمگە بېرىلىشى كېرەك؟ بەلكىم، يېقىنقى زاماندىكى خىتاي دۆلەتلىرى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ سوئالغا تۇتقان قارىمۇقارشى پوزىتسىيىسىنىڭ ئەڭ يارقىن نامايەندىسى ئۇلارنىڭ بۇ تېررىتورىيەگە قويغان ئىسىملىرى ئارىسىدىكى پەرق بولۇشى مۇمكىن. يېقىنقى زاماندىكى خىتاي دۆلەتلىرى بۇ رايوننىڭ ھەقىلىق نامىنىڭ «شىنجاڭ» (ياكى «يېڭى چېگرا») ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرىدۇ. مەزكۇر ئىسىم چىڭ سۇلالىسى بۇ رايوننى بېسىۋالغاندىن، يەنى 1880 - يىللىرى بۇ رايون (شەرقىي تۈركىستان) تۇنجى قېتىم خىتاينى ئاساس قىلغان بىر سىياسىي گەۋدىگە قوشۇۋېلىنغاندىن كېيىن قويۇلغان. كۆپىنچە ئۇيغۇرلار بۇ ئىسىمدىكى كۈچلۈك مۇستەملىكىچىلىك پۇرىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، كۈندىلىك تۇرمۇشىدا قەستەن بۇ ئىسىمنى ئىشلەتمەيدۇ. بەزى ئۇيغۇرلار تۈرك خەلقىنىڭ «يەرلىك خەلق»لىق خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان، شۇنداقلا ۋە 1930 - ۋە 1940 - يىللاردا رايوننىڭ بەزى جايلىرىدا قۇرۇلغان ئوخشاش ئىسىمدىكى، ئۆمرى قىسقا ئىككى مۇستەقىل دۆلەتنىڭ تارىخىنى ئەسلىتىدىغان «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن ئىسىمنى ياخشى كۆرىدۇ. خىتاينىڭ ئىچىدىكى باشقا ئۇيغۇرلار «شىنجاڭ» دېگەن نامنى ئىشلىتىشتىن ساقلىنىشنىڭ ۋاستىسى سۈپىتىدە «ئۇيغۇر دىيارى» دېگەن نامنى ئىشلىتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. نۆۋەتتە خىتاي دائىرىلىرى «شەرقىي تۈركىستان» ئىبارىسىنى ئىشلىتىشنى «ئاشقۇن»لۇق دەپ قارىغاچقا، «ئۇيغۇر دىيارى» دېگەن نامنى ئىشلىتىش خاھىشى ھازىر تېخىمۇ كۈچلۈك (26).

مەن ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئالاقىدار سىياسىي مەسلىھەتچىلەرگە پوزىتسىيە بىلدۈرگەندەك تۇيغۇ بېرىپ قويمايلىق ئۈچۈن، ئادەتتە بۇ رايوننى «شىنجاڭ» ياكى «شەرقىي تۈركىستان» دەپ ئاتاشتىن ساقلىنىدۇم. بۇنىڭ ئورنىغا، مەن بۇ رايوننى ئاتاشتا مەزكۇر رايوندىكى دۆلەت ياكى ئۇيغۇر مىللىي ئالاھىدىلىكىنى تىلغا ئالغاندىن باشقا ۋاقىتلاردا، «ئۇيغۇر رايونى» ياكى «ئۇيغۇر ۋەتىنى» دېگەن سۆزلەرنى ئىشلەتتىم. گەرچە بۇ رايوننى «ئۇيغۇر ۋەتىنى» دەپ ئېتىراپ قىلىش خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ نەزىرىدە سىياسىي مەيدان بىلدۈرگەنلىكتەك كۆرۈنسىمۇ، مېنىڭچە بۇ ئۇيغۇرلار بىلەن بۇ زېمىن ئوتتۇرىسىدىكى تارىخى مۇناسىۋەتنىڭ ئوبيېكتىپ تەسۋىرىدۇر. شۇ ۋەجىدىن، بۇ ئىسىمنى قوللىنىشتا مەزكۇر رايوننى مۇستەقىل دۆلەت دەپ قاراش كېرەكمۇ ياكى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى دەپ قاراش كېرەكمۇ دېگەن سىياسىي مەسلىھەتچىلەرگە پوزىتسىيە بىلدۈرۈش مەقسەت قىلىنمايدۇ.

بۇ تېررىتورىيەنىڭ ھەقىقىي توغرا ئىسمىغا ئالاقىدار مۇنازىرىلەر ئۇيغۇرلار بىلەن ھازىرقى خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى ئېنىقسىز مۇناسىۋەتكە ۋە بۇ مۇناسىۋەتنى خاراكتېرلەندۈرىدىغان ئۇزۇنغا سوزۇلغان توقۇنۇشقا ۋەكىللىك قىلىدۇ. تارىختا بۇ توقۇنۇشنىڭ سالىمى ئۆزگىرىپ تۇرغان بولۇپ، ئۇ بەزىدە يېنىك قارشىلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئىپادىلەنسە، يەنە بەزىدە ئوچۇق - ئاشكارا زوراۋان

توقۇنۇشلارغا سەۋەب بولغان. ئەمما، چىڭ سۇلالىسى ئۇيغۇر ۋەتىنىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، توقۇنۇش ئىزچىل مەلۇم دەرىجىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن. بۇ كىتابتىكى مەركىزىي نۇقتىئىيەنەزەرلەردىن بىرى شۇكى، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ 2001 - يىلى 9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى («11 - سېنتەبىر ۋەقەسى») دىن كېيىنلا ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي ھۆكۈمرانلىقىغا بولغان ئىزچىل قارشىلىقىنى خەلقئارالىق «تېررورلۇق تەھدىتى» دەپ سۈپەتلەش قارارى ھازىرقى خىتاي دۆلىتى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتكەن، شۇنداقلا بۇ قارار ئۇزۇنغا سوزۇلغان مەزكۇر توقۇنۇشنى مۆلچەرلىگىلى بولىدىغان كەلگۈسىدە ھەل قىلغىلى بولماس ھالەتكە كەلتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن.

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنى «تېررورلۇققا قارشى. خەلقئارالىق ئۇرۇش»قا. ئا.سا.ئالا باغلىيالىشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى، ئۇرۇشنىڭ مۇجمەل دۈشمەنگە ئېلان قىلىنغانلىقىدۇر. «تېررورلۇق»نىڭ ھەممە ئېتىراپ قىلىدىغان ئېنىقلىمىسى يوق، شۇنداقلا ئۇ كۆپىنچە ھاللاردا دۆلەتكە ياكى جەمئىيەتكە قوراللىق قارشىلىق كۆرسەتكەن، (مەلۇم قوراللىق تەشكىلات دېگەندەك) غەيرىي دۆلەت خاراكتېرلىك ئىشتىراكچىلارنى قارىلاشتا ئىشلىتىلىدىغان سىياسىي تامغىدۇر. ئەمما مېنىڭ تەھلىلىم قىسمەن دەرىجىدە ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ۋە دۇنيا ئۈچۈن ھەقىقىي «تېررورلۇق تەھدىتى»گە ۋەكىللىك قىلىدىغان - قىلمايدىغانلىقىنى بەلگىلەشكە تايانغانلىقى ئۈچۈن، مەزكۇر كىتابنىڭ «نېمىنى تېررورلۇق تەھدىتى دەپ قاراش، نېمىنى ئۇنداق دەپ قارىماسلىق كېرەك» دېگەن نۇقتىئىيەنەزەرنى ئىزاھلاشتا، «تېررورلۇق»قا (نەزەرىيەۋى، شوئار خاراكتېرلىك ئەمەس) ئەمەلىي ئېنىقلىما بەرگەنلىكى ئىنتايىن مۇھىم. مەزكۇر كىتابتا بۇ خىل مېتود قوللىنىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە «غەيرىي دۆلەت خاراكتېرلىك ئىشتىراكچىلار سادىر قىلغان ئىشلارنىڭ قايسىسىنى قانۇنلۇق، قايسىسىنى قانۇنسىز سىياسىي زوراۋانلىق» دەپ بېكىتىش كېرەكلىكى ھەققىدىمۇ پوزىتسىيە بىلدۈرۈلۈپ، بۇ جەھەتتە قوراللىق توقۇنۇش توغرىسىدىكى خەلقئارالىق بەلگىلىمىلەرنى ئاساس قىلغان ھالدا، دۆلەت بىلەن غەيرىي دۆلەت خاراكتېرلىك ئىشتىراكچىلارغا ئوخشاش ئۆلچەم قويۇلدى.

ئىنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ھېكمەتیار ئىبراھىم

(نەقىل مەنبەلىرى ئۈچۈن «ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان ئۇرۇش» ناملىق ئەسەرنىڭ ئىنگىلىزچە نۇسخىسىغا قاراڭ)

زۆھرەنەكە ھېكايىسى

مەرپەت ئۇيغۇر

زۆھرەنىڭ ھېكايىسى: ھۆكۈمەتتىن يوشۇرۇلغان توققۇزىنچى بالا

مەرىپەت ئۇيغۇر

مەن بۇ ماقالىنى شەرقىي تۈركىستاندا ۋاكالىتەن ھامىلىدار بولۇشقا مەجبۇرلانغان ئۇيغۇر ئاياللىرىغا بېغىشلايمەن. خىتاي ئۇلارغا خىلمۇخىل ئۇسۇللاردا بېسىم ئىشلىتىش ۋە تەھدىت سېلىش ئارقىلىق ۋاكالىتەن «بالا تۇغۇش ماشىنىسى» بولۇشقا مەجبۇرلىدى. ھالبۇكى، ئەگەر تۇغۇلغان بوۋاق قىز بولسا، باشقىلارنىڭ بېقىۋېلىشقا بېرىۋېتىلەتتى.

مەن شەرقىي تۈركىستاندا تۇغۇلۇپ چوڭ بولدۇم. تەخمىنەن ئالتە ياش ۋاقتىمدا، بىز تونۇيدىغان 65 ياشلىق بىر ئۇيغۇر خانىم باشقا شەھەردىن بىر قىز بوۋاق بېقىۋالغانىدى. بۇ ماڭا سەل غەلىتە تۇيۇلۇپ، «بۇ ئايال بۇ يېشىدا بالا بېقىۋېلىپ نېمىمۇ قىلار؟» دەپ ئويلىغانىدىم. بۇ قىز بوۋاقنى ئۇنىڭغا ئوتتۇرا ياشلىق، بويتاق ئۇيغۇر ئايال ئېلىپ كەلگەنىدى. «بۇ قىزنىڭ دادىسى قەيەردىدۇر؟» دېگەن سوئال كالىمغا كىرىۋېلىپ، مېنى خېلى ئۇزۇنغىچە بىئارام قىلغانىدى.

خانىم بۇ قىزغا «زۆھرە» دەپ چىرايلىق ئىسىم قويدى. زۆھرە بۇ يېڭى ئائىلىسىدە ئۆيدىكى باشقا بالىلاردىنمۇ بەكرەك ئەتىۋارلىنىپ، تاكى ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەنگە قەدەر خۇشال ۋە بەختلىك ياشىدى.

زۆھرە مەكتەپكە كىرىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا يىغلىغىنىچە ئۆيگە قايتىپ، دادىسىنىڭ كىملىكىنى سورىدى. ھېلىقى خانىمنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى داۋاملىق زۆھرەدىن يوشۇرۇشقا يۈرۈكى چىدىمايۋاتاتتى. مەكتەپتىكى بالىلار كىچىك قىزغا «سېنىڭ داداڭ خىتاي» دېگەندەك تولىمۇ قورقۇنچلۇق گەپلەرنى قىلاتتى. زۆھرە بولسا بۇ گەپكە ئىشەنمەيتتى. ئەمما ئاشۇ خىل ئەھۋالدا، بۇ خانىمنىڭ زۆھرەنى مېھىر - مۇھەببەت بىلەنلا بەزلىيەلەشنى بەسى مۈشكۈل ئىدى. شۇڭا ئۇ زۆھرەنى بۇ پاراكەندىچىلىكتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلماقچى بولدى.

خانىم ئۆزى بىلەن بىر كۈچىدا ئولتۇرىدىغان ئاقكۆڭۈل قوشنىلىرىنى ئىزدەپ، تاتلىق، كىچىك زۆھرە ھەققىدىكى باش قېتىنچىلىقنى ئۇلارغا ئېيتىۋىدى، قوشنىلىرى خانىمغا ياردەم قىلماقچى بولدى. خانىم زۆھرەنى ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ: «قاراڭ، تاتلىق قىزىم، بۇ ئىككىيلەن ياخشى ئادەملەر، شۇنداققۇ؟ ئەسلىدە، بۇ سۆيۈملۈك ئەر - ئايال سىزنىڭ ھەقىقىي ئاتا - ئانىڭىز بولىدۇ، مەن سىزنى بۇ يەرگە ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرگىلى ئەكەلدىم. سىز <پىلانلىق تۇغۇت> سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن تۇغۇلغان. بۇ سىياسەت بويىچە ئاپىڭىز سىزنى تۇغسا بولمايتتى، شۇڭا ئاتا - ئانىڭىز سىزنى مېنىڭ بېقىشىمغا تاپشۇرغان. بىز خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئاتا - ئانىڭىزنى پاراكەندە قىلىشىنى خالىمايتتۇق» دېدى. بۇنى ئاڭلىغان زۆھرەمۇ: «ياق، ئاپا، مەنمۇ ئۇلارنىڭ خاپىلىققا

قېلىشىنى خالىمايمەن...» دېدى ۋە ئاخىرى ئىچىنى تاتىلاۋاتقان ئىزىراپتىن قۇتۇلدى. گەرچە ئۇ ئۆزىنىڭ «ھەقىقىي» ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرى بىلەن بىللە ياشاشنى خالىسىمۇ، ئەمما ئۇ ئاتا - ئانىسى ئۈچۈن بۇ رېئاللىققا بەرداشلىق بېرىشكە بەل باغلىدى ۋە بۇ گەپنى قايتا تىلغا ئالمايدى.

ئاقكۆڭۈل قوشنىلار زۆھرە توغرىسىدىكى بۇ «سەمىمىي يالغانچىلىق»نى داۋاملاشتۇرۇشقا قوشۇلدى ۋە شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، ئۇلارنىڭ سەككىز بالىسى زۆھرەنىڭ «قېرىنداشلىرى»غا ئايلاندى. ئۇلار باشقا سەككىز بالىسىغا قىلغاندەك، ئالاھىدە كۈنلەردە زۆھرەگىمۇ سوۋغاتلارنى ئېلىپ بەردى. سەككىز بالىمۇ زۆھرەنى بارلىق پائالىيەتلىرىگە «توققۇزىنچى» بالا، يەنى ئائىلىنىڭ كەنجى پەرزەنتى سۈپىتىدە قاتناشتۇردى.

ئارىدىن يىللار ئۆتتى، زۆھرەمۇ خۇشال - خۇرام ئۆسۈپ يېتىلدى. ئۇ مۇھەببەت ۋە ئۈمىدكە تولغان ياخشى خاراكتېردە يېتىلىۋاتاتتى. كىچىك ۋاقتىدا بۇ ئىشلارغا ئىشەنگۈم كەلمەي، ئاپامدىن توختىماي: «ئاپا، ئۇلار زۆھرەگە يالغان سۆزلىدىمۇ؟ ئاللاھ يالغانچىلىققا رازى بولامدۇ؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمان ھەرگىز يالغان سۆزلىمەسلىكى كېرەك، دېگەندىغۇ؟ ھەقىقىي ئەھۋال زادى قانداق؟» دەپ سورايتتىم. ئاپام ئۇزۇن يىللارغىچە بۇ سوئاللىرىمنى جاۋابسىز قالدۇردى. تەخمىنەن 14 ياش ۋاقىتلىرىم بولسا كېرەك، سوئاللىرىمدىن زېرىككەن ئاپام: «ئۇنىڭ دادىسى بىر خىتاي! ئەمدىغۇ رازى بولغانسەن؟» دەۋەتتى. مەن ھاڭ - تاڭ بولۇپ، نېمە دېيىشىمنى، نېمە قىلارىمنى بىلمەيلا قالدىم ۋە شۇ سوئالنى سورىغانلىقىمغا قاتتىق پۇشايمان قىلدىم.

ئۇ چاغلاردا ھېچقانداق ئۇيغۇر ئايال خىتايلار بىلەن توي قىلمايتتى. خەلقىمىز خىتايلارنىڭ تاجاۋۇزچى ئىكەنلىكىنى، يەرلىك خەلققە ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىگە ھۆرمەت قىلمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلگەچكە، خىتايلار بىلەن توي قىلىش مەسلىسىدىكى مەيدانى تولمۇ ئېنىق ئىدى. مەن بۇ گەپنى قايتا تەگمىدىم. ئەگەر زۆھرە ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلسە قانداق ئىنكاس قايتۇرىدىغانلىقىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرەلمەيمەن. مەن ئەھۋالنى شۇ پېتى قوبۇل قىلىپ، بۇ ھەقتە قايتا ئېغىز ئاچماسلىقنى قارار قىلدىم.

يىللار ئۆتۈپ، زۆھرە بويىغا يەتتى ۋە ئۇنىڭ توي ئىشىنى ئويلىشىدىغان ۋاقىت كەلدى. زۆھرەنىڭ كەنتىدىكى ياش ئىمام ئۇنىڭغا توي تەكلىپى قويدى، زۆھرەنىڭمۇ ئۇنىڭغا بەكلا مايىللىقى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تويى پۈتۈن ئەھلىمەھەللە قاتناشقان كۆڭۈللۈك مۇراسىم ئىچىدە ئۆتتى. زۆھرە بەختلىك يېڭى تۇرمۇشنى باشلىدى. تېخى يېقىندىلا زۆھرەنىڭ ھېلىھەم ھېلىقى ئىمام ئېرى ۋە چىرايلىق ئىككى ئوغلى بىلەن ياشاۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. مەن ئۇلارنىڭ پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ سالامەت تۇرغانلىقىدىن تولمۇ سۆيۈندۈم. يېقىندا كۆرگەن سۈرەتتىن قارىغاندا، ياش ئىمام ساقاللىرىنى پۈتۈنلەي چۈشۈرۈۋېتىشكە قوشۇلغانىدى. ھالبۇكى، ئۇ ئىلگىرى بۇنىڭغا قەتئىي قوشۇلمىغان ۋە بۇنداق قىلىشنى ئويلاپمۇ

باقمىغانىدى. زۆھرەمۇ ھىجابلىق ئايالدىن «ھىجابسىز ئايال»غا ئۆزگەرتىلگەنىدى. بىز بىللە چوڭ بولغان چاغلاردىلا، زۆھرەنىڭ سىماسى ئاللىقاچان خاتىرىمگە ئورناپ كەتكەنىدى.

بۇندىن بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى، مەن بىر ئۇيغۇر ئايالىنىڭ «ئىستىقلال تېلېۋىزىيە»سىنىڭ يۇتۇپ قانىلىدا زۆھرەنىڭ ئاپىسى ئۇنى ئېلىپ كەلگەن، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاشۇ شەھەردىكى «بالا تۇغۇش ماشىنىسى»غا ئايلاندۇرۇلغان ئاياللار ھەققىدە گۇۋاھلىق بېرىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئۇنى گۇۋاھلىقى ماڭا خۇددى زۆھرەنى ھېلىقى ياشانغان خانىمغا ئەكىلىپ بەرگەن ئوتتۇرا ياشلىق ئايالنى تەسۋىرلەۋاتقاندىلا بىلىندى. «يا رەببىم! زۆھرە ئەسلى مۇشۇنداق تۇغۇلۇپ، خىتاي دادىسى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەنكەندە!» ئۇيغۇر تىلىدا گۇۋاھلىق بەرگەن بۇ ئايال ئۇ شەھەردىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىغا قىلىنغان نۇرغۇن زىيانكەشلىكلەرگە ۋە قىز بوۋاقلارنىڭ قانداق تاشلىۋېتىلگەنلىكىگە شاھىت بولغانىكەن. ئادەتتە، بۇ خىتاي ئەمەلدارلار ئوغۇل پەرزەنتلىك بولۇپ، مال - بىساتىنى شۇلارغا مىراس قالدۇرۇشنى ئويلايدۇ. ئەگەر بوۋاق قىز بولۇپ چىقسا، ئۇلار قىلچە ئىككىلەنمەستىن بوۋاقنى ۋە ئاپىسىنى تاشلىۋېتىدۇ.

زۆھرە ئەنە شۇ خىل ئارقا كۆرۈنۈشتە ھېلىقى ياشانغان خانىمغا ئەكىلىپ بېرىلگەنىدى. مەن ئاخىرى 25 يىلدىن كېيىن، چىرىكلىكتە ئۇچىغا چىققان، پۇلدىن باشقىنى تونۇمايدىغان، ئىرقىي قىرغىنچى خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدا، ئۇيغۇر ئاياللىرى ۋە قىزلىرىنىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان شەكىلدە قانداق خارلانغانلىقىنى چۈشەندىم.

خەلقئارا تاراتقۇلاردا تەسۋىرلىگۈسىز دەرىجىدىكى قىيىن - قىستاق، باسقۇنچىلىق، قاتىللىق، مەجبۇرىي ياكى كونترول قىلىنغان بالا چۈشۈرۈش ۋە تۇغماس قىلىۋېتىش توغرىسىدىكى گۇۋاھلىقلارنىڭ سانى كۈنسېرى كۆپەيمەكتە. شەرقىي تۈركىستاندا بالىلارنى خورلاش، تىرىك تۇرغۇزۇپ بەدەن ئەزاسىنى ئېلىۋېلىش، نەچچە يۈز مىڭلىغان ئۇيغۇرلارنى قۇل قىلىش، شۇنداقلا ئۇلارنى ياش ۋە جىنس ئايرىمىسىغا ئاساسەن، مەجبۇرىي ئەمگەكچى سۈپىتىدە خىتاي زاۋۇتلىرىغا تۈركۈملەپ سېتىش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت. مىليونلىغان ئۇيغۇرلار سوتلانماستىنلا، جازا لاگېرلىرى ۋە تۈرمىلەردە تۇتۇپ تۇرۇلماقتا. خىتاي دائىرىلىرى ئالىملارنى، ئىنژېنېرلارنى، سەنئەتكارلارنى ۋە ئىماملارنى ئۆلتۈردى. مەن ئاشۇ ۋەھشىي كوممۇنىزم تۈزۈمى ئاستىدا ياشىغان 26 يىلدا، بۇ قىلمىشلار ماڭا بىنورمال تۇيۇلماپتەكەن.

چۈنكى، (بۈگۈنكى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە جايىنى قاپلىغان) زامانىۋى جازا لاگېرلىرىدىكى نارەسىدە بالىلارغا ئوخشاشلا، ئەينى چاغدا مېنىڭمۇ مېڭەم يۇيۇلغانىدى. ئەگەر مەن شەرقىي تۈركىستاندا تۇرۇۋەرگەن بولسام، ئوخشاشلا تۇغماس قىلىنغان بولاتتىم. بەلكىم ئاپام ئاشۇنداق قىسمەتكە دۇچ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن. مەن يەنە نۇرغۇن ساۋاقداشلىرىم ۋە نەۋرە تۇغقانلىرىمدەك تۇتۇپ كېتىلگەن بولاتتىم. تۇتقۇن قىلىنمىغان ۋە تۈرمىگە تاشلانمىغان تەقدىردىمۇ، مەن يەنىلا ئۆي - ماكانسىز، جۇل - جۇل كىيىنگەن بالىلارنىڭ كوچىلاردا سەرسان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى ۋە ئاللىكىملەرنىڭ ئاتا - ئانىلىرى «قايتا تەربىيەلىنىشى» كېرەك بولغان بۇ بالىلارغا

ۋارقىراپ، سىلكىشلىگىنىنى كۆرگەن بولاتتىم. بۇ بالىلار خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن سىياسىي «خاتالىق» دەپ قارىلىدۇ، قوشنىلارنىڭ ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشى چەكلىنىدۇ. ئەگەر مەن شەرقىي تۈركىستاندا بولۇپ، قولغا ئېلىنمىغان بولسام، مومايلارنىڭ ياكى بوۋايلارنىڭ ئەتىسى يېگۈدەك بىر نەرسە سېتىۋالغۇدەك پۇل تېپىش ئۈچۈن، بىرەر خالتا مېۋىنى ياكى بىرەر يەشەك ياڭاقنى ساتماقچى بولۇپ، خېرىدارغا تەلۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەن بولاتتىم. ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدىغان ئوغۇل - قىزلىرى جازا لاگېرلىرىغا سولانغان بولۇپ، كېچە - كۈندۈز، تىنىمىز جىسمانىي ۋە روھىي قىيىنچىلىقلارغا ئۇچراۋاتاتتى.

مېنىڭ «ئۇيغۇر» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىشىمگە رۇخسەت قىلىنمايتتى، قىسقا چاچ قويۇشقا، ئۆيۈمدە يېتىپ قوپىدىغان خىتاي «تۇغقىنىم» نىڭ ئالدىدا ھاراق ئىچىشكە، چوشقا گۆشى يېيىشكە مەجبۇرلىناتتىم. مەيلى شەخسىي ياكى ئاممىۋى سورۇنلاردا بولسۇن، ھەمىشە ساقچىلارنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈشۈم كېرەك بولاتتى. ھەتتا، تېخىمۇ ئېغىر ئىشلار بېشىمغا كېلىشى مۇمكىن ئىدى.

2021 - يىلى 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، كانادا ئاۋام پالاتاسى 266 گە قارشى نۆل ئاۋاز بىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا كەلگەن قىسمەتنى ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئاتاش كېرەكلىكىنى قارار قىلدى. مەن بۇ قاراردىن خۇددى ئامېرىكانىڭ سابىق دۆلەت سېكرېتارى مايك پومپېيو ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى «(21 -) ئەسىرنىڭ دېغى» دېگەن چاغدىكىدەكلا ھاياجانلاندىم. ئەمما، بۇ ھېسسىياتىمنى خۇشاللىق دېيەلمەيمەن، چۈنكى بۇ خۇشاللىق ئەمەس.

مەن ھازىر تەخمىنەن ئوتتۇز ياشلارغا كىرگەن زۆھرەنىڭ سەرگۈزەشتىسى ئارقىلىق، خىتايلار شەرقىي تۈركىستانغا تاجاۋۇز قىلىپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ «يېڭى چېگرا» سى (خىتايچە 新疆) دەپ جاكارلىغاندىن بۇيان يۈز بەرگەن ئېچىنىشلىق رېئاللىقنى بايان قىلماقچى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچى - سىرتىدا ياشاۋاتقان سان - ساناقسىز «زۆھرە»لەر بار، ئۇلار ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىشكە ھەقلىق. ئاشۇ ياشانغان ئۇيغۇر خانىمغا ئوخشاش، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئائىل بولۇش ئۈچۈن «زۆھرە»لەرنى بېقىۋېلىش خەتىرىگە تەۋەككۈل قىلغان نۇرغۇن ئائىلىلەر بار. ئەمما، ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسى قىيىنچىلىق، ئۆلتۈرۈلۈش ياكى قۇل قىلىنىشتىن ئىبارەت غايەت زور تەھدىت ئاستىدا ياشاۋاتىدۇ. دۇنيا ھېچ بولمىغاندا بۇ كىشىلەرنىڭ جەننەتتەك گۈزەل قەلبى بىلەن ياشىغانلىقىنى بىلىپ قويۇشى كېرەك.

2021 - يىلى، 25 - فېۋرال

ئىنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ئۆتكۈر ئالماس

هه دس هه قعه بایانلار

هاجی ئه کبه ر مؤهه ممه دنیا ز

ھەدىسى ھەققىدە بايانلار

ھاجى ئەكبەر مۇھەممەدنىياز

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

ھەدىسى شەرىپلەر رەسمىي خاتىرىلىنىپ بىزگە يېتىپ كەلگىچە بىر نەچچە مۇھىم تارىخىي باسقۇچلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، تۇنجى باسقۇچتا پەيغەمبىرىمىزنىڭ زامانداشلىرى بولغان ساھابىلەرنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقالغان ۋە ئەسەرلەردىن بېرى شۇجايلاردىكى خەلقلەرنىڭ ئېتىقادى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، مەدەنىيىتى، مىللىي پىسخىكىسى ۋە ئاساسلىق قىممەت قاراشلىرىغا ئىزچىل چوڭ تەسىر كۆرسىتىپ كەلمەكتە. ئۇنداقتا ساھابىلەر ھەدىسى شەرىپنى قانداق ئۆگىنىپ، قانداق ئەمەل قىلغان، قانداق ئۆگىتىپ، ھاياتىغا قانداق تەتبىقلىغان؟

1. ساھابىلەرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى قوبۇل قىلىشى ۋە ئۆگىنىشى:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالاھىدە بولۇۋېلىپ، ئۆز ئالدىغا ئايرىم ياشىماستىن، بەلكى ساھابىلەر ئارىسىدا شۇلا رىيلەن بىللە ياشايتتى. مەسچىتتە بولسۇن، بازاردا بولسۇن، ئۆيدە بولسۇن، سىرتتا بولسۇن ياكى سەپەردە بولسۇن ئىشقىلىپ بارلىق جايلاردا ساھابىلەر بىلەن قويۇق ۋە زىچ ئارىلىشىپ ئۆتەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆز - ھەرىكەت، يۈرۈش - تۇرۇشى ھەمىشە بارلىق ساھابىلەرنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەيەردىلا بولىدىكەن، شۇ جاي تەبىئىيلا ئىلىم سورۇنىغا ئايلىناتتى. مەسچىت ئىچىدە ئۇ دەرس ئۆگەتكۈچى، ئاتىق، ۋەزىچى ۋە پەتىۋا بەرگۈچى ئىدى. ئۇرۇش مەزگىلىدە قوماندان ئىدى. شىددەتلىك جەڭلەرنىڭ بەزىلىرىدە ساھابىلەر ئۇ زات ئارقىلىق دالدىلىناتتى. ئادەتتە يولدا كېتىۋاتقاندا ئەڭ ئاددىي ۋە ئاجىز كىشىلەرمۇ تارتىنماستىن ئۇنى توختىتىۋېلىپ، دىنىي مەسىلىلەرنى بىمالال سورىيالايتتى. ساھابىلەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ سورۇنلىرىغا ھەدىس ئاڭلاش ۋە ئۇنىڭ ئالەمشۇمۇل ئەدەپ - ئەخلاقلىرىنى تولۇق ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن چوڭ - كىچىك بالىلىرىنىمۇ بىللە ئەگەشتۈرۈپ باراتتى. پەيغەمبىرىمىز ئۇلارغا دىنىي جەھەتتىكى مەسىلىلەردىن تەلىم بېرىشتىن تاشقىرى، ئۇلار دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرگە قارىتا ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى بايان قىلىپ بېرەتتى، نازىل بولۇۋاتقان قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ مۇئەييەن مەنىلىرىنى يېشىپ بېرەتتى ۋە ياكى ساھابىلەردىن سادىر بولغان، دىنىي جەھەتتىكى توغرىلىقنى ئايرىپ بېرىشكە تېگىشلىك بولغان ئىش - ھەرىكەتلەرگە قارىتا سۈكۈت قىلىش ۋە ئىپادە بىلدۈرمەسلىك ئارقىلىق شۇ ئىشلارنىڭ چەكلەنمەيدىغانلىقى ۋە يوللۇقلىقنى ئىپادىلەپ بېرەتتى. ساھابىلەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھۇزۇرىدا بولۇپ، ئۇنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن بەھرىلەنىشكە ۋە ئۈلگە ئېلىشقا شۇقەدەر ھېرىسمەن ئىدىكى، ھەتتا ئۇلار ئۆچرەت ساقلاپ، نۆۋەت بىلەن پەيغەمبىرىمىزنىڭ سورۇنلىرىغا قاتنىشاتتى. بۇ ھەقتە سەھىبۇلخۇباردا خاتىرىلەنگەن بىر ھەدىستە ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ ئەنسارلاردىن بولغان بىر خوشنام بار ئىدى. ئىككىمىز پەيغەمبىرىمىزنىڭ سورۇنىغا نۆۋەتلىشىپ يۈرۈپ، بىر

كۈنى ئۇ، بىر كۈنى مەن باراتتىم. ئاندىن پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھۇزۇرىدا ۋە سۆھبەتلىرىدە كۆرگەن - ئاڭلىغان ھەممە نەرسىنى بىر - بىرىمىزگە يەتكۈزەتتۇق. « ئۇندىن باشقا ساھابىلەر ئىچىدە ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى سىددىق ۋە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالاردەك پەيغەمبىرىمىز قەيەردە بولمىسۇن سايسىگە ئوخشاش داۋاملىق ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرۇپ، يېنىدىن ئايرىلمايدىغانلارمۇ بار ئىدى. يەنە بەزىلەر دېھقانچىلىق، سودا - سېتىق قاتارلىق ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغاچقا، بىر تۈركۈم ئەھۋاللاردا پەيغەمبىرىمىز بار بولغان تۈرلۈك سورۇنلارغا تولۇق قاتنىشىپ ھەمسۆھبەت بولۇپ بولالمايتتى. بىراق ئۇلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ سورۇنلىرىدا بولالماي قالغان چاغلاردىكى ئاڭلىيالمىي قالغان بارلىق تەلىم - تەربىيەلەر، كۆرسەتمە - يوليورۇق ۋە ئۇنىۋېرسال تەلىماتلارنى باشقىلاردىن سوراپ بىلىۋېلىشقا ئالدىرايتتى. مەدەنە مۇنەۋۋەردىن ئەڭ يىراق بولغان ئەرەب قەبىلىلىرىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ بەزى ئەھكاملىرىنى سوراپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن دائىم مەخسۇس ئەلچى ئەۋەتىپ تۇراتتى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزدىن دىنىي ئەھكاملارنى تىرىشىپ ۋە قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ، يۇرتلىرىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن دىنىي يېتەكچى بولۇپ، باشقىلارغا ئۆگەتتى. بىرەر ساھابە زۆرۈر بولغان بىرەر مەسىلىگە دۇچ كېلىپ قالسا، شۇ ھامان ئارىلىقنى يىراق كۆرمەستىن دەرھال كېلىپ پەيغەمبىرىمىزدىن سوراپ بىلىۋېلىپ، ئاندىن قايتىدىن تۇرۇشلۇق ئورنىغا قايتىپ كېتەتتى. ئالايلۇق، بىر ئايال ھەزرىتى ئۇقبە ئىبنى ئامىرغا ئۆزىنىڭ ئەر - خوتۇن ھەر ئىككىسىنى ئۇلار كىچىك ۋاقتىدا ئېمىتىپ قويغانلىقىنى، يەنى ئۇلارنىڭ ئېمىلدەش ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئۇقبە دەرھال ئارىلىقنى يىراق كۆرمەستىن، مەككىدىن ئاتلانغان پېتى مەدەنىگە يېتىپ كېلىپ (مەككە بىلەن مەدەنىنىڭ ئارىلىقى بىزنىڭ قەشقەر بىلەن خوتەندەك كېلىدۇ. ئۇ زامانلاردا قەشقەر - خوتەن ئارىسىدىكى مۇساپىنى بوۋىلار ئاتلىق بەش كۈن، ئېشەكلىك ئون كۈندە، كارۋانلىق 15 كۈندە باسقان ئىكەن) پەيغەمبىرىمىزگە ئەھۋالنى تولۇق ئېيتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز ئۇلارنىڭ ئەر - خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىنىڭ توغرا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ساھابە ئۇقبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئايالى بىلەن شۇ ھامان ئاجرىشىپ كەتكەن. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىلىم سورۇنلىرى ئەرلەرگىلا خاس بولماستىن، نۇرغۇن ئاياللارمۇ مەسچىتلەرگە ۋە ھېيتنامىزىغا ئوخشاش چوڭ جامائەت سورۇنلىرىغا ھازىر بولۇپ ئۇ زاتتىن بىۋاستە ئىسلامدىن تەلىم ئالاتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ سورۇنلارغا كۆپىنچە ئەر كىشىلەر كۆپرەك قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى ئەۋەتىپ، خانىم - قىزلار ئۈچۈن ئايرىم كۈن ئاجرىتىپ، مەخسۇس شۇلارغا دىندىن بىۋاستە تەلىم بېرىشنى ئىلتىماس قىلغاندا پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولغان. ئاياللار ئۆگىنىشتە خىجىل بولسا بولمايدىغانلىق پىرىنسىپىنى بىلگەچكە، شۇ سورۇندا سورىماقچى بولغانلىرىنى تارتىنماستىن سوراۋېرەتتى. ئۇلار تولا چاغلاردا ئالدى بىلەن: « ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، ئاللاھ ھەقىقەت ئۈستىدە تارتىنىپ تۇرمايدۇ» دەپ قويۇپل اسواللىرىنى سورايتتى. سەھىھۇلبۇخارىدا خاتىرىلەنگەن بىر ھەدىستە، بەزى ئاياللار: « ئايال كىشى ئېھتىلام بولۇپ قالسا غۇسلى قىلىشقا توغرا كېلەمدۇ؟! » دەپ سورىغان. سوئال سوراشتا كۆپىنچە ئەنسارلارنىڭ ئايالىرى جۈرئەتلىك ئىدى. ھەزرىتى ئائىشە بۇ ھەقتە: « ئەنسارلارنىڭ ئايالىرى نېمىدىگەن ياخشى ئاياللار. ئۇلار دىنىي بىلىملەرنى سوراپ بىلىۋېلىشتىن تارتىنىپ ئولتۇرمايدۇ» دېگەنىدى. دىنىي مەسىلىلەرنى پەيغەمبىرىمىزدىن بىۋاستە سوراشتا خىجىللىق ھېس قىلغان ساھابە ئاياللار «مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى» ھېسابلىنىدىغان پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئايالىرى ئارقىلىق سوراپ بىلىۋالاتتى. بەزى ساھابىلەرنىڭ ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدىكى نازۇك مەسىلىلەرنى ئايالىرى ئارقىلىق پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئايالىرىدىن سوراپ ۋاستىلىق بىلىۋالىدىغان ئادەتلىرى بار ئىدى. بىر ساھابە روزىدار ھالەتتە ئايالىنى سۆيۈپ قويسا روزىسىنىڭ بۇزۇلىدىغان، بۇزۇلمايدىغانلىقىنى سورايدۇ ئۈچۈن ئايالىنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتكەن.

پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئايالى ئۆمۈم سەلەمە ئۇنىڭغا: «پەيغەمبىرىمىز روزىدات تۇرۇپ ئاياللىرىنى سۆيۈۋېرەتتى» دەپ جاۋاپ بەرگەن.

2. ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ ئەتراپىدىكى خان - پادىشاھلارغا ئەلچى ئەۋەتىش، ئىسلامنى قوبۇل قىلغان قەبىلىلەردىن ئەلچى كېلىشنىڭ ھەدىسىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە تارقىلىشىدا ئوينىغان رولى:

ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشى ئۈچ يىلغىچە (يەنى مىلادى 610 - يىلدىن 614 - يىلغىچە) ئىزچىل يوشۇرۇن داۋاملاشتى. ئاندىن ئاللاھنىڭ: «ساڭا بۇيرۇلغاننى (يەنى پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەمرىنى) ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغىن، مۇشرىكلار (نىڭ مەسخىرىلىرىگە) پەرۋا قىلمىغىن» (سۈرە ھىجر، 94 - ئايەت) دېگەن ئەمرى بويىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 614 - يىلى ئىسلام دىنىنى ئاشكارا تارقىتىشقا باشلىدى. مەككىنى تىزگىنلەپ تۇرۇۋاتقان قۇرەيش مۇشرىكلىرى تەرىپىدىن پەيغەمبىرىمىزگە قارىتىلغان دەشنام - كۈلپەتلەر ۋە قىيىن - قىستاقلار تېخىمۇ كۈچەيدى. ھەتتا ئۇنىڭغا بىۋاسىتە زىيانكەشلىك قىلىش ۋە جېنىغا قەست قىلىش دەرىجىسىگە يەتتى. (622 - يىلى 11 - سېنتەبىردىكى مەككە ئاقسۆڭەكلىرى ئاچقان يېپىق يىغىندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى 12 قەبىلىدىن 12 كىشى بىرلا ۋاقىتتا 12 قىلىچ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈش قارارى قوبۇل قىلىنغان). بۇ ئارىدا مەدىنىلىكلەردىن نۇرغۇن كىشى مۇسۇلمان بولدى. پۇرسەت پىشىپ يېتىلگەندە پەيغەمبىرىمىز ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە 622 - يىلى 18 - سېنتەبىر مەككىدىن مەدىنىگە قاراپ ھىجرەت قىلىپ، 23 - سېنتەبىر مەدىنىگە سالامەت يېتىپ كەلدى. شۇ كۈندىن باشلاپ مەدىنە مۇنەۋۋەر ئاللاھ ۋەھىي نازىل قىلىدىغان مۇقەددەس جايغا، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق تايانچ بازىسىغا ئايلىنىپ «مەدىنە مۇنەۋۋەر - يەنى نۇرلۇق شەھەر» دېگەن قۇتلۇق نامغا ئېرىشتى. ئۇندىن بۇرۇن مەدىنە «يەسەرەب - يەنى بارچە پىتنە - پىسەن ۋە يامانلىقنى بىلدۈرىدىغان جاي» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدىغان نام ئىدى. مۇشرىكلار ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى دىنىي رەقپىلەرنىڭ توختاۋسىز ئېلىپ بېرىۋاتقان تۈرلۈك سۈيىقەستلىرى، ئۈزلۈكسىز ئۇرۇشلىرى ۋە دۈشمەنلىكلىرى تۈپەيلىدىن ئۇرۇش - يېغىلىق ۋە جېدەل - ماجرالار كۆپ بولۇپ جاھان تىنجىمىغانلىقتىن، دىنىي دەۋەتنىڭ ئەتراپتىكى قەبىلىلەرگە ۋاقىتدا يېتىپ بېرىشىغا توسالغۇلار ۋە قىيىنچىلىقلار كۆپ بولدى. ھەتتا 626 - يىلىدىكى خەندەك ئۇرۇشىغىچە بولغان بەش يىلدا ئىسلام دىنىنى ئەرەب يېرىم ئارىلى مىقياسىدا ھەر تەرەپكە تارقىتىش ئىمكانىيىتى بولماي قالدى. شۇڭا 627 - يىلى پەيغەمبىرىمىز بىلەن مەككە مۇشرىكلىرى ئارىسىدا ئون يىللىق تىنچلىق كېلىشىمى «ھۈدەيبىيە سۈلھىسى» تۈزۈلدى. بۇ سۈلھىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ھەر قايسى قەبىلىلەر ئارىسىدا قايتىدىن بېرىش - كېلىش ۋە باشقا مۇئامىلە ئىشلىرى ئەسلىگە كەلدى. ئەرەبلەردىن نۇرغۇن ئادەم ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى. پەيغەمبىرىمىز بۇ قىسقا پۇرسەتتىن ئوبدان پايدىلىنىپ، ئەتراپتىكى ھەر قايسى پادىشاھلارنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىپ مەكتۇپ يوللىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلام دىنىغا كىرگەن قەبىلىلەرگە ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆگىتىدىغان ئىستىداتلىق دەۋەتچىلەرنى ئەۋەتتى. ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ ئەڭ چەتلىرى ھېسابلانغان يەمەن، ئومان، ھەزرىمەۋىت، يەمامە ۋە بەھرەيىن قاتارلىق جايلارغىمۇ ئەلچى ئەۋەتتى. ئۇلاردىنمۇ جاۋابەن ئەلچى كەلدى. بۇ ئەلچىلەر ۋە دەۋەتچىلەر ھەم قۇرئان كەرىم، ھەم پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى بىلەن قوراللانغان بولۇپ، بارغانلىقى جايىنى ھىدايەت نۇرى بىلەن يورۇتاتتى. ئۇلار ئەرەب يېرىم ئارىلى مىقياسىدا ھەدىسلىرىنىڭ ھەر تەرەپكە تارقىلىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان. پەيغەمبىرىمىز ئۇلارغا ھەدىسلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ تەلىم بەرگەن. ئۇلارنى گۈزەل ۋەز - نەسىھەت ئۇسۇللىرى ۋە دەۋەت مېتودلىرى بىلەن پۇختا

تەربىيىلىگەن. ھەزرىتى مۇئاز ئىبنى جەبەلنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە مۇنداق دېگەن: «سەن ئەھلى كىتاب بولغان خەلقنىڭ يېنىغا كېتىۋاتسەن. سەن ئۇلارغا ئاللاھنىڭ بىر كېچە - كۈندۈزدە بەش ۋاقىت نامازنى پەرز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن. بۇنى قوبۇل قىلسا، ئاللاھنىڭ ئۇلارغا يىلىغا بىر قېتىم رامازان ئېيى روزىسىنى تۇتۇشنى پەرز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن. بۇنى قوبۇل قىلسا قادىر بولالىغان كىشىنىڭ ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج قىلىشىنى ئاللاھ پەرز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن. بۇنى قوبۇل قىلسا بايلىرىنىڭ ماللىرىدىن زاكات ئېلىنىپ كەلبەغەللىرىگە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقىن.» (بۇخارى ۋە باشقىلار توپلىغان) مانا شۇنداق قابىل دەۋەتچىلەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرى بويىچە دىننىڭ ئەھكاملىرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈپ، ھەدىسنىڭ كەڭ كۆلەمدە تارقىلىشىغا غايەت زور كۈچ چىقارغان ۋە ئۇنتۇلماس تۆھپە قوشقان. 629 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى مەككە مۇشرىكلىرى ھۈدەيبىيە سۈلھىسىگە ئوچۇق ئاشكارا خىلاپلىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىتتىپاقىدىكى بەكەر قەبىلىسىنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىتتىپاقىدىكى بولغان خۇزائە قەبىلىسىگە قارشى ئۇرۇشقا كۈشكۈرتۈپ، قورال - ياراق ۋە ئاشلىق بىلەن تەمىنلىگەن. ئاقىۋەت تۇيۇقسىز ھۇجۇمغا ئۇچرىغان خۇزائە قەبىلىسى ئېغىر چىقىم تارتىپ، ھەر تەرەپكە تارقىلىپ كەتكەن. قەبىلە باشلىقى مىڭ تەستە مەدىنىگە يېتىپ كېلىپ، پەيغەمبىرىمىزگە يۈرەكلەرنى لەرزىگە سالغۇدەك قايغۇلۇق مىسىرالار بىلەن دەرت تۆككەن. بۇ ھال ساھابىلەرنىڭ قاتتىق غەزىپىنى ۋە نارازىلىقىنى قوزغىغان. ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىز كېڭەش ئارقىلىق، ئاخىرى مەككە پەتھىسى ئۈچۈن مەدىنىدىن قوشۇن تارتقان. چوڭ قوشۇن 629 - يىلى دېكابىرنىڭ سالىق كۈنلىرى يولغا چىقىپ، مەككىنى 630 - يىلى رامىزاننىڭ 20 - كۈنى، يەنى 11 - يانۋار كۈنى تىنچ پەتھى قىلغان. پەيغەمبىرىمىز 22 كۈندە مەككىدە يېڭى تەرتىپ ئورنىتىپ، ئاندىن كېيىن مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي تائىفى تەۋەسىدە توپلىنىۋاتقان مۇشرىكلارغا قارشى سەپەرۋەرلىك قىلىپ، مەدىنىدىن ئېلىپ كەلگەن ئون مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا مەككىدە يېڭىدىن قوبۇل قىلغان ئىككى مىڭ جەڭچىنى قوشۇپ، 12 مىڭ ئەسكەر بىلەن تائىفىغا يۈرۈش قىلغان. ئەۋتاس جىلغىسىدىكى ئۇرۇشتا دۈشمەننىڭ ئۈستىلىق بىلەن قۇرغان پىستىرمىسىنى بىتچىت قىلغان پەيغەمبىرىمىز «ھۈنەين غازىتى» دا ئۈزۈل - كېسىل غەلبە قىلغان. بۇ ئۇرۇش ئەرەب يېرىم ئارىلى ئىچىدە ھېچقانداق بىر كۈچنىڭ ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىز بىلەن تەڭ تۇرالغۇدەك كۈچى يوقلۇقىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ قالغان. چۈنكى مەككە ۋە تائىفى مۇشرىكلىرى يېڭىلىپ قالدى دېگەنلىك، باشقا بارلىق جاھالەتچى كۈچلەر مەغلۇپ بولدى دېگەنلىك ئىدى. ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئىسلام دىنى ھەل قىلغۇچ غەلبىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئەرەبلەرنىڭ ئەلچىلىرى مەدىنىگە توپ - توپ بولۇپ كېلىپ، ئىسلام دىنىغا بەيئەت قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش بىلەن بىرگە ھەدىسلەرنى ئۆگىنىپ، يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن ئۇلارغا پەيغەمبىرىمىزنىڭ تەلىماتلىرىنى تولۇق يەتكۈزگەن. ھەتتا ھىجرەتنىڭ 9 - يىلى شۇيىلى مەدىنىگە كەلگەن ئەلچىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن «ئەلچىلەر يىلى» دەپ ئاتالغان. بولۇپمۇ 630 - يىلى پەيغەمبىرىمىز ئۆزى بىۋاسىتە قوشۇن تارتىپ، 30 مىڭ ئەسكەر ساھابە بىلەن شەرقىي رىم ئىمپېراتورى ھىراكلىيۇسقا قارشى جازا يۈرۈشى قىلىپ غەلبە قازانغاندىن كېيىن، بۇ ئۇرۇشنى سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقان ھەر قايسى ئەرەب قەبىلىلىرى شۇ ھامان مەدىنىگە ئەلچى ئەۋەتىپ، يالغۇز دىنىي جەھەتتىنلا ئەمەس، بەلكى سىياسىي جەھەتتىنمۇ ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىزگە بەيئەت قىلغان. بۇ ئامىللار 630 - يىلىنىڭ «ئەلچىلەر يىلى» دەپ ئاتىلىپ قېلىشىغا تۈرتكە بولغان. چۈنكى ئەينى چاغدىكى پېرسىيە ساسانىلار ئىمپېرىيىسى (226 - 651) بىلەن شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسى (395 - 1453) خۇددى يېقىنقى زامانىمىزدىكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا ئوخشاش قەدىمقى دۇنيادىكى دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچلۈك دەپ قارالغان ئىككى قۇدرەتلىك دۆلەت ئىدى. بۇلار

ئىچىدىكى بىرىنى مەغلۇپ قىلىش ئەمەلىيەتتە ئەرەبلەرنىڭ ئۇخلاپ چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى. دەل مۇشۇ ئامىل ئۇلارنىڭ باتىل ئېتىقادىدىن ھەق دىنغا يۈزلىنىشىدە ۋە پەيغەمبىرىمىزدىن بۇ يېڭى دىننى ئۆگىنىشىدە ھالقىلىق رول ئوينىدى. شۇڭلاشقا ئەلچىلەرنىڭ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىشى قانداقتۇر بىرەر ھەدىيە، سوۋغا - سالامغا ئېرىشىش ئۈچۈن بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىن دىنىي مەسىلىلەرنى ۋە ئەھكاملارنى سوراپ بىلىۋېلىش ئىدى. بىر كۈنى ئابدۇل قەيس ئايمىقىنىڭ ئەلچىلىرى پەيغەمبىرىمىز ھۇزۇرىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، بىز ناھايىتى يىراق جايلاردىن بۇ يەرگە كەلدۇق. بىزنىڭ يۇرتىمىز بىلەن بۇ يەرگە پەقەت ئۇرۇش ھارام قىلىنغان تۆت ئايە بىچىدىلا كېلەلەيمىز. بىزگە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى تولۇق بايان قىلغىن. بىز قايتىپ بېرىپ بۇ يەرگە كېلەلمىگەنخەلقىمىزگە يەتكۈزەيلى» دېگەندە، پەيغەمبىرىمىز ئۇلارغا: «سەلەمنى يېگانە بىرلا ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇيمەن. بىلەمسىلەر؟ ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش دېگەن - بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر - دەپ گۇۋاھلىق بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، رامىزان ئېيىدا زور تۇتۇش ۋە غەنىمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى دۆلەت خەزىنىسىگە تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇندىن باشقا سەلەمنى قاپاق، مەنتەم، نەقىر ۋە كاساڭلاردا شاراب ئىچىشتىن مەنئىي قىلىمەن. يۇقىرىقىلارنى ئېسىڭلاردا ساقلاپ بۇ يەرگە كېلەلمىگەن ئاۋامغا يەتكۈزۈڭلار» دېگەن. ئۇندىن باشقا بەنى سەئىد ئايمىقىنىڭ ئەلچىسى زىمام ئىبنى سەئىد بە پەيغەمبىرىمىز ھۇزۇرىغا كېلىپ، ئىسلامنىڭ بەش ئاساسىي تۈۋرۈكلىرى ھەققىدە سوئال سوراپ قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: «مەنكى زىمام ئىبنى سەئىد بە مەزكۇر ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئىمان ئېيتتىم ۋە تەستىقلىدىم». ئۇ كەتكەندىن كېيىن پەيغەمبىرىمىز: «بۇ ئادەم دىنىي ئىشلارغا ئالىم بولدى» دېگەن. راس دېگەندەك زىمام ئايمىقىغا قايتىپ بېرىپ، ئۆز قەۋمىنى ئىسلامغا دەۋەت قىلغانىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان بولغان. ئەلچىلەرنىڭ دەۋەتتىكى قىزغىنلىقى شۇنداق يۇقىرى ئىدىكى، ئۇلار پەيغەمبىرىمىزدىن بىۋاستە ئۆگەنگەنلىرىنى قەۋمىگە يەتكۈزۈشكە تەقەززالىق بىلەن ئالدىرايتتى. توجب ئايمىقىغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەن 13 نەپەر ئەلچى ئالدى بىلەن قۇرئاندىن تەلىم ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پەيغەمبىرىمىزگە بولغان قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئاشتى. ئۇلار يۇرتىغا قايتماقچى بولغاندا پەيغەمبىرىمىز ئۇلاردىن: «نېمىگە قايتىشقا بۇنچە ئالدىرايسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ئۇلار: «يۇرتىمىزدا قالغانلارغا پەيغەمبىرىمىز بىلەن ئۇچراشقانلىقىمىزنى ۋە ئۆگەنگەنلىرىمىزنى يەتكۈزۈشكە ئالدىراۋاتىمىز» دەپ جاۋاپ بەرگەن. سەقى قەبىلىسىنىڭ ئەلچىلىرى كەلگەندە، ئۇلارنىڭ قۇرئان تىڭشىشى ۋە ساھابىلەرنىڭ ناماز ئوقۇشىنى كۆرۈپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئالاھىدە مۇئامىلە قىلىنىپ مەسچىتنىڭ بىر تەرىپىدە چېدىر تىكىپ بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەر كۈنى پەيغەمبىرىمىز بىلەن بىۋاستە ئۇچرىشىپ ۋە تەلىم ئېلىپ تۇرغان. ئۇلارنىڭ ئەڭ كىچىكى ئوسمان ئىبنى ئەبۇلئاس ناھايىتى تىرىشچان يىگىت بولۇپ، ھەر كۈنى دېگۈدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بېرىپ قۇرئان كەرىم ئۆگىنەتتى. پەيغەمبىرىمىز ئۇخلاپ قالغاندا ئۇ ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىدىن ھەدىس ئۆگىنەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ قىسقا مۇددەت ئىچىدىلا قۇرئاندىن كۆپ ئايەت ۋە ئەھكاملارنى تولۇق يادلىۋالغان. ئۇ قۇرئان ئوقۇشقا ۋە دىنىي ئەھكاملارنى ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن بولغاچقا، پەيغەمبىرىمىز ئۇنى گەرچە يېشى كىچىك بولسىمۇ ئەلچىلەرگە باشلىق قىلىپ قويغان. يەنە نۇرغۇن قەبىلە - ئايمىقلاردىن كەلگەن ئەلچىلەرمۇ يۇقىرىقىغا ئوخشاشلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلىم بۇلىقىدىن ئوتلاپ، ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ پىرىنسىپلىرى ۋە تۈرلۈك ئەھكاملىرىنى پۇختا ۋە ئەتراپلىق

ئىگىلىگەندىن كېيىن، يۇتداشلىرىغا تەلىم بېرىش ۋە خوشنا قەبىلە - ئايماقلارغا تارقىتىش يوللىرى بىلەن ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ھەدىسلەرنىڭ ئەڭ كۆلەمدە تارقىلىشىغا ئاساس سالغان.

3. ھەدىس شەرىپنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا خاتىرىلىنىش ئەھۋالى:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ساھابىلەر قۇرئان كەرىمگە ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن. شۇڭا قۇرئان كەرىم ساھابىلەر تەرىپىدىن تولۇق يادقا ئېلىنغان. ئۇندىن باشقا ھايۋانات تېرىلىرى، ئۆستىخان - سۆڭەكلىرى، دەرەخ قوۋزاقلىرى، سىلىقلانغان تاش پارچىلىرى ۋە خورما شاخلىرى قاتارلىق نەرسىلەرگە يېزىلىپ ۋە ئويۇلۇپ تولۇق خاتىرىلەنگەن. دېمەك قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدىلا بىر توپلام ھالىتىگە كەلتۈرۈلمىگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا قەلبتە تولۇق يادقا ئېلىنىش، قەلەمدە تولۇق خاتىرىلىنىش بىلەن مۇكەممەل ساقلانغان. ساھابىلەر قۇرئان كەرىمگە قاتتىق بېرىلىپ، ئەس - يادى قۇرئان بىلەن بولغانلىقتىن، قۇرئاننى يادلاش ۋە خاتىرىلەش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتكەن. پەيغەمبىرىمىز ئەلچىلىك بۇرچى ۋە داھىيلىق سۈپىتى بىلەن ساھابىلەر ئارىسىدا 23 يىل ياشىغان (ھىجرىيە يىلىنامىسى بويىچە شۇنداق. ئەمما مىلادىيە كالېندارى بويىچە ساق 22 يىل يەنى، 622 - يىلدىن 632 - يىلغىچە) بولۇپ، بۇ جەرياندا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىسلام دىنىنى تەلىم بېرىش، دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش، سورالغان سوئاللارغا جاۋاپ بېرىش، قۇرئان ئايەتلىرىنى ئىزاھلاپ مەنىسىنى يېشىپ بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە قىلغان سۆزلىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئۇلارنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى خەت يازالايدىغان ساۋاتلىقلار چەكلىك بولغان شارائىت ئاستىدا ساھابىلەرنىڭ تامامەن خاتىرىلەپ كېتەلىشى قىيىن ئىش ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ئۇلارنىڭ قۇرئان بىلەن بولغان تونۇشلۇقى تېخى يېڭى بولغانلىقى ئۈچۈن ئوقۇشماستىن قۇرئان بىلەن ھەدىس ئارىلىشىپ كېتىش خەۋپى كۈچلۈك ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ھەدىسلەر (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆز ھەرىكەت ۋە مۇئامىلىلىرى) پەيغەمبىرىمىز ھايات ۋاقتىدا قۇرئان كەرىم خاتىرىلەنگىنىدەك تولۇق خاتىرىلەنگەن ئەمەس. شۇڭلاشقا پەيغەمبىرىمىز ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە قۇرئان بىلەن ھەدىسنىڭ ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ھەدىسلەرنى يېزىپ خاتىرىلەشتى نەتىجىسى قىلىپ مۇنداق دېگەن: «مەندىن قۇرئاندىن باشقىنى خاتىرىلەپ يازماڭلار. كىمكى مەندىن قۇرئاندىن باشقىنى ئاڭلاپ خاتىرىلىگەن بولسا ئۆچۈرۈۋەتسۇن». بۇ ھەقتە يەنە باشقا بىر نەچچە ھەدىس كەلگەن بولۇپ، مەنىسى ۋە مەركىزىي ئىدىيىسى ۋە تەشەببۇسى ئاساسەن ئوخشاش. بۇ خىلدىكى خاتىرىلەش مەنىسى قىلىنغان ھەدىسلەردىن باشقا يەنە پەيغەمبىرىمىزنىڭ كېيىنچە ئىسلام دىنى چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ قۇرئان كەرىمنى قەلبىلەردە ۋە قەلەملەردە مۇكەممەل ساقلىنىپ ساقلىنىۋاتقان پەيتلەردە ھەدىسلەرنى يېزىپ ۋە خاتىرىلەپ ساقلاشقارۇخسەت قىلغانلىقى ۋە خاتىرىلەشكە ئۆزى بۇيرۇغانلىقى ھەققىدىكى تارىخىي ئۇچۇرلار، ھەمدە بىر قىسىم ساۋاتلىق ساھابىلەرنىڭ ھەدىسلەرنى ئىزچىل خاتىرىلەپ قالدۇرغانلىقى ھەققىدىكى ئىشەنچلىك مەلۇماتلار زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن. بۇ ھەقتە رافىئى مۇنداق دەيدۇ: «ئى رەسۇلۇللاھ، بىز سەندىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئاڭلايمىز، ئەمما ئۇنتۇپ قېلىشتىن قورقىمىز. ئۇلارنى يېزىۋالساڭ بولامدۇ؟ دەپ سورىۋېدۇق، پەيغەمبىرىمىز: ھېچ مەسىلە يوق، يېزىۋالساڭلار بولىدۇ، دېدى». پەيغەمبىرىمىز يەنە بىر ھەدىسىدە: «ئىلىمنى يېزىش ئارقىلىق چۈشەپ قويۇڭلار (يەنى ساقلىۋېلىڭلار)» دېگەن. (سۇيۇتى، جامىئۇس سەغىر) ئەبۇ ھۇرەيرە مۇنداق دېگەن: «بىر كىشى پەيغەمبىرىمىزگە ھەدىسلەرنى ئاسانلىقچە

يادلىيالىمايدىغانلىقىدىن شىكايەت قىلغاندا، پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭغا يادلاشتا يېزىقتىن پايدىلانغان، دېگەن».

630 - يىلى 11 - يانۋار مەككە پەتھى قىلىنغان چاغدا ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىز تولىمۇ تەسىرلىك نۇتۇق سۆزلىگەن. نۇتۇق ئاياغلاشقان چاغدا يەمەنلىك ئەبۇ شاھ دېگەن كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ: «ئى رەسۇلۇللاھ، ساھابىلىرىڭ ماڭا يېزىپ بەرسە، دېگەندە، پەيغەمبىرىمىز شۇئان: ئەبۇ شاھقا يېزىپ بېرىڭلار، دېگەن». ھىجرەتنىڭ يەتتىنچى يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ ئىمان ئېيتىپ، شۇ چاغدىن تاكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغانغا قەدەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئومۇمەن بىر قەدەممۇ ئايرىلماي ھەدىسى ئۆگەنگەن، بۇ ۋەجىدىن ساھابىلەر ئارىسىدا ئەڭ كۆپ ھەدىسى نەقىل قىلىش بىلەن مەشھۇر بولغان ئىلىملىك ساھابە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمردىن باشقا ھېچبىر ساھابىسى مەندىن كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلالمايدۇ. چۈنكى، ئۇ يازاتتى، مەن يازمايتتىم. (بۇخارى، 113) ئەبۇ ھۇرەيرەنىڭ شاگىرتلىرى ۋە كېيىنكى ئۆلىمالارنىڭ بايانىچە، ئەبۇ ھۇرەيرە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كۈندىلىك ئاڭلىغان ھەدىسلەرنى يېرىم كېچە يېقىنلاشقۇچە يادلاپ، ئېسىدە مەھكەم تۇتۇۋېلىپ ماڭغان.

ئىمام سۇيۇتى خاتىرىلىگەن بىر مەشھۇر سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قۇرئان بىلەن مېنىڭ سۈننىتىم تاكى قىيامەت كۈنىدىكى مېنىڭ كەۋسەر كۆلۈم بويىغا بارغۇچىلىك بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدۇ.» (سۇيۇتى، جامىئۇس سەغىر) ئىسلام دۇنياسىدىكى نوپۇزلۇق ھەدىسشۇناس ئالىملار يۇقىرىقى ئوخشاشمىغان مەزمۇندىكى ھەدىسلەرنى بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىپ توغرا چۈشەندۈرگەن. ئىمام نەۋۋى يۇقىرىقى ئىككى خىل ھەدىسلەرنى تەتبىقلاپ مۇنداق خۇلاسە چىقارغان: «ھەدىسنى ئۇنتۇپ قېلىشتىن قورققان ئادەم ئۈچۈن يېزىشقا رۇخسەت قىلىنغان. ئېسىدە ساقلىيالايدىغان، يېزىشقا يۆلىنىۋالدىغان كىشىلەر ئۈچۈن مەنئىي قىلىنغان ياكى قۇرئان بىلەن ھەدىسنىڭ ئۆز-ئارا ئارىلىشىپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلغاندا مەنئىي قىلىنغان. بۇنداق خەۋپ بولمىغاندا يېزىشقا رۇخسەت قىلىنغان». ھەدىسلەرنىڭ بۇرۇنلا قۇرئانغا ئوخشاش مۇكەممەل ۋە تولۇق خاتىرىلەشنىڭ يولغا قويۇلمىغانلىقى شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى، بۇ چاغلاردا قۇرئان تېخى جەملىنىپ، تولۇق بىر توپلام شەكلىگە كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ھەدىسمۇ قۇرئانغا ئوخشاش پارچە - پارچە خاتىرىلىنىپ ماڭسا، قۇرئان بىلەن ھەدىسنىڭ ئارىلىشىپ كېتىش خەۋپى بولاتتى. ئىمام بەيھەقى ئۇرۇھ ئىبنى زۇبەيردىن يەتكۈزگەن ھەدىستە، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ھەدىسلەرنى خاتىرىلىمەكچى بولۇپ، بارلىق ساھابىلەرگە مەسلىھەت سالغان. ساھابىلەرمۇ بۇنىڭغا قوشۇلغان. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب بۇ ئىش توغرىلىق بىر ئاي ئىستىخارە سالغاندىن كېيىن، بىر كۈنى مەن ئەسلىدە ھەدىسلەرنى تولۇق خاتىرىلەشنى قارار قىلغان ئىدىم. ئەمما بۇ ئارىدا سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن ئۈمىدەتلەر ئىچىدىكى بىر قەۋمنى ئەسلەپ قالدۇم. ئۇلار كىتابلارنى يېزىپ، شۇنىڭ بىلەن بولۇپ كېتىپ ئاللاھنىڭ كىتابىنى تاشلاپ قويۇشقان. شۇڭا مەن ئاللاھ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئاللاھنىڭ كىتابىغا باشقىسى ئارىلىشىپ كېتىپ، ئۇنى مۇجەللەشتۈرىدىغان ئىشنى قىلمايمەن». يۇقىرىقى تارىخىي ئۇچۇردىن مەلۇمكى، خەلىپە ھەزرىتى ئۆمەر ئېھتىيات يۈزىسىدىن قۇرئاندىن باشقىنى خاتىرىلىمەسلىكىنى، ھەدىسنى يەنىلا يادلاش بىلەن كۇپايىلىنىشنى خوپ كۆرگەن. ھەدىسلەرنى يازماسلىق ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئاخىرقى ھۆكۈمى بولغان بولسا، ساھابىلەر ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ بۇ پىكىرىگە قوشۇلغان بولاتتى. ھەدىس شەرىپلەرنى خاتىرىلىمەسلىك ھەققىدىكى ھۆكۈم داۋاملىق كۈچكە ئىگە بولىدىغان بولسا، ساھابىلەر ئۇنى يېزىشنى چەكلىگەن بولاتتى. ھالبۇكى، بەزى ساھابىلەرنىڭ مەخسۇس سەھىفىلىرى بولۇپ، ئۇلار پەيغەمبىرىمىزدىن ئاڭلىغانلىرىنىڭ بەزىسىنى يېزىۋالاتتى ۋە خاتىرىلىۋالاتتى. ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى

ئەمرىئىنى ئاس شۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەدىسى خاتىرىلىگەن كىتابچىسى «سادىقە» دەپ ئاتىلاتتى. ھەزرىتى ئەبۇ ھۈرەيرە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىدىن باشقا مەندىن ئارتۇق بىلىدىغان بىرسى يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ خەت يازالايتتى ۋە ھەدىسلەرنى بىرمۇ بىر خاتىرىلەپ قويايتتى. ئەمما مەن ھەدىسلەرنى خاتىرىلىيەلمەيتتىم. ئابدۇللاھنىڭ ھەدىسلەرنى خاتىرىلەيدىغانلىقى باشقىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىغاندىن كېيىن، بەزى ساھابىلەر ئۇنىڭغا: سەن پەيغەمبىرىمىز ئېيتقان سۆزلەرنى يازىسەن، پەيغەمبىرىمىز بۇنىڭدىن خاپا بولۇشى مۇمكىن، دېگەندە، ئۇ دەرھال پەيغەمبىرىمىزنىڭ يېنىغا بېرىپ بۇ ئىشنى ئېيتقان. پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭغا: «مەندىن ئاڭلىغانلىرىڭنى يېزىۋەرسەن. جېنىم ئىلىكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ ئاغزىمدىن پەقەت ھەقىقەتلا چىقىدۇ» دېگەن. ئىسلام تارىخچىسى ئىبنى ئەسەر جەزىرىنىڭ "أسد الغابە" دېگەن كىتابىدا ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى ئۈستىدە توختالغاندا ئۇنىڭ «سادىقە» دەپ ئاتالغان ھەدىس كىتابچىسىدا مىڭ ھەدىس بارلىقىنى ئېيتىدۇ. ئۇندىن باشقا ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباسمۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۆزلىرى ۋە ئەدەپ - ئەخلاقلىرىدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى تاختايلىرىغا يېزىۋالغان. ئىلىم سورۇنلىرىغا بارسىلا ئاشۇ تاختايلىرىنى بىللە ئېلىپ باراتتى. ئۇ ۋاپات بولغاندا بىر تۆگىگە يۈك بولغىدەك يازمىلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئىزباسارى سەئىد ئىبنى جۇبەيرمۇ ئۇستازىنىڭ سۆزلىرىنى ئەينەن خاتىرىلىۋالاتتى. يازىدىغان تاختايلىرى تۈگەپ كەتسە، كىيىملىرىگە، بىلەكلىرىگە ۋە ئاللىقانلىرىغا يېزىۋېلىپ، ئۆيىگە قايتقاندا كۆچۈرۈۋالاتتى. ئىبنى ئابباسنىڭ بۇ سەھىفىلىرى كېيىنكى دەۋرلەرگىچە كىشىلەر ئارىسىدا ساقلىنىپ ۋە تارقىلىپ كەلگەن. ھەر قايسى دەۋردىكى كىشىلەر ئۇلارنى خاتىرىلىگەن ۋە پايدىلانغان. شۇ ۋەجىدىن بارچە تەپسىر ۋە ھەدىس كىتابلىرىنىڭ ھەزرىتى ئىبنى ئابباسنىڭ بىرىنچى قول مەنبەلىرى ۋە خاتىرىلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇمىز. ئۇلۇغ ساھابە ئەبۇ ھۈرەيرىنىڭ ئىزباسارى ئىبنى مۇنەببە ئۇستازىدىن ئاڭلىغان بارلىق ھەدىسلەرنى خاتىرىلەپ ماڭغان. ئۇنىڭ سەھىفەسى (ھەدىس يېزىلغان كىتابچە) ئەبۇ ھۈرەيرەنى مەنبە قىلغان نۇرغۇن ھەدىسلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىماي ساقلىنىپ قېلىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان. بۇ سەھىفەنى يىغىمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم زامانىدا يېزىلغان دېيەلمەيمىز. چۈنكى ئۇنىڭ ئىگىسى ھىجرىيە 40 - يىلى تۇغۇلغان. پەيغەمبىرىمىز 11 - يىلى ۋاپات بولغان. ئەبۇ ھۈرەيرە ھىجرىيە 58 - يىلى ۋاپات بولغان. بۇ سەھىفە ئەبۇ ھۈرەيرەدىن بىۋاسىتە تەلىم ئېلىنىش جەريانىدا توپلانغانلىقتىن، ئۇنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئەبۇ ھۈرەيرە ھايات چاغ شۇ دەپ كېسىپ ئېيتالايمىز. بۇ سەھىفە ھەدىس ئالىملىرى تەرىپىدىن «سەھىم سەھىفە» دەپ ئاتالغان بولۇپ، ھەدىسلەرنىڭ توپلام بولۇپ شەكىللىنىش تارىخىدا ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان. بۇ سەھىفىدىكى ھەدىسلەرنىڭ سانى 138 بولۇپ، ئۇلار ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنەبەلنىڭ «مۇسەندە» ناملىق كىتابىغا تولۇقى بىلەن كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ نۇرغۇن ھەدىسلىرى سەھىھۇلبۇخارىنىڭ ھەر قايسى بابلىرىغا بېرىلگەن. ئۇندىن باشقا ھەزرىتى ئەلى، ئابدۇللا ئىبنى ئەبى ئەۋفا، سەمۇرە ئىبنى جۇندۇپ، جابىر ئىبنى ئابدۇللا قاتارلىق ساھابىلەرمۇ سەھىفە دەپ ئاتالغان ۋاراقلىرىغا ھەدىسلەرنى يازغان. يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ھەدىسلەر پەيغەمبىرىمىز ھايات ۋاقتىدا قۇرئان كەرىمدەك ئومۇميۈزلۈك خاتىرىلەنمىگەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا قىسمەن خاتىرىلىنىپ كەلگەن. ئىبنى ئابباسنىڭ بايان قىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇش ئالدىدا قاتتىق ئاغرىپ ياتقاندا، ئۇ: «ماڭا يازىدىغان نەرسە بېرىڭلار، مەن سىلەرگە شۇنداق بىر نەرسە يېزىپ بېرىيەي، بۇندىن كېيىن ئازمايسىلەر» دېگەن. لېكىن ھەزرىتى ئۆمەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، يەنىمۇ كۈچىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن باشقىلارنى توسۇپ قويغان. بۇنىڭدىنمۇ ھەدىسلەرنى خاتىرىلەشكە

بولدىغانلىقىنىڭ ئاخىرقى ھۆكۈم ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. چۈنكى سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئىش دەل ھەزرىتى پەيغەمبىرىمىز ۋاپات بولۇشتىن تۆت كۈن ئىلگىرىلا يۈز بەرگەن ئىدى. دېمەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا يۇقىرىقىدەك بىر قاتار سەۋەبلەر تۈپەيلى، ئېھتىيات يۈزىسىدىن ھەدىسلەرنىڭ خاتىرىلىنىشى قۇرئان بىلەن بىر سەھىفىدە يېزىلماسلىق شەرتى ئاساسىدا تار دائىرىدە خاتىرىلىنىپ، ئومۇميۈزلۈك ۋە كەڭ دائىرىدە خاتىرىلەش يولغا قويۇلمىغان. بۇ مەزگىلدە ھەدىسلەرنىڭ تارقىلىشى ئاساسەن يادلىنىپ كۆڭۈللەردە ساقلىنىش، ئاغزاكى رىۋايەت قىلىش ۋە ئاغزاكى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزۈش يولى بىلەن داۋاملاشقان. بۇ ھەقتە يەنىمۇ ئىزدىنىپ كۆرۈشنى خالايدىغانلار مەشھۇر ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ شۇ ھەقتىكى ئەسەرلىرىگە مۇراجىئەت قىلسا بولىدۇ.

بەزى ئاتالغۇلارغا ئىزاھات:

1. مۇھاجىرلار:

ئەسلىدە ھىجرەت دېگەن سۆز تومۇرىدىن شاخلىنىپ ۋە تۈرلىنىپ چىققان ئاتالغۇ بولۇپ، ھىجرەت قىلغۇچى، تەرك ئەتكۈچى دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئىسلامىيەت دۇنياغا يۈزلەنگەندىن بۇيانقى 14 ئەسىر جەريانىدا تۈرلۈك قىيىن - قىستاقلار دەستىدىن دىننى ۋە ئەركىنلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئېھتىياجى بىلەن ۋە تىنىدىن ئايرىلغانلار مۇھاجىر دەپ ئاتىلىدۇ. لېكىن يۇقىرىقى ماقالىدىكى «مۇھاجىرلار» ئاتالغۇسى بىلەن «ئەنسارلار» ئاتالغۇسى خاس ئاتالغۇ بولۇپ، 614 - يىلدىن 630 - يىلى يانۋارغىچە ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى مەككە شەھىرىدىن باشقا يىراق ئەللەرگە ھىجرەت قىلغان ساھابىلەر مۇھاجىرلار دەپ ئاتىلىدۇ. دارۇل ھىجرەت (ھىجرەت ماكانى) مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى ساھابىلەر، مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلار دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى مۇھاجىرلار مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغانلار بولسا، ئەنسارلار ئۇلارنى قارشى ئالغان ۋە ئىزچىل ياردەم بەرگەن يەرلىك ساھابىلەردۇر. پەيغەمبىرىمىز دەۋرىدىكى تۇنجى مۇھاجىرلار ھەزرىتى ۋەسيماننى ئۆز ئىچىگە ئالغان 15 ئەر - ئايال بولۇپ، ئۇلار تۇنجى قېتىم مەككىدىن ھەبەشىستانغا (ھازىرقى ئېفىئوپىيە) ھىجرەت قىلغان. ئەڭ ئاخىرقى مۇھاجىر ھەزرىتى ئابباس بولۇپ، ئۇ ھۈدەيبىيە سۈلھى بۇزۇلغاندىن كېيىن، مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان. بىراق ئۇ يېرىم يولدا مەككىگە قوشۇن تارتىپ كەلگەن پەيغەمبىرىمىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان. شۇ چاغدا پەيغەمبىرىمىز ئۇنى ئۆز دەۋرىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇھاجىر دەپ ئاتىغان.

2. ئەنسارلار:

ئەرەبچە ياردەم بېرىش مەنىسىدىكى سۆز تومۇرىدىن تۈرلىنىپ چىققان ئاتالغۇ بولۇپ، ياردەم بەرگۈچى، قوللاپ - قۇۋۋەتلىگۈچى دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئاتالغۇ يۇقىرىقى «مۇھاجىرلار» ئاتالغۇسى بىلەن روبىرو كېلىدىغان بولۇپ، ئادەتتە مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ساھابىلەرنى قارشى ئېلىپ كۈتۈۋېلىپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ، ماددىي جەھەتتىن قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ، مەنئىي جەھەتتىن قېرىنداشلىق ئورنىتىپ، ئۇلارغا مۇساپىرىلىقنىڭ ۋە مۇھاجىرلىقنىڭ دەرت - ئەلەملىرى ۋە قايغۇ -

ھەسرەتلىرىنى ئۇنتۇلدۇرالايدىغان دەرىجىدە ئىنسانىيەت رەزىلىك كۆرسەتكەن يەرلىك ساھابىلەر ئەنسارلار دەپ ئاتىلىدۇ.

3. ئىبنى ئەسىر ۋە كىتابى "أسد الغابة في تمييز الصحابة":

ئىسلام تارىخچىسى ئىبنى ئەسىرنىڭ تولۇق ئىسمى ئەلى ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇكېرىم ئىبنى ئابدۇۋاھىت جەزەرى ئەل شەيبانى بولۇپ، كېيىنچە ئاۋام تەرىپىدىن ئىززەتتىن ئەبۇلھەسەن جەزەرى دەپ داڭق چىقارغان. ئۇ 1160 - يىلى 12 - ماي ئىبنى ئۆمەر بوستانلىقىدا (ھازىرقى تۈركىيە - سۈرىيە چېگرىسىدىكى دەجلە دەرياسى بويىغا جايلاشقان كىچىك بوستانلىق مەھەللە بولۇپ، تۈركىيە - ئىراق چېگرىسىگىمۇ يېقىن. شىرقا قاراشلىق جاي) تۇغۇلغان. 1233 - يىلى 1 - ئىيۇن ئىراقنىڭ شىمالىدىكى مۇھىم شەھەر موسۇلدا ۋاپات بولغان. ئۇ سۇلتان سالاھىددىن ئەييۇبى بىلەن بىر دەۋردە ياشىغان بولۇپ، ئۇنىڭ "الكامل في التاريخ" دېگەن كىتابى مىلادى 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 13 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئىسلام تارىخىدا ئەڭ نوپۇزلۇق ۋە يېگانە تارىخىي ئەسەرلەرنىڭ بىرىدۇر. ئۇندىن باشقا ئاپتورنىڭ يەنە «التارىخ الباهر في الدولة الأتابكية»، «اللباب في تهذيب الأنساب»، «أسد الغابة في معرفة الصحابة» قاتارلىق تارىخىي ئەسەرلىرى بار بولۇپ، بۇ تۆت ئەسەر ئارقىلىق ئاپتور تارىخ ئىلمىنىڭ تۈرلىرىدىلا تۆت تۈردە ئەسەر يېزىپ چىققان بولىدۇ.

«أسد الغابة في تمييز الصحابة» دېگەن كىتاب ئەلكامىل في تارىخ دېگەن داڭلىق تارىخىي كىتابنىڭ مۇئەللىپى ئىبنى ئەسىر جەزەرى تەرىپىدىن يېزىلغان، مەشھۇر ساھابىلەرنىڭ تەرجىمىھالىلىرى ۋە ئىش - ئىزلىرى يېزىلغان تارىخ كىتابى بولۇپ، 7554 نەپەر ساھابىنىڭ تەرجىمىھالى بايان قىلىنغان. بۇ كىتاب ساھابىلەر ھاياتى ھەققىدىكى ئەڭ نوپۇزلۇق كىتابلارنىڭ بىرىدۇر. بىراق كىتابنىڭ ھەجىمى بەك چوڭ بولغاچقا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كۆپ قېتىم قىسقارتىپ تەييارلانغان. شۇ قاتاردا مىلادى 1305 - يىلى ۋاپات بولغان قەشقەرلىك فىقھىشۇناس ئۆلىما سەددىدىن كاشغەرىمۇ بۇ كىتابنى قىسقارتىپ تەييارلىغان. ئۇنىڭ يەنە بىر مۇھىم كىتابى 1889 - يىلى قازان شەھرىدە بېسىلغان.

(داۋامى بار)

پايدىلانغان مەنبەلەر:

1. ھەدىس شەرىپ توغرىسىدا ئومۇمىي بايان. مۇھەممەد سالىھ داموللا ھاكىم، خىتاي مۇسۇلمانلىرى ژۇرنىلى، 2004 - يىللىق 4 - سان، ئومۇمىي 73 - سان
2. التارىخ الكبير (تارىخ كەبىر)، ئىمام بۇخارى، 2 - توم 58 - بەت، 5 - توم 233 - بەتلەر
3. أسد الغابة في معرفة الصحابة. لعز الدين أبي الحسن الجزري الموصلی (555-630 هـ) المعروف بابن الأثير الجزري (1160 - 1233)
4. تاريخ الإسلام (ئىسلام تارىخى)، ئىمام زەھەبى، 1990 - يىل نەشرى
5. الإصابة في تمييز الصحابة للحافظ ابن حجر العسقلاني، 6 - توم، 188 - بەت
6. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھاياتىدىكى زور ئىشلار يىلنامىسى
7. ئىسلام ئېنسكلوپېدىيىسى
8. ۋېكىپېدىيا قامۇسى

پەرزەنت تەربىيەسى

ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان، ئەمما ئۆز مەيۋىنى ئۆزى
ئۆزۈمچە پەرزەنت يېتىشتۈرۈش

دۇنكان فەشپەر

ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان ، ئەمما ئۆز مەپتۇنلۇقتىن

ئۇزاق پەرزەنت يېتىشتۈرۈش

دانكەن فېشېر

بالىلارنى «ئۆز مەپتۇن» قىلىپ قويىمىغان ئاساستا ، ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان قىلىپ تەربىيەلەش مۇمكىن ، ئەمما بۇ ئويلىنىش ۋە كۆڭۈل بۆلۈشنى تەلەپ قىلىدۇ .

غەرب دۆلەتلىرىدە «مەنچىلىك» (individualism) ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىلگەچكە ، ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان قىلىپ تەربىيەلەشكە بارغانسېرى كۈچىمەكتە . گەرچە ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان بولۇش مۇھىم بولسىمۇ ، ئەمما ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلارغا غۇرۇر تۇيغۇسىنى قانداق سىڭدۈرۈش توغرىسىدىكى كۆز قارىشى خاتا بولۇشى مۇمكىن . بولۇپمۇ ياخشى نىيەتلىك ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ ماختىۋېتىپ ، بالىنىڭ ئۆز مەپتۇنلۇقىنى ، يەنى «ئۆزىنى مۇھىم ۋە ئىمتىيازلىق ھېسابلاش» خاھىشىنى كۈچەيتىۋېتىدۇ . ئۆز مەپتۇنلۇق ئالامەتلىرى كۆرۈلگەن بالىلارنىڭ بار تۆت پىرسەنتتىن 15 پىرسەنتكىچە بولغان قىسمىدا ، «ئۆز مەپتۇنلۇقتىن مەنبەلەنگەن خاراكتېر بىنورماللىقى» (Narcissistic Personality Disorder) كۆرۈلىدۇ .

ئۆز مەپتۇنلۇق ئۆزىنى ھۆرمەتلەشنىڭ چېكىدىن ئاشقان ھالىتى ئەمەس ، بۇ ئىككىسى بىر - بىرىدىن تۈپتىن پەرقلىنىدۇ . تەتقىقاتچىلار بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا «خام خىيال بىلەن ئەمەلىيەتچانلىق» ، «ئەۋزەللىك تۇيغۇسى بىلەن پىششىق يېتىلىش» ۋە «نازۇكلۇق بىلەن چىدامچانلىق» تىن ئىبارەت ئۈچ ھالقىلىق پەرق بارلىقىنى يەكۈنلەپ چىققان .

خام خىيال بىلەن ئەمەلىيەتچانلىق

ئۆزىگە مەپتۇن بالىلار ئۆزلىرى ھەققىدە ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان ئىجابىي قاراش («خام خىيال»)لارغا ئىگە . مەسىلەن ، 11 ياشلىق ئۆزىگە مەپتۇن بىر بالا «ئۆزىنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتتا يادرو فىزىكىسى ۋە مېڭە تاشقى كېسەللىكلىرى كەسىپلىرىدە ئۇنۋان ئالغاندىن كېيىنلا ، ئامېرىكا پرىزدېنتى بولىدىغانلىقى»نى ئېيتالايدۇ . مەلۇم بىر تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە ، ئۆزىگە مەپتۇن بالىلار قىيىن مەسىلىنى يېشەلمىگەندىن كېيىنمۇ ، «ئىپادەم پەۋقۇلئاددە ياخشى بولدى» دەپ قارىغان . قۇرامىغا يەتكەن ئۆز مەپتۇنلارنىڭ ئەقىل بۆلۈنمىسى ئوتتۇراھال سەۋىيەدە بولسىمۇ ، ئۆزىنى «تالانت

ئىگىسى» دەپ قارىۋالدى. ئۆزى مەلۇم بىر گۇرۇپپىنىڭ نەتىجىسىگە سەلبىي تەسىر كۆرسەتكەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا ئۆزىنى قالىتس رەھبەر دەپ چاڭلايدۇ. باشقىلار ئۇنداق دەپ قارىمىغان تەقدىردىمۇ، ئۆزىنى «جەلىبكار» دەپ قارايدۇ.

بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان بالىلار ئۆزىگە نىسبەتەن ئىجابىي، ئەمما ئەمەلىيەتچىل قاراشقا ئىگە («ئەمەلىيەتچانلىق»). بۇ بالىلار ئۆز ئىپادىسىنى ئۆزىگە مەپتۇن بالىلاردەك ھەددىدىن ئاشۇرۇپ مۆلچەرلىۋالمايدۇ.

ئاتا - ئانىلارغا تەكلىپ

قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىلارغا رېئال باھا بېرىڭ. بالىلار سەلبىي ئىنكاسلارغا قارىغاندا ئىجابىي باھالارنى ياخشى كۆرسىمۇ، ئوتتۇراھال ئىجابىي ئىنكاسلار ماختاشتىن ياخشىراق. بىر قېتىملىق سىناقتا كۆرسىتىلىشىچە، ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەقىقىي (كۆپتۇرۇپتىلىمگەن) ماختىشىغا ئېرىشكەن بالىلاردا كېيىنچە چۈشكۈنلۈك ئالامەتلىرى ئاز بولغان.

قىلماسلىققا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىنى ياكى ئۇنىڭ قىلمىشىنى تەسۋىرلىگەندە «كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك» ۋە «ھەيران قالارلىق» دېگەندەك مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن مەدھىيە سۆزلىرىنى ئىشلەتمەڭ. مەسىلەن، «بۇ ئىشنى ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك دەرىجىدە ياخشى قىپسەن!» دېگەندەك. مەلۇم بىر تەتقىقاتقا كۆرە، ئاتا - ئانىسى ھەددىدىن زىيادە ماختىۋەتكەن بالىلاردا ئالتە، 12 ۋە 18 ئايدىن كېيىن ئۆز مەپتۇنلۇق ئالامەتلىرى كۆرۈلۈش ئېھتىماللىقى تېخىمۇ يۇقىرى ئىكەن.

ئەۋزەللىك تۇيغۇسى ۋە پىشىپ يېتىلىش

ئۆزىگە مەپتۇن بالىلار باشقىلارغا قارىغاندا ياخشى بولۇشقا (ياكى شۇنداق كۆرۈنۈشكە) تىرىشىپ، ئۇلارنى تۆۋەن كۆرىدۇ («ئەۋزەللىك تۇيغۇسى»). ئۇلار باشقىلارغا كەمدىن كەم كۆڭۈل بۆلۈشى، ھالىغا يېتىشى ياكى ھېسداشلىق قىلىشى مۇمكىن.

بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان بالىلار باشقىلاردىن ئېشىپ كېتىشكە قارىغاندا ئۆزىنى ياخشىلاش («پىشىپ يېتىلىش») قا بەكرەك قىزىقىشى مۇمكىن.

ئاتا - ئانىلارغا تەكلىپ:

قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىلارنىڭ تىرىشچانلىقىنى ۋە ئىستراتېگىيەسىنى ماختاڭ (مەسىلەن: «بۇنى قىلىشنىڭ ناھايىتى ياخشى ئۇسۇلىنى تېپىپسەن» دېگەندەك)

ئەگەر بالىلار مەغلۇپ بولسا، ئۇلار بىلەن شۇ ئىشتىن قانداق تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلىگىلى بولىدىغانلىقى ۋە قانداق ۋاقىتتا باشقىلاردىن ياردەم سوراشنى ئويلىشىش كېرەكلىكى توغرىسىدا مۇزاكىرىلىشىڭ.

قىلماسلىققا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىلارغا باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىش ھەققىدە بېسىم قىلماڭ.

بالىلارنى نام چىقىرىشقا قىستىماڭ (مەسىلەن، بالىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئالاقە تورىدا تېخىمۇ كۆپ ئالقىشقا ئېرىشىش ياكى دوست تۇتۇشنى قوللاش؛ ياكى ئېرىشكەن ئالقىشنىڭ ياكى تۇتقان دوستىنىڭ ئازلىقىنى ئەيىبلەش، دېگەندەك).

نازۇكلۇق ۋە چىدامچانلىق

ئۆزىگە مەپتۇن بالىلار ھېسسىيات جەھەتتە ئاجىز كېلىدۇ. تەجرىبىلەر شۇنى ئىسپاتلىدىكى، بۇنداق بالىلار سەلبىي ئىنكاسلارغا ئۇچرىغاندا، ئۆزىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ، نومۇس قىلىپ كېتىدۇ (مەسىلەن، يۈزلىرى قىزىرىپ كېتىدۇ). شۇنداقلا، ئۇلار تەنقىدىي پىكىرلەرگە غەزەپ بىلەن، جىددىي ئىنكاس قايتۇرۇشى مۇمكىن. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، بۇ خىل نومۇس تۇيغۇسى تەشۋىش ۋە چۈشكۈنلۈككە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان بالىلار ھېسسىيات جەھەتتە چىدامچان كېلىدۇ. ئۇلار مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىمۇ، يەنىلا ئۆزىنىڭ قىممىتىنى ھېس قىلالايدۇ.

ئاتا - ئانىلارغا تەكلىپ:

قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىلارغا شەرتسىز غەمخورلۇق قىلىڭ. ئۇلار مەغلۇپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنى ئېتىراپ قىلىڭ. بىر قېتىملىق سىناقتا، بالىلاردىن باشقىلارنىڭ ئېتىراپىغا ۋە شەرتسىز قەدىرلىشىگە ئېرىشكەن ۋاقىتلىرى ھەققىدە ئويلىنىش تەلەپ قىلىنغان ۋە ئارقىدىنلا ئۇلارغا ئوقۇش نەتىجىسى كۆرسىتىلگەندە، ئۇلار نەتىجىسىنىڭ ناچارلىقىدىن (ئىلگىرىكىدەك) ئۈنچىۋالا نومۇس قىلىپ كەتمىگەن.

ئەگەر بالىلار ناتوغرا قىلىقلارنى قىلىپ قويسا، ئۇلارنىڭ قىلمىشىنى تۈزىتىڭ. ئەمما، شۇنىڭ بىر ۋاقىتتا، ئۇلارغا قىزغىن مۇئامىلە قىلىڭ ۋە ئۇلارنى ئېتىراپ قىلىڭ.

قىلماسلىققا تېگىشلىك ئىشلار:

بالىلارنىڭ ئىپادىسى گەۋدىلىك بولغاندا ئۇلاردىن زىيادە پەخىرلىنىپ كەتمەڭ، شۇنداقلا ئىپادىسى ئادەتتىكىچە بولغاندا، ئۈمىدسىزلىنىپ، ئۇلارغا سەت قارىماڭ. ئاتا - ئانىسى بۇنداق قىلىدىغان بالىلاردا «مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن خۇددىنى يوقىتىش، مەغلۇبىيەتتىن كېيىن ئۆزىنى خار كۆرۈش» تەك ئۆز مەپتۇنلۇق ئالامەتلىرى كۆرۈلۈش ئېھتىمالى تېخىمۇ يۇقىرى.

ئالامەتلەردىكى بۇ پەرقلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە مەپتۇن بالىلاردىكى بەزى ئىشلارنى ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان بالىلارغا قارىغاندا ئاز ياكى كۆپ قىلىش خاھىشىدۇر. بۇ پەرقلەر ھەممە بالىغا ماس كېلىۋەرمەيدۇ. مەسىلەن، بەزى ئۆزىگە مەپتۇن بالىلار ھەم «پىشىپ يېتىلىش» كە، ھەم «ئۈستۈنلۈك قازىنىش» قا تىرىشىشى؛ يەنە بەزىلىرى بۇ ئىككىلىسى ئۈچۈن تىرىشماستىنلا مۇمكىن.

تەتقىقاتچىلار ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلارنى ئۆزىنى ھۆرمەتلەيدىغان، ئەمما ئۆز مەپتۇنلۇقتىن يىراق قىلىپ تەربىيەلىشىگە ياردەم بېرىدىغان پروگراممىلارنى تۈزۈش ۋە سىناق قىلىشنى تەۋسىيە قىلماقتا. تا ھازىرغىچە بۇ ھەقتە ھېچقانداق پروگرامما تۈزۈپ چىقىلمىدى.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.childandfamilyblog.com/child-development/building-childrens-self-esteem-without-turning-them-into-narcissists>

ئۆتكەن بىر ئاي ئىچىدىكى ئۇيغۇرلارغا

مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ۋەقە - ھادىسىلەر

(2021-يىلى 2-ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 3-ئاينىڭ 22 - كۈنىگىچە)

ئۆتكەن بىر ئاي ئىچىدە يۈز بەرگەن ، ئۇيغۇرلارغا ئالاقىدار مۇھىم ۋەقە - ھادىسىلەر

(2021 - يىلى 25 - فېۋرالدىن ، 2021 - يىلى 21 - مارتقىچە)

ئاۋسترالىيە پارلامېنت ئەزاسىنىڭ چاقىرىقى

مۇھاپىزەتچى گېزىتىنىڭ بىرىنچى مارتتىكى خەۋىرىگە كۆرە ، كانادا ۋە گوللاندىيە ھۆكۈمىتى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قارشى يۈرگۈزگەن جىنايەتلىرىنى ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئېتىراپ قىلغاندىن كېيىن ، ئاۋسترالىيەلىك پارلامېنت ئەزالىرىدىن بىرى ئاۋسترالىيە پارلامېنت ئەزالىرىدىنمۇ يۇقىرىقىدەك قارار چىقىرىشنى تەلەپ قىلغان .

شەرقىي تۈركىستان سەۋەبلىك ھىندىستاننىڭ پاختا ئېكسپورتى ياخشىلانغان

مودا سودىسى تورىنىڭ بىرىنچى مارتتىكى خەۋىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە ، ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب دۇنياسى خىتاينىڭ پاختا بازىسى بولغان شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىدىغان پاختا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشتىن بارا - بارا يېنىشىغا ئەگىشىپ ، 2020 - يىلى كۈزدىن ئېتىبارەن ھىندىستاننى مەنبە قىلغان پاختا مەھسۇلاتلىرىغا بولغان ئېھتىياج كۈچىيىپ ، ھىندىستان پاختا مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازىرى ياخشىلىنىپ ، باھاسىمۇ ئىزچىل رەۋىشتە ئۆرلەپ ماڭغان .

خىتاي نەنسى پىلۇسىنى تەنقىدلىدى

جۇمھۇرىيەت دۇنياسى تورىنىڭ ئىككىنچى مارتتىكى خەۋىرىدە بىلدۈرۈلۈشىچە ، بېيجىڭ دائىرىلىرى ئامېرىكانى كىشىلىك ھوقۇقنى باھانە قىلىپ خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىتىگە ھۇجۇم قىلدى دەپ ئەيىبلىگەن .

ئامېرىكا ئاۋام پالاتاسىنىڭ باياناتچىسى نەنسى پىلۇسى ئۆزىنىڭ تىۋىتەر ھېسابىدا ئۆزىنىڭ يېقىندا مەلۇم بىر تەشكىلات تەرىپىدىن ئۇيغۇرلار ئۇيۇشتۇرغان بىر سۆھبەتكە ئىشتىراك قىلغانلىقىنى

بىلدۈرگەن بولۇپ، خىتاي نەنسى پلۇسنىڭ بۇ قىلمىشىنى خىتايغا قارشى بۆلگۈنچى كۈچلەر بىلەن ئېغىز بۇرۇن يالاشقانلىق دەپ قاتتىق ئەيىبلەنگەن.

بۇ سۆھبەتنى ئامېرىكادا ياشاۋاتقان ئاكتىۋىست روشەن ئابباس خانىمنىڭ «ئۇيغۇر ھەرىكىتى تەشكىلاتى» ئۇيۇشتۇرغان بولۇپ، بۇ تور سۆھبىتىگە نەنسى پلۇسىدىن باشقا روشەن ئابباس، رىشات ئابباس، نۇرى تۈركەل قاتارلىقلارمۇ قاتناشقان.

خىتاي ۋە روسىيە ئامېرىكا ئۈچۈن تەھدىت، دېيىلدى

رويتېرس ئاگېنتلىقىنىڭ ئۈچىنچى مارتتىكى خەۋىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئامېرىكا پرىزدېنتى جو بايدىن خىتاي بىلەن كۈنسېرى ئېشىۋاتقان رىقابەتنىڭ ئامېرىكا دۇچ كەلگەن ئەڭ چوڭ خىرىس ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. ئامېرىكانىڭ ئەڭ چوڭ دېپلوماتىيە ئەمەلدارى خىتاينى ئامېرىكا مۇشۇ ئەسەردە دۇچ كەلگەن ئەسەرلىك گېئوپولىتىكىلىق سىناق دېگەن.

خەۋەردە بىلدۈرۈشىچە، بايدېننىڭ 24 بەتلىك دۆلەت مۇداپىئە سىياسىتى دوكلاتىدا روسىيەمۇ ئامېرىكا دۇچ كەلگەن تەھدىتلەر قاتارىدا خىتاي بىلەن بىر قاتاردا تىلغان ئېلىنغان.

خىتاي ئەلچىسى ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى يالغانغا چىقاردى

كانادادا چىقىدىغان يەرشارى خەۋەرلىرى تورىنىڭ ئۈچىنچى مارتتىكى خەۋىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، خىتاينىڭ كانادادا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى سوڭ پېيۋۇ خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار ئۈستىدىن ئىرقىي قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەنلىكى ۋە ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي ئەمگەككە سالغانلىقى توغرىسىدىكى ھەقىقەتلەرنى «ئەسەرلىك يالغانچىلىق» دەپ ئىنكار قىلغان.

ئىستانبۇلدا مىللەت نۆۋىتى نامايىشى ئىزچىل داۋاملاشماقتا

ئىستانبۇلدا داۋاملىشىۋاتقان مىللەت نۆۋىتى نامايىشى ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن تەشكىللەنگەن، خەلق ئىزچىل ۋە قىزغىن رەۋىشتە ئاۋاز قوشقان ئەڭ ئىزچىل، ئەڭ جاپالىق ۋە ئەڭ ئاكتىپ نامايىشلاردىن بىرى بولۇپ، بۇ نامايىشنىڭ داۋاملىشىۋاتقىنىغا ئىككى ھەپتىگە يېقىن بولدى. نامايىش ئىستانبۇلنىڭ سارىيەر ناھىيىسىدىكى خىتاي ئەلچىخانىسىغا يېقىن ئورۇندا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان بولۇپ، يۈزلىگەن ئۇيغۇر ئاياللار، ياشلار، ئاكتىۋىستلار، جامائەت ئەربابلىرى ۋە ئۈنۋېرسىتېت ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى بۇ نامايىشقا ئىزچىل ئاۋاز قوشماقتا. ئىگىلىشىمىزچە بۇ نامايىش

نەچچە ئون يىللاردىن بۇيانقى ئەڭ كۈچلۈك ۋە ئەڭ ئىزچىل، ھەپتىلەپ داۋاملاشقان بىردىنبىر نامايىش ئىكەن.

جەۋھەر ئىلھام خىتاينىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلدى

9- مارت ئىلھام توختى ئەپەندىنىڭ قىزى جەۋھەر ئىلھام CNN نىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىگە ئالاقىدار تۈرلۈك سەپسەتە ۋە يالغانچىلىقلارغا رەددىيە بەرگەن. خەۋەردە دېيىلىشىچە، خىتاي ھۆكۈمىتى ھازىرغا قەدەر كۈچلۈك دەلىل-ئىسپاتلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىغا قارىماستىن تىبەت، خوتكوك، ئىچكى مۇنغۇل ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىنى ئىزچىل تۈردە رەت قىلىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇيغۇر كىشىلىك ھوقۇق پائالىيەتچىسى جەۋھەر ئىلھام ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندە قىلىنىۋاتقان بىر مۇھىتتا چوڭ بولغانلىقىنى، نەچچە قېتىم دادىسى بىلەن بىرگە نەزەربەند قىلىنغانلىقىنى، نەۋرە تۇغقىنىنىڭ دادىسىنىڭ رەسمىي ساقلىغانلىقى سەۋەبلىك تۈرمىگە تاشلانغانلىقىنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق خىتاينىڭ جىنايەتلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان.

ئىرقىي قىرغىنچىلىققا ئائىت يېڭى دوكلات

ئامېرىكادىكى CNN تورىنىڭ 9- مارت تىۋىتتىردا ئېلان قىلغان خەۋىرىدە دېيىلىشىچە، ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىققا ئائىت بىر مۇستەقىل دوكلاتتا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان مەجبۇرىي تۇغۇت چەكلەش، كەڭ كۆلەمدە لاگېرغا قاماش، پارتىيە ئەزالىرىنى مەجبۇرىي ئۇيغۇر ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆيىدە تۇرغۇزۇش، ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىنى يوقىتىش، ئۇيغۇر بالىلىرىنى ئۆيىسىدىن ئايرىۋېتىش قاتارلىق كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، خىتاينىڭ بۇ قىلمىشلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ «ئىرقىي قىرغىنچىلىق» تەبىرىگە پۈتۈنلەي ماس كېلىدىكەن. خەۋەردە يەنە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تېررورلۇققا قارشى تۇرۇش باھانىسى بىلەن ئىرقىي قىرغىنچىلىققا ئالاقىدار ھەممە پاكىتلارنى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى رەت قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارغا قارىتا ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ

ئەلجەزىرە تورىنىڭ 10- مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ئامېرىكا ئاقىللار ئامبىرى يېقىندا دوكلات ئېلان قىلىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنى شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا ئېلىپ بارغان

ئىرقىي قىرغىنچىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىگەن. دوكلاتتا خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق ئەھدىنامىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق ۋە قايىل قىلارلىق پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، شى جىنپىڭ باشچىلىقىدىكى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان تۈرلۈك كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى تەپسىلىي بايان قىلىنغان. بۇ دوكلات خىتاينىڭ 1948 - يىلىدىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە جازالاش ئەھدىنامىسىدىكى ئۇيغۇرلارغا تۇتقان مۇئامىلىسىنى تۇنجى مۇستەقىل تەھلىل قىلغان دوكلات بولۇپ، دوكلات ئوتتۇرىدىن ئارتۇق مۇتەخەسسسىنىڭ تەتقىقاتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن.

خىتاينىڭ بېسىمى تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ پاناھلىنىشىغا قىيىنچىلىق تۇغدۇردى

فرانسىيە 24 خەۋىرىنىڭ 11 - مارتتىكى خەۋىرىگە كۆرە، تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ خىتاينىڭ مەبلەغ سېلىشىغا ۋە خىتاي ۋاكسىنىسىغا تايىنىپ قېلىشىغا ئەگىشىپ تۈركىيىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ پاناھلىنىشى قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان. يېقىندا خىتايدا ئىمزالىنىپ تۈركىيە پارلامېنتىدا توختىتىپ قويۇلغان جىنايەتچىلەرنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش كېلىشىمى سەرگەردانلىقتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتىغا تەھدىت ئېلىپ كەلگەن بولۇپ، نۇرغۇن ئۇيغۇرلار خىتايدا قايتۇرۇلۇش ئەندىشىسى بىلەن ياشىماقتا. مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ بىلدۈرۈشىچە، تۈركىيە ھۆكۈمىتىنىڭ خىتاي بىلەن بولغان يۇقىرى قاتلاملىق مۇناسىۋىتى تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ پاناھلىنىشىغا غايەت زور بېسىم ئېلىپ كېلىدىكەن.

مىنىڭ كىيىمىم ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ زىيانكەشلىكى ۋە مەجبۇرىي ئەمگىكى بىلەن بۇلغانماسلىقى كېرەك

7 - مارت كۈنى فوربېس ژۇرنىلىدا «مىنىڭ ھوقۇق كىيىمىم ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ زىيانكەشلىكى ۋە مەجبۇرىي ئەمگىكى بىلەن بۇلغانماسلىقى كېرەك» ناملىق ماقالە ئېلان قىلغان بولۇپ، ماقالىدە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان رايونىدا ئىشلەپ چىقىرىلغان پاختا دۇنيادىكى پاختا مەھسۇلاتلىرىنىڭ يىگىرمە پىرسەنتىنى ئىگىلەيدىغانلىقى، خىتايدىن كەلگەن پاختا مەھسۇلاتلىرىنىڭ مەجبۇرىي ئەمگەك بىلەن چېتىشلىق ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ماقالىدە دېيىلىشىچە، نۇرغۇن شىركەتلەر خىتايدىكى مەجبۇرىي ئەمگەك بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزگەن بولسىمۇ، مەجبۇرىي ئەمگەك بىلەن باغلىنىشلىقى بار بولغان شىركەتلەر يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ، بىزنىڭ كىيىملىرىمىزنىڭ خىتايدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەجبۇرىي ئەمگىكىگە باغلىنىش مۇمكىنچىلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئامېرىكا پارلامېنت ئەزالىرى ئۇيغۇر مۇساپىرلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن قانۇن لايىھىسى ئىزدەۋاتىدۇ

رويتېرس ئاگېنتلىقىنىڭ 5-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ئامېرىكادىكى ئىككى پارتىيىنىڭ پارلامېنت ئەزالىرى ئۇيغۇر مۇساپىرلىرىنىڭ ئىلتىماسىنى تېزلىتىدىغان قانۇن لايىھىسى تەييارلاۋاتقان بولۇپ، بۇ خىتايدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان كۆپ سانلىق مۇسۇلمان كۆچمەنلەرنى قوللاشتىكى تۇنجى قېتىملىق قانۇن چىقىرىش تىرىشچانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. خەۋەردە دېيىلىشىچە، فىلورىدا پارلامېنت ئەزاسى، دېموكراتىيە تېد دېۋىچ (Ted Deutch) بىلەن جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ماريو دىئازبالارت (Mario Diaz - Balart) كېلەر ھەپتە ئىچىدە ئۇيغۇر كىشىلىك ھوقۇقىنى قوغداش قانۇنىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى نىشان قىلغان.

دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى خەلقئارا ئولىمپىك كومىتېتىغا 2022-يىللىق خىتايدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى

نيويورك پوچتىسى گېزىتىنىڭ 8-مارتتىكى خەۋىرىگە كۆرە، دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى خەلقئارا ئولىمپىك كومىتېتىنى ئۆتكەن يىلى خىتاينىڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا ئېلىپ بارغان كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى سەۋەبىدىن 2022-يىللىق قىشلىق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى خىتايدىن يۆتكەش ئۈچۈن سۇنغان ئەرزىگە سەل قارىغانلىقى بىلەن ئەيىبلەنگەن. خەۋەردە دېيىلىشىچە، دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى رەئىسى دولقۇن ئەيسا خەلقئارا ئولىمپىك كومىتېتىنىڭ «سىياسىي بىتەرەپلىك» نىڭ ئارقىسىغا يۈشۈرۈنالمىدىغانلىقىنى، 2022-يىللىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى باشلىنىشتىن بۇرۇن چۇقۇم ھەرىكەت قوللىنىشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئۇيغۇر ئاياللىرى ئىستانبۇلدا خىتايدىكى جازا لاگېرلىرىغا قارشى نامايىش قىلدى

ئەتىگەنلىك خەۋەرلەر تورىنىڭ 8-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇلدا ياشايدىغان يۈزلىگەن ئۇيغۇر ئاياللىرى خەلقئارا ئاياللار بايرىمى كۈنىدە نامايىش ئۆتكۈزۈپ شەرقىي تۈركىستاندىكى جازا لاگېرلىرىنى تاقاشنى تەلەپ قىلغان. قوللىرىدا خىتايدا قارشى لوزۇنكىلارنى كۆتۈرگەن نامايىشچىلار خىتاينىڭ ئىستانبۇلدىكى كونسۇلخانىسىدىن نەچچە يۈز مېتىر يىراقلىقتا نامايىش قىلغان. خەۋەردە يەنە تۈركىيەدىكى ياخشى پارتىيەنىڭ رەئىسى مەرال ئاقشەنەر (Meral Akşener) خانىمنىڭ كانادا ۋە گوللاندىيەنىڭ ئىزنى بېسىپ، تۈركىيە پارلامېنتىدىن خىتاينىڭ

ئۇيغۇرلارغا قارىتا ئېلىپ بارغان ۋەھشىيلىكنىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىق بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

خىتاينىڭ پايتەختى بېيجىڭدا قۇم - بۇران ئاپىتى يۈز بەردى

ئامېرىكا ئاۋازىنىڭ 15 - مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، دۈشەنبە كۈنى خىتاي پايتەختى بېيجىڭدا 10 يىلدىن بېرى كۆرۈلۈپ باقمىغان كەڭ كۆلەملىك قۇم - بۇران ئاپىتى يۈز بەرگەن. بۇ ھاۋا ئىنسانلارنىڭ سالامەتلىكىگە زىيان سېلىش جەھەتتە ناھايىتى زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتكەن بولۇپ، ھەر كۈپ مېتىردا ئەللىك مىكروگراممىدىن تۆۋەن بولۇشى كېرەك بولغان قۇم بۇران مىقدارى يۇقىرىلاپ سەككىز مىڭ مىكروگراممغا يەتكەن. ھەتتا بەزى مۇلاھىزىچىلەر، بۇنى خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ يىقىلىشىنىڭ بېشارىتى دەپ قارىغان.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتى 2022 - يىللىق خىتاي ئولمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى بايقۇت قىلىشى كېرەك

تەيۋەن ۋاقتى گېزىتىنىڭ 11 - مارتتىكى خەۋىرىدە دېيىلىشىچە، دۇنيادىكى دۆلەتلەرنىڭ 1936 - يىلىدىكى ئولمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىشى يەر شارىدىكى ئەڭ چوڭ رەزىللىك بولغان ئىرقىي قىرغىنچىلىققا كۆز يۇمۇش ئارقىلىق ئالتە مىليون ئىنساننىڭ جېنىغا زامىن بولۇشى تارىختىكى ئۆچمەس داغ بولۇپ، بۈگۈنكى كۈندە خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى شەرقىي تۈركىستاندا ئوخشاش رەزىللىكنى قايتا تەكرارلىماقتا. خەۋەردە كۆرسىتىلىشىچە، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئېلىپ بارغان رەھىمسىزلەرچە باستۇرۇشى 2014 - يىلدىن باشلاپ بارغانسېرى كۈچەيگەن بولۇپ، ھازىرغا كەلگەندە رايوندىكى كىشىلەر كىشىلىك ھوقۇقىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قىلىنغان ۋە ئۈچ مىليوندىن ئارتۇق كىشى جازا لاگېرلىرىغا قامالغان. خەۋەردە يەنە دۇنيانىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىققا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن 2022 - يىللىق خىتاي ئولمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى بايقۇت قىلىشى، بارلىق ئامېرىكىلىقلار ۋە باشقا ئەركىنلىكنى سۆيىدىغان كىشىلەرنىڭ ئادالەت چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ كىشىلىك ھوقۇق ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى كېرەكلىكى تىلغا ئېلىنغان.

ياۋروپا ئىتتىپاقى خىتاي ئەمەلدارلىرىغا قارىتا جازا يۈرگۈزىدۇ

ۋال سچىرىت ژۇرنىلىنىڭ 11-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ياۋرۇپا ئىتتىپاقى شەرقىي تۈركىستاندا كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى بىلەن شۇغۇللانغان تۆت ئەمەلدار ۋە بىر ئورۇنغا ئىمبارگو يۈرگۈزۈشنى پىلانلىغان بولۇپ، بۇ جازا ساياھەت چەكلىمىسى ۋە مال مۈلكىنى توڭلىتىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. خەۋەردە بىلدۈرۈشىچە، ياۋرۇپا ئىتتىپاقىنىڭ بۇ قېتىملىق ئىمبارگو يۈرگۈزۈشى 1989-يىلىدىكى تىيەنئەنمېن مەيدانى قەتلىئامىدىن كېيىن تۇنجى قېتىم خىتاي ئەمەلدارلىرىغا قارىتا جازا يۈرگۈزۈشى بولۇپ، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى، شۇنداقلا ئامېرىكا ۋە باشقا بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ خىتاينىڭ بۇ قىلمىشىنى ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان.

ئامېرىكا خىتاي بىلەن بولغان سۆھبىتىدە ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىقىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلدى

رويتېرس ئاگېنتلىقىنىڭ 11-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئانتونى بىلىنكىن 18-ۋە 19-مارت ياپونىيە بىلەن كورىيەگە قىلغان تۇنجى چەتئەل زىيارىتىدىن كېيىن، ئالياسكادا خىتاينىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشىدىكەن. ئاقساراي ئاخبارات ئىشلىرى كاتىپى جېن پىساكىنىڭ (Jen Psaki) بىلدۈرۈشىچە، ئالياسكادىكى بۇ قېتىملىق خىتاي ئەمەلدارلىرى بىلەن بولغان سۆھبەتتە ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىق مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلىدىغان بولۇپ، ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىقىنى ھەل قىلىش كېلەر ھەپتە خىتاي بىلەن بولغان سۆھبەتنىڭ بىۋاسىتە مۇنازىرە تېمىسى بولىدىكەن.

ئاۋسترالىيەدىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى ھۆكۈمەتنى خىتايدىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى توختىتىشقا چاقىردى

دەۋر گېزىتىنىڭ (the epoch time) 15-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، دۈشەنبە كۈنى ئاۋسترالىيەدىكى ئۇيغۇرلار كانېررادىكى فېدېراتسىيە پارلامېنتىنىڭ ئالدىغا يىغىلىپ، ئاۋسترالىيە ھۆكۈمىتىدىن خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىۋاتقان كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىنى ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلغان. ھازىرغا قەدەر ئاۋسترالىيە ھۆكۈمىتى خىتايدىكى خالىغانچە تۇتۇپ تۇرۇش، نازارەت قىلىش، مەجبۇرىي ئەمگەك قاتارلىق مەسىلىلەرگە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، لېكىن شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكىنى رەسمىي ھالدا ئىرقىي قىرغىنچىلىق دەپ ئېلان قىلمىغان.

بېنگالدىكى ئىسلام تەشكىلاتلىرى خىتاي بىلەن بولغان ئالاقىنى ئۈزۈشنى تەلەپ قىلدى

ئىقتىساد ۋاقتى گېزىتىنىڭ 12 - مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، بېنگالدىكى بىر قانچە ئىسلام تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى خىتاينىڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا قاراتقان زىيانكەشلىكىنى توختىتىشنى تەلەپ قىلغان بولۇپ، ئۇلار يەنە خىتاي ماللىرىنى بايقۇت قىلىشقا چاقىرىغان. بېنگالدىكى ئاممىۋى مۇلازىمەت ھەرىكىتىنىڭ رەئىسى مۇفتى فاخرۇل ئىسلام (Fakhrul Islam) ئەگەر خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا قاراتقان زىيانكەشلىكىنى توختاتمىسا دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ سۈكۈت قىلمايدىغانلىقىنى، زۆرۈر تېپىلغاندا بېنگالدىكى خىتاي باش ئەلچىسىنى قوغلاپ چىقىرىش كېرەكلىكىنى بىلدۈرگەن. خەۋەردە يەنە، بىر ئىسلامىي تەشكىلاتنىڭ باش كاتىپى ئەلھەج ئەزەمخاننىڭ (Alhaj Azam Khan) دۇنيادىكى بارلىق دىموكراتىچىلارنى خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى بىرلەشمە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشقا چاقىرىق قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

ئامېرىكا، كانادا، ئەنگىلىيە خىتاينى شەرقىي تۈركىستاندىكى باستۇرۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا چاقىردى

رويتېرس ئاگېنتلىقىنىڭ 22 - مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ئامېرىكا، كانادا ۋە ئەنگىلىيە دۈشەنبە كۈنى خىتاينى شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان باستۇرۇش قىلمىشى سەۋەبلىك ئەيىبلىگەن. بۇ ئۈچ دۆلەتنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىرى بىرلەشمە بايانات ئېلان قىلىپ، شەرقىي تۈركىستاندا ئازاب - ئوقۇبەت چېكىۋاتقانلارغا ئادالەت تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى خىتاينىڭ جازا يۈرگۈزگەنلىكىنى ئېلان قىلدى

سىياسەت گېزىتىنىڭ 22 - مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ كانادا، ئەنگىلىيە ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاقداشلىرى دۈشەنبە كۈنى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا قارىتىلغان ئىرقىي قىرغىنچىلىق ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارالغان بىر قانچە خىتاي ئەمەلدارلىرىغا جازا يۈرگۈزگەنلىكىنى ئېلان قىلغان بولۇپ، بۇ جازا ئامېرىكا ۋە خىتاي يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنىڭ ئالىياسكادىكى جىددىي ئۇچرىشىشىدىن كېيىن ئېلىپ بېرىلغان. ئامېرىكا بۇ قېتىم شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىشلەپ چىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتىيە كومىتېتىنىڭ كاتىپى ۋاڭ جۇنچېڭ (Wang Junzheng) بىلەن جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ مۇدىرى چېن مىڭگۇدېن (Chen Mingguo) ئىبارەت ئىككى خىتاي ئەمەلدارغا جازا يۈرگۈزگەن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىق بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ئىككى خىتاي يەر شارى ماگنىتسىكى قانۇنىغا ئاساسەن جازاغا تارتىلىدىكەن. خەۋەردە يەنە ئەنگىلىيە، كانادا ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭمۇ

ختاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بۇ ۋەھشىيلىكىگە قارشى ھەر خىل جازا يۈرگۈزۈۋاتقانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

ختاي ئۈچۈن جاسۇسلۇق قىلغان تەتقىقاتچى قولغا ئېلىندى

ئامېرىكىدىكى ياخۇ خەۋەرلەر تورىنىڭ 19-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، خىتاي ھەربىي ئىشلار ئاخبارات خادىمى شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ تەتقىقات ئورنىدا دېڭىز ئۈستى ۋە دېڭىز ئاستى پاراخوتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر ئېستونىيە پۇقراسىنى تەكلىپ بىلەن جاسۇسلۇققا ئىشلەتكەن. بۇ جاسۇس ئۆزىنىڭ تەتقىقاتى بىلەن ئېستونىيەدە داڭق چىقارغان تەتقىقاتچى تارمو كۇتس (Tarmo Kouts) بولۇپ، ئالدىنقى ھەپتە ئەيىبلەنپ ئۈچ يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان. ئېستونىيەدىكى جاسۇسلۇققا قارشى تۇرۇش ئورگىنى KAPO نىڭ مۇئاۋىن دېرىكتورى ۋە تاللىنىڭ (Tahtin) يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى ئالبىكساندىر تۇتسىنىڭ (Aleksander Toots) بىلدۈرۈشىچە، كۇتس 2018-يىلى مەركىزى ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بىرلەشمە خىزمەتچىلەر بۆلۈمى خىتاي ئاخبارات ئىدارىسى تەرىپىدىن جاسۇسلۇققا سېلىنغان بولۇپ، جاسۇسلۇق قىلغان مەزگىلدە NATO نىڭ مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاشقا تېخى ئۈلگۈرەلمىگەن. خەۋەردە كۆرسىتىلىشىچە، كۇتس 2018-يىلىدىن 2020-يىلىغىچە شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى دېڭىز ئۈستى تەتقىقات مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك خىزمىتىنى ئۆتىگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ جاسۇسلۇق ھەرىكىتى ھېسابلىنىدىكەن.

بىلىنكىنىڭ ئاگاھلاندۇرىشىدىن كېيىن ئامېرىكا - خىتاي سودا مۇناسىۋىتى توقۇنۇشتى

ئامېرىكىدىكى CNN تورىنىڭ 19-مارتتىكى خەۋىرىگە قارىغاندا، 18-مارت ئامېرىكا - خىتاي يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنىڭ تۇنجى قېتىملىق يۈز تۇرانە ئۇچرىشىشى ئالياسكىدا ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئانتونى بىلىنكىن ئامېرىكانىڭ قانۇن تۈزۈمنى ئاساس قىلغان تەرتىپلەرنى قوغدايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ۋە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان، تەيۋەن، خوتۇنكوڭ قاتارلىق رايونلاردىكى قىلمىشلىرىنىڭ خىتاينىڭ ئىچكى ئىشى ئەمەسلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇنىڭغا چىدىمىغان خىتاي ئامېرىكانى خىتاينىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلىشىشىدىن ئاگاھلاندۇرغان ۋە ئامېرىكىنىڭ ئۆز ئوبرازىنى ئۆزگەرتىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلەپ، ئامېرىكانىڭ دۆلەت ئىچى مۇقىملىقىنى مەسخىرە قىلغان. يىغىن ناھايىتى كەسكىن ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، خىتاي ئەمەلدارى ئىگىلىك ھوقۇق، بىخەتەرلىك ۋە يادرولۇق مەنپەئەتكە ئالاقىدار مەسلىھەتچىلەر بىز ھېچقاچان مۇرەسسە قىلمايمىز ۋە سودىدىن چېكىنمەيمىز دەپ بىلجىرىلغان.

تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلار خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋاڭ يىننىڭ تۈركىيەگە زىيارەتكە كېلىشىگە قارشى كەڭ كۆلەملىك نامايىش ئۆتكۈزدى

25- فېۋرال خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋاڭ يى تۈركىيەگە زىيارەتكە كەلدى. بۇ مۇناسىۋەتلىك بىلەن تۈركىيەدىكى ھەر قايسى تەشكىلاتلار ۋە خەلق ئاممىسى خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا ۋە بەيازىت مەيدانىدا خىتايغا قارشى نارازىلىقنى ئىپادىلىدى.

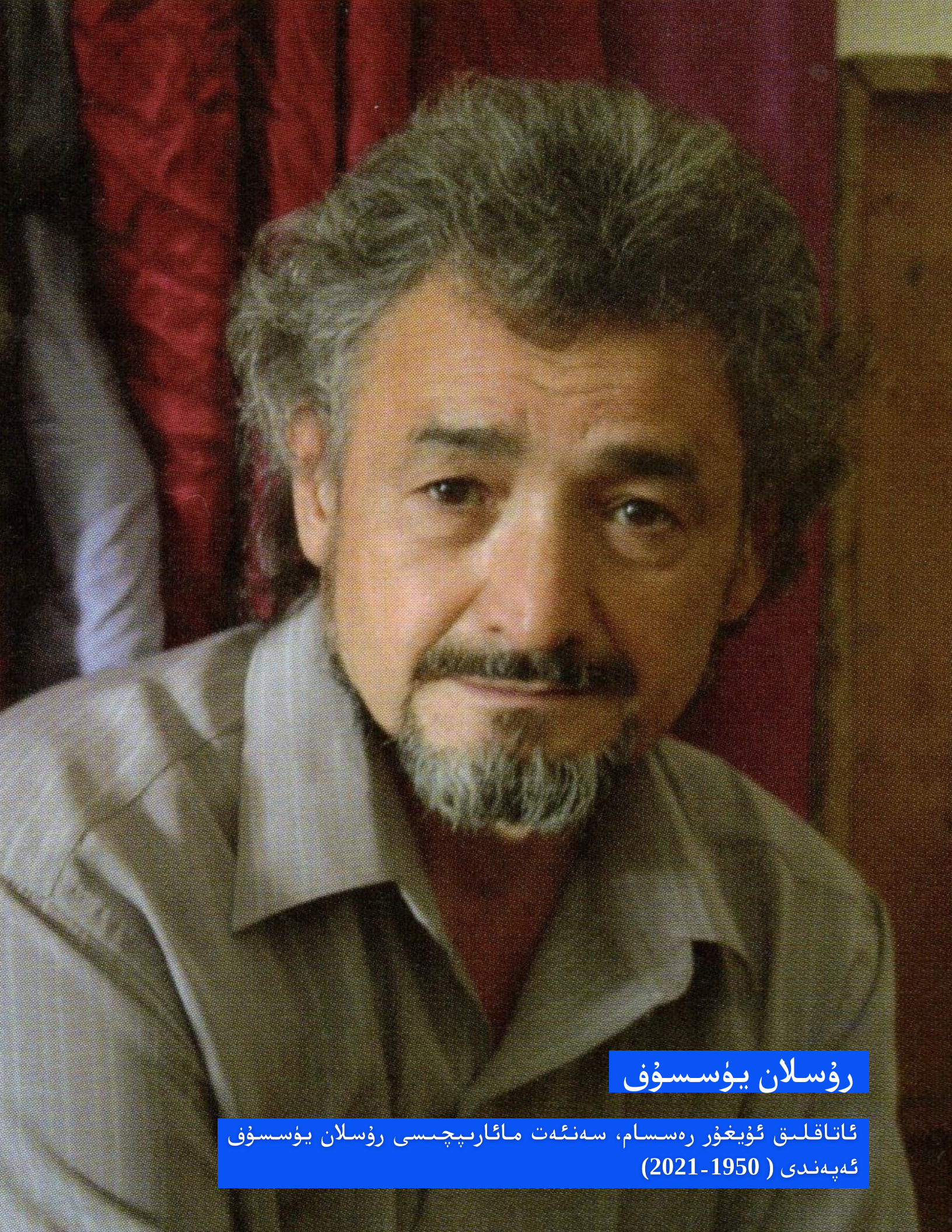
ئىگىلىنىشچە، ۋاڭ يىنىڭ تۈركىيە زىيارىتى ئىككى كۈن داۋاملىشىدىغان بولۇپ، كۆزەتكۈچىلەر ۋاڭ يىنىڭ بۇ قېتىملىق تۈركىيە زىيارىتىنىڭ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ياخشى ئەھۋال ئەمەسلىكىنى بايان قىلىشماقتا.

تۈركىيەدىكى ئۇيغۇرلار خىتاينىڭ ئەڭ زور تەھدىتىگە دۇچ كەلگەنسېرى، خىتايغا تېخىمۇ بەك قەيسەرلىك بىلەن، ئىزچىل قارشى تۇرۇشى ئۇيغۇرلارنىڭ كۈرەش ئېغىنىنىڭ زور دەرىجىدە ئۆسۈۋاتقانلىقىنىڭ، زۇلۇمغا باش ئەگمەيدىغان مەردانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا قايتىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىكەن.

ۋولكسۋاگېن شىركىتىنى بايقۇت قىلىش ھەرىكىتى داۋاملاشماقتا

شەرقىي تۈركىستان ياشلار قۇرۇلتىيى تەرىپىدىن پىلانلانغان ئۇيۇشتۇرۇلغان دۇنياغا داڭلىق ۋولكسۋاگېن ماشىنىسازلىق شىركىتىنى بايقۇت قىلىش ھەرىكىتى ياۋروپا، كانادا قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلار بىر نەچچە ھەپتىدىن بېرى داۋاملىشىۋاتقان بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان ياشلار قۇرۇلتىيىنىڭ باش كاتىپى دىليار مۇساباينىڭ بايانىچە، بۇ ھەرىكەتتىن زۇلۇمغا يانتايلاق بولۇۋاتقان ۋولكسۋاگېن شىركىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قۇرغان شىركىتىنى تاقىتىش مەقسەت قىلىنغان ئىكەن. بۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەر ئۇيغۇرلارنىڭ زۇلۇمغا قارشى كۈرەش ئىرادىسىنى كۈچەيتىشتە، شۇنداقلا ھەر قايسى دۇنياۋى شىركەتلەرنىڭ خىتاي بىلەن ھەمكارلىشىپ ئۇيغۇرلارنى ئېزىشىگە يانتايلاق بولۇشىنى توسۇشتا مۇھىم رول ئوينايدىكەن.

ھېكمەت يار ئىبراھىم تەييارلىدى

رۇسلان يۈسسۈف

ئاتاقلىق ئۇيغۇر رەسسام، سەنئەت مائارىپچىسى رۇسلان يۈسسۈف
ئەپەندى (1950-2021)

ئۇيغۇرلار

The Uyghurs

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە مەۋجۇدىيىتىنىڭ ژۇرنىلى

The Magazine of the Uyghur Culture and Survival

مىللىي بايراملىرىنى ئۇنۇتقان مىللەت تارىخ ئېڭىنى، تارىخ ئېڭىنى يوقاتقان مىللەت مىللىي دۆلىتىنى يوقىتىدۇ